

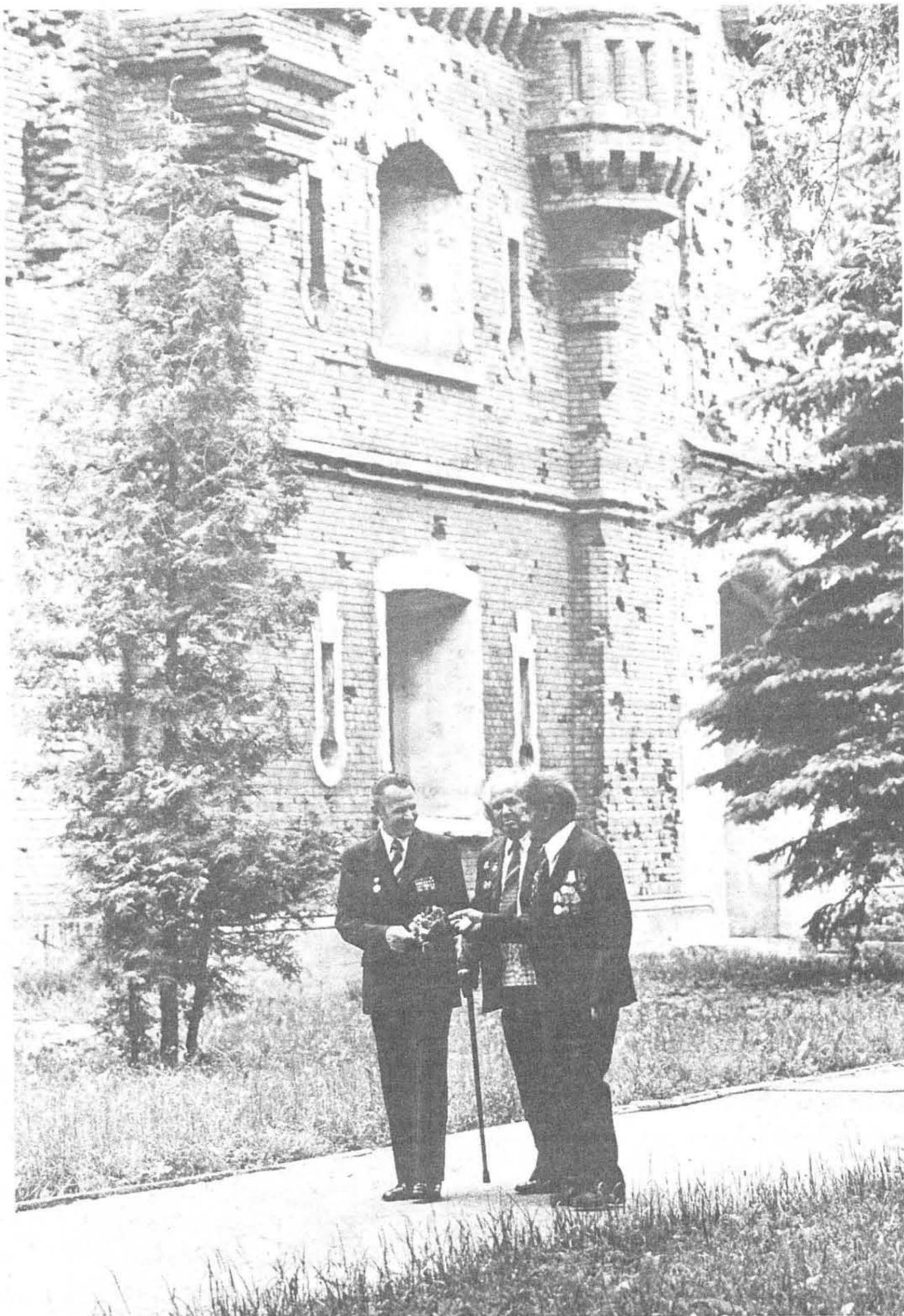

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМІНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 8 мая 1987 г. № 19 (3377) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

9 МАЯ— СВЯТА ПЕРАМОГІ САВЕЦКАГА НАРОДА Ў ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ 1941—1945 ГАДОЎ

Ветэранам вайны, былым абаронцам
Брэсцкай крэпасці П. Кацельнікаву,
У. Дамброўскаму і Р. Макараву той пе-
раможны май 1945 года здаецца зусім
блізкім, рукой дацягнуцца. Але сорак
два гады, што сплылі з тых векапомных
дзён,—гэта сорак два гады. Пасівелі га-
ловы, твары спярэсцілі маршчыны. Ды
толькі ўсё гэтак жа востра адчуваюць
яны бязмерную радасць перамогі над
фашызмам.

Нізі паклон наш ветэранам, якія
прайшлі праз усе нягоды вайны і наша
прывітанне ім у светлы радасны Дзень
Перамогі.

Фота А. ШАБЛЮКА.

ЭНЕРГІЮ СЛОВА — ПЕРАБУДОВЕ

Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў у дакладзе на студзеньскім (1987 г.) пленуме ЦК КПСС «Аб перабудове і кадравай палітыцы партыі», гаворачы аб станочных пераменах, якія адбываюцца ў рэспубліканскіх і мясцовых выданнях, разам з тым адзначыў: «Але далёка не ўсе з іх паспраўднаму яшчэ ўключыліся ў перабудову, ім не хапае прынцыповасці і смеласці ў пастаноўцы пытанняў, крытычных адносна да недахопаў. Многія партыйныя камітэты не

заўсёды паспраўднаму выкарыстоўваюць сродкі інфармацыі — магутны рычаг перабудовы, а дзе-нідзе і працягваюць спынацца іх дзейнасць. Разлічваючы і ў далейшым на прынцыповую і канструктыўную крытыку недахопаў і хібаў, партыя разам з тым чынае ад сродкаў масавай інфармацыі больш шырокага паказу вопыту працоўных калектываў, партыйных, савецкіх і гаспадарчых органаў, грамадскіх арганізацый, кіруючых кадраў ва ўмовах перабудовы».

Энергія слова — перабудова... Сёння гэтыя словы ўспрымаюцца як лозунг для дзейнасці і супрацоўнікамі газет і часопісаў, радыё і тэлебачання, работнікамі выдавецтваў, шматлікім аўтарскім актывам. Сродкі масавай інфармацыі імкнуцца быць на вышыні задач, якія ставіць перад імі партыя. І правядзення сёлета Дня друку красамоўна пацвердзіла гэта.

Адметнасць свята надало і тое, што споўнілася 75 гадоў з дня выхаду першага нумара

газеты «Правда», заснавальнікам якой быў Уладзімір Ільіч Ленін і якая ва ўсе часы несла і працягвае несці сёння да народа палымнае слова марксісцка-ленінскай праўды. Юбілей адзначаюць і дзве рэспубліканскія партыйныя газеты. У жніўні споўнілася 70 гадоў «Звяздзе» — старэйшай беларускай газеце. 60-гадовы юбілей сустракае «Советская Белоруссия».

У нядзелю, 3 мая, у Мінскім парку імя М. Горкага прайшло масавае свята, прысвечанае Дню друку. Гэтак відовішчна, малюніча яно праводзілася другі раз. Яго ўдзельнікаў віталі старшыня праўлення Саюза журналістаў БССР, рэдактар газеты «Звязда» І. Маналовіч, рабочы карэспандэнт, брыгадзір

слесараў — інструментальшчыкаў Мінскага вытворчага аб'яднання «Гарызонт» М. Баркун, студэнтка факультэта журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна М. Загорская, ветэран савецкага друку Р. Самуськава. Яны гаварылі аб важнай ролі друку ва ўмовах перабудовы, праўдзівым адностраванні працасаў, якія адбываюцца ў жыцці грамадства.

Пачалося ж свята з велапрабегу выхаванцаў Спецыялізаванай дзіцячай і юнацкай школы алімпійскага рэзерву, а завяршалася таварыскім футбольным матчам ветэранаў мінскага «Дынама» і зборнай журналістаў на прыз газеты «Фізікультурнік Беларуска», што надало мерапрыемству большую масаваасць.

Працавалі выязныя карэспандэнцыя пункты газет, што дало магчымасць журналістам весці прамы дыялог з чытачамі. Перасовачныя кіёскі рэспубліканскіх выдавецтваў прапанавалі шырокі выбар літаратуры. Можна было зрабіць заказы па тэматычных выдавецкіх планах наступнага года. Студэнты Мінскага інстытута культуры пазнаёмілі прысутных з літаратурна-музычнай кампазіцыяй «Равесніца Кастрычніка — «Звязда». Вожыкаў, а таксама эстрадныя матургі, якія групуюцца Беларускай дзяржаўнай філармоніі, падымалі настрой удзельнікам свята — гучалі гумарыстычныя і сатырычныя творы. Свае вершы чыталі маладыя паэты...

Адбылося некалькі канцэртаў самадзейных артыстаў. Ажыўлена было ля шматлікіх стэндаў, якія знаёмілі з газетамі і часопісамі, што выходзяць у рэспубліцы.

НАШ КАР.

3 чытачом гутарыць І. Шамякін.

Выступаюць маладыя паэты (злева направа): Л. Дранько-Майсюк, Г. Булыка, В. Аколава, П. Шруб, І. Багдановіч, Я. Хвалей, Фота Ул. КРУКА.

КУЛЬТУРА І ДУХОЎНЫ СВЕТ СУЧАСНІКА

Тані быў парадак дня чарговага сходу партыйнай арганізацыі Саюза пісьменнікаў Беларусі, праведзенага сумесна з Міністэрствам культуры рэспублікі. З дакладам выступіў міністр культуры БССР Ю. М. Міхневіч. Садаклад зрабіў загадчык аддзела беларускай данастрычніцкай літаратуры Інстытута літаратуры імя

Янкі Купалы Акадэміі навук БССР, пісьменнік А. Мальдзіс. У гаворцы прынялі ўдзел Н. Загорская, М. Матукоўскі, У. Юрэвіч, Г. Каржанеўская, М. Грынчык, Г. Марчук, Э. Валасевіч.

Справаздача са сходу будзе змешчана ў адным з бліжэйшых нумароў «ЛіМа».

У САВЕЦКІ ФОНД КУЛЬТУРЫ

У толькі што створаны Савецкі фонд культуры ўносяць узносы вядомыя дзеячы літаратуры, мастацтва, культуры. Сярод першых ластупленіў — і ганарар за кнігу «Земные долги», выпушчаную выдавецтвам «Юнацтва», пералічаны яе аўтарам Эдуардам Скобелевым.

«Кніга Эдуарда Скобелева «Земные долги», — як зазначае ў невёлічкім уступе народны паэт Беларусі Пімен Панчанка, — цікавая і таленавітая з'ява ў нашай паэзіі. Гэта — свой роздум, пацупці, назіранні... У лепшых радках Э. Скобелева жыве дух нашага часу, філа-

софскі роздум, рысы савецкага чалавека: яго любоў да Радзімы, нянавісць да ворагаў, нецярпнасць да зла, раўнадушша і хлусні, сцярдзіжэнне радасці нашага жыцця, працы, дружбы».

Г. НІКІЦКІ.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Народны пісьменнік БССР В. Быкаў сустраўся са студэнтамі філалагічнага факультэта Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага. Ва ўступным слове пра В. Быкава дацэнт кафедры беларускай літаратуры А. Рагуля адзначыў ролю творчасці пісьменніка ў кантэксце савецкай і сусветнай літаратуры як з'яву асаблівую, як «голос, звернуты ў будучыню».

Проза В. Быкава — наш маральны патэнцыял у асэнсаванні мінулай вайны, у барацьбе за мір, за абнаўленне сённяшняга жыцця. Адзначаючы на шматлікіх пытаннях аўдыторыі

пра ролю літаратуры ў працэсе перабудовы грамадскай свядомасці, В. Быкаў падкрэсліваў, што літаратура павінна ісці наперадзе жыцця, вызначаць яго тэндэнцыі. Таму ў наш час, па словах пісьменніка, літаратура — гэта найперш думка. В. Быкаў не пагадзіўся з крытыкай рамана Ч. Айтматова «Плаха». Ён справядліва назваў раман лепшым дасягненнем савецкай літаратуры апошніх дзесяцігоддзяў. Цёпла адазваўся В. Быкаў пра кнігі С. Алексіевіч, пра творы беларускіх пісьменнікаў сярэдняга пакалення. Улічваючы спецыфіку аўдыторыі, пісьменнік у сваім вы-

ступленні вялікую ўвагу ўдзельніў праблеме прафесійнай і маральнай сталасці будучых настаўнікаў, адзначыў надзвычайную ролю настаўніка роднай мовы і літаратуры ў патрыятычным выхаванні падрастаючага пакалення.

У заключэнне вядучы вечара прафесар кафедры беларускай літаратуры А. Семяновіч падарыў В. Быкаву другі том «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры», адзін з раздзелаў якой прысвечаны творчасці пісьменніка.

Н. АКСЕНЧЫК, аспірантка кафедры беларускай літаратуры.

АБАГУЛЬНЯЕЦА ВОПЫТ

«...Нам трэба зліць разам працэс рэвалюцыйнага абнаўлення нашага грамадства і працэс ідэйна-маральнага выхавання чалавека. Пацупці грамадзянскага абавязку шчодра жыць наша сучаснасць, яго крыніца павінна быць і наша гісторыя», — падкрэсліў у сваім выступленні на XX з'ездзе ВЛКСМ Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў.

У кнізе «Патрыятычнае выхаванне працоўных», напісанай калектывам аўтараў і выпушчанай выдавецтвам «Бела-

русь», абагульняецца вопыт Гомельскай абласной партыйнай арганізацыі, разглядаецца месца патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання ў сістэме ідэалагічнай работы, гаворыцца аб намаганнях партыйных работнікаў, прагандыстаў, актывістаў грамадскіх арганізацый па фарміраванні гарманічна развітой, грамадска актыўнай асобы, якая спалучае ў сабе духоўнае багацце, маральную чысціню і фізічную дасканаласць.

В. ЛЯНОВІЧ.

У БОХУМ, НА ФОРУМ ЛЯЛЕЧНІКАЎ

Вось ужо больш за 20 гадоў веснавымі майскімі днямі заходнегерманскі горад Бохум пераўтвараецца ў адзін з цэнтраў міжнароднага культурнага жыцця. Менавіта сюды з усяго свету з'язджаюцца на фестываль прафесійных і амаатарскія тэатры лялек, каб прадаманстраваць свае мастацтва.

Дзяржаўны тэатр лялек БССР — першы савецкі тэатр, які запрошаны ў ФРГ для ўдзелу ў гэтым міжнародным форуме лялечнікаў. Калектыв тэатра панана новую версію старой беларускай п'есы-казі «Дзед і жораў» В. Вольскага. Напісаная спецыяльна для Дзяржтэатра лялек БССР яшчэ ў 1939 годзе,

гэтая п'еса стала своеасаблівай візітнай карткай тэатра. Цяперашняя — сямая — пастаноўка «Дзед і жораў» вызначаецца ад папярэдніх паваротам да фальклорных крыніц беларускага лялечнага тэатра «батлейка». Пастаноўку спектакля ажыццявілі галоўны рэжысёр тэатра А. Ляляўскі, мастак А. Ганіёўская, кампазітар У. Кандрусевіч.

Дзяржаўны тэатр лялек БССР не ўпершыню прадстаўляе нашу краіну на міжнародных фестывалях. Паспяховамі былі выступленні ў Балгарыі (1978 г.), Францыі (1985 г.), Югаславіі (1986 г.).

Я. КЛІМАКОУ.

ЗАПРАШАЕ КНІЖНЫ КІРМАШ

Летась, у настрычніку, Мінскім аблінгагандлем і выдавецтвам «Мастацкая літаратура» быў праведзены кніжны кірмаш пад адкрытым небам. Кожны, хто прыйшоў у той дзень на плошчу Януба Коласа, мог набыць кнігі выдавецтва, сустрацца з яго прадстаўнікамі. Такі кніжны кірмаш мільяруецца зрабіць традыцыйным: неўзабаве, 16 мая, ён будзе арганізаваны другі раз. На кірмаш будучы прадстаўлены творы сучасных беларускіх аўтараў, выданні беларускай літаратурнай спадчыны, творы літаратуры народаў СССР і замежных пісьменнікаў у перакладзе на беларускую мову. Тут жа

чытач зможа падпісацца на зборы твораў Цішкі Гартнага, Уладзіміра Караткевіча, Кузьмы Чорнага, аглядаць выстаўкі кніжнай графікі. Будучы праведзены прэм'еры кнігі Яўгенія Янішчыц, Уладзіміра Паўлава, Міколы Мятліцкага...

Кірмаш дае шчасліваю магчымасць для непасрэднага жывога кантакту пісьменніка і чытача, і, трэба спадзявацца, актыўны ўдзел у кірмаш прымуць літаратары, чые кнігі яшчэ ёсць у продажы: як гэта было ўжо летась, многія чытачы захопчучы набыць кнігі з аўтографамі іх аўтараў.

К. ІВАНОУ.

Яна Брыль і Віктар Казьмо сустраліся з вучнямі і настаўнікамі Праўдзінскай сярэдняй школы Мінскага раёна. Удзельнікі гуртка «Спадчына» пазнаёмілі гасцей з кампазіцыяй па кнізе «Я з вогненнай вёскі...» і

рамана «Сад...», чыталі вершы. Адбылася гутарка пісьменнікаў аб праблемах літаратуры, выхавання школьнікаў на культурных традыцыях народа, выкладання беларускай мовы.

Я. ЦУМАРАУ.

У Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі імя А. В. Луначарскага адбыўся аўтарскі канцэрт вядомага беларускага кампазітара Эдзі Тырманд, у творчым багажы якой сачыненні для сімфанічнага аркестра, хору, камерна-вакнальных і камерна-інструментальных, п'есы для фартэпіяна, скрыпкі, цымбалаў, песні.

Для аматараў музыкі ў канцэрте прагучалі вядомыя творы Э. Тырманд: сюіта для фартэпіяна, саната для скрыпкі, а таксама вакальныя цыклы на вершы Г. Лоркі, М. Танна, Р. Бёрнса, саната для цымбалаў. Цёпла прынялі слухачы вядомых беларускіх выканаўцаў — народнага артыста рэспублікі Л. Гарэліка, заслужанага артыста БССР В. Скоробагата, лаўрэата Усесаюзнага конкурсу А. Тіахову і іншых.

Н. ЗАХАРАВА.

У адзін з гэтых светлых вясенніх дзён чароўныя гукі цымбалаў гучалі амаль дзве гадзіны запар у актавай зале філалагічнага факультэта Беларускага ўніверсітэта імя У. І. Леніна. Тут адбылася сустрачка студэнтаў факультэта з лаўрэатам рэспубліканскага конкурсу, цымбалістам Беларускай дзяржаўнай філармоніі Аляксандрам Лявончынам. Артыст пазнаёміў слухачоў з гісторыяй цымбалаў, расказаў пра свае творчыя пошукі. Аляксандр Лявончыч прадстаўляў беларускае музычнае мастацтва ў Польшчы, ГДР, Балгарыі, Румыніі, Венгрыі, Чэхаславакіі, Манголіі, В'етнаме, Фінляндыі, Швецыі, Канадзе, ЗША. З цікавасцю слухалі студэнты ўражанні аб гастролях п'ездках па рэспубліцы і краіне.

Лёгкасць гучання, глыбокае пранікненне ў змест твора, пераанаўчае раскрыццё музычных вобразаў, віртуознае тэхнічнае выкананне зрабілі вялікае ўражанне на слухачоў. У рэпертуары цымбаліста пералажэнні твораў рускіх і еўрапейскіх класікаў, кампазітараў брацкіх саюзных рэспублік, апрацоўкі народных песень і танцаў.

Гарэзлівая «Зялёная», меладычныя згоды Шапэна, імлівая беларуская полька надоўга запомніліся слухачам.

І. КРЭТОВІЧ, аспірантка.

Адзначаны ўзнагародамі ПНР

Даўнія кантакты і ўзаемасувязі паміж беларускім і польскім народамі. Новыя старонкі ў іх ўпісваюцца ў апошні час, калі ці не з кожным годам павялічваецца колькасць перакладзеных кніг, якія выходзяць у Беларусі і ПНР.

З'явай у культурным жыцці абодвух народаў стаў выхад паэмы Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш», перакладзенай Язэпам Семіяном і праілюстраванай Васілём Шаранговічам.

Дзяржаўны Савет ПНР ўзнагародзіў Я. Семіяна «Зала

тым ордэнам Заслугі Польскай Народнай Рэспублікі». В. Шаранговічу прысвоена ганаровае званне заслужанага дзеяча культуры ПНР.

У Генеральным консульстве Польскай Народнай Рэспублікі ў Мінску консул па справах культуры Казімеж Паскудані павіншаваў беларускіх перакладчыкаў і мастака і ўручыў Я. Семіяну ордэн, В. Шаранговічу — нагрудны знак.

Грамадзянскі супрацоўніца Генеральнага консульства ПНР у Мінску.

Казімеж Паскудані ўручае ордэн Язэпу Семіяну.

Кветкі Васілю Шаранговічу

Выступае Міхась Стральцоў.

Паўстагоддзя жыцця — час, калі падводзіцца першы падрахунак. У Міхася Стральцова яны значныя, бо важкія яго творчыя набыткі. З аднолькавым поспехам працуе пісьменнік у галіне прозы і паэзіі, добра вядомы, як крытык і літаратуразнавец, эсаіст і нарысіст.

Вечар у Доме літаратара, прысвечаны 50-годдзю М. Стральцова, сабраў шмат прыхільнікаў яго таленту. Думкамі пра творчасць М. Стральцова падзяліліся вядучы вечара Р. Барадулін, а таксама А. Сямёнава, В. Карамзаў, А. Станюта, А. Асташонак, А. Зарыцкі, Б. Спрычан, К. Шарман, В. Тарас.

Артысты мінскіх тэатраў чыталі вершы М. Стральцова і ўрыўкі з яго праявістых твораў, выконвалі песні на яго словы. Творы юбіляра гучалі таксама ў перакладзе на рускую і іспанскую мовы.

М. Стральцоў адказаў на пытанні прысутных, прачытаў новыя вершы.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Удзельнікі спектакля «Лаўка» Т. Тарабаравы і В. Сыцько.

У Доме літаратара прайшла сустрэча з калектывам тэатра-студыі Палаца культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча. Пасля прагляду спектакля «Лаўка» паводле п'есы А. Гельмана (у ролях урач-правізар б-й клінічнай бальніцы Т. Тарабаравы і настаўнік матэматыкі сярэдняй школы № 90 В. Сыцько) пастаноўшчык спектакля, галоўны рэжысёр тэатра В. Грыгалюнас і загадчык літаратурнай часткі тэатра, кіраўнік аб'яднання маладых драматургаў пры студыі А. Асташонак адназначна на пытанні глядачоў.

Сёння ў рэпертуары аматарскага тэатра, створанага ў 1983 годзе, п'есы Я. Шабана «Шрамы», Р. Брэдберы «Чынагаская бездань», пантаміма «Скульптар» паводле сцэнарыя, напісанага самімі удзельнікамі трупы. На чарзе — інсцэнізацыя апавесці В. Быкава «Альпійская балада» і пастаноўна аднаактовай п'есы «Вальер» А. Смірнова — удзельніца аб'яднання маладых драматургаў.

Тэкст і фота А. ЖЫРОУСКАГА.

«НАМ ПОМНІЦЬ СОРАК ПЯТЫ ГОД...»

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

У дзень

Дзевятага мая

Мы падымаліся з акапоў,
Уваскрашаліся з магіл.
Прайшлі з баямі паў-Еўропы,
Глытаючы дарожны пыл.

Паміж жыццём і смерцю рысу
Рассеклі мы сваім мячом.
Радзімы светлыя абрысы
Свяцілі яркім кумачом.

Не зналі мы багіні Нікі,
Мы верылі ў сяброў сваіх.
І гэты дзень нам стаў вялікім
Для ўсіх—і мёртвых, і жывых.

Брагінскі клён

Когда прекрасные деревья,
Не зная, что они враги,
На ветках держат не поверья,
А тайны ядерной пурги.

Уладзімір САКАЛОЎ

Пад Брагінам,
Над ціхім плёсам,

Адбіўшы ў росце паклон,
Тут сцерагчы застаўся ён
Людзьмі пакінутую вёску.

Было сваё жыццё і ў клёна:
Дзе мы вялі калісь баі,
Яму пад кронаю зялёнай
Спявалі дружна салаўі.

Зрадні пасляваенным дзецям
Ён нарадзіўся тут і ўзрос,
Адаючы палям, дасвеццям
Жывое срэбра чыстых рос.

Ён мог залечваць людзям раны
І арашаць сухі падзол,
Вясною сок даваць крамяны,
Амыўшы кропелькамі дол.

Цяпер стаіць, як адзічэлы,
З пахілым позіркам сваім.
І толькі вусень жоўта-белы
Ляніва поўзае па ім.

Дажджу,
Што ліў па-над дарогай,
І сам ён, клён, не заўважаў...
Цяпер жа стаў перасцярогай
Для ўсіх людзей, і дрэў, і траў.

Мая эстафета

Ападаюць хмары снегам,
Серабраць вяршыні гор.
А ці ёсць за дальняй Вегай
Для паэзіі прастор?

Мо не варта мне, паэту,
Узлятаць да зоркі той,—
Трэба несці эстафету
Па дарозе той крутой,

Праз жыццё якая легла —
Без пачатку і канца,
Пад дажджом была і снегам,
Выпрабоўвала байца.

Хай не будуць тыя ў крыўдзе,
Пра каго нібы забыў.
Зло ў жыцці я ненавідзеў,
Дабрыню заўжды любіў.

Са шляхоў слядоў не сцерці,
Я нашчадкаў раскажу,
Як паміж жыццём і смерцю
Пераходзіў я мяжу.

Мне з гісторыяй у згодзе
Голас трэба свой падаць —
Дваццаць першаму стагоддзю
Эстафету перадаць.

Віктар ХАЎРАТОВІЧ

У пярэдняй штурмавой калоне
Мужыкі — не год і не другі...
Запрагалі

у плугі не коней —
Бабы запрагаліся ў плугі.

У пастромках канапляных
парамі,

Грэючы надзею на вясну,
Паўлюковы,

Грышкавы,
Назаравы

Не адну цягнулі барану.

Горкім мёдам поўніліся соты
На чмяліных купінах... Ля ног:
Не адзін дзесятка траўных
сотак

Пад касой жаночаю палёг.

Быў і я ва ўпрэжцы той
жаночай,

Што вяла, хісталася ў бакі...
...І ад тых мне баразён

не збочыць,
Не мінуць ніводнай талакі.

Вясна, 1942

Шыбы ўспыхнулі сонцам,
Небасхіл — як пажар...
Жменька солі ў салонцы
Ды апошні сухар.

Маці ступіць у сенцы,
Чыгуночкам трасе:

Мые бульбу-насенку,
Што была на пасеў.

І сястрычка-трохлетка
Захварэла ўсур'ёз.
Смокча дзятлінкі кветкі,
Вочы — поўныя слёз.

Малака б ёй ці юшкі...
П'е настой травяны.
— А дзе наша цялушка?
— На папасе вайны.

Плешчуць хвалі вяснова
У затоцы яршоў,
І нырае лазовы
Кошык мой між карчоў.

Вось і выцягнуў рыбку,
Ды і тую...
ўпусціў...
...Можа б, грукнуў хто ў шыбку,
Можа б, хто разбудзіў?..

В. ПАКАВУ

Зямля дымілася і прысак
Разносіў вецер па зямлі,
Калі, крыху вышэй калысак,
Мы ў светлы дзень
з вайны прыйшлі.

Прышлі ў лапцях,
у тых апратках,
Што маці сшылі нам з радна,
І, быццам снег, на косы матак
Лягла заўчасна сівізна.

Кастусь ІЛЬЮШЧЫЦ

Запявала

Ад прывала да прывала,
Праз гаі, праз ручаі
Крочыў вецер-запявала
З намі разам у страі.

Цішыня ў лясным палацы...
Жыць ды жыць нам доўгі век.
Спіць у лагернай палатцы
Роўна дзевяць чалавек.

А дзесятым — я начую,—
І сярод салдацкіх цел

Цемра ляжа на пустую,
На мурожную пасцель.

Дзесьці птушка праспявала...
Шоргат жнівеньскай травы...
Разам з ветрам-запявалам
Я да ранку — вартавы.

Памяць

Праз ціш і гром зямных падзей
Былое порахам дыхне.
Нам жыць і помніць пра
людзей
Жывых і паўшых на вайне;

Пра тыя дні без цішыні,
Пра тыя чорныя гады,

Гукалі рэчка, лес...
Ды поле,

Бы маці, звала: — Узары...
Напрацаваўшыся уволю
Сядалі мы за буквары.

Навук адолелі нямала,
Ды праз гады адну нясём,—
Што нас за плугам гартавала,
Давала сілу за кассём.

Калі жыццё ўзнялося
ў поўдзень
І вёска ўжо не тыз радна,
Бліжэй усё,—
дзе сцежкай пройдзем...
І даражэйшая радня.

Тут зёлкі ўсе — ад духу злога,
Усё — для сэрца і душы.
...І не канчаецца дарога
Да зямлякоў, у Целяшы.

Аж кружыць голаў пах зямлі,
Вясны бяссонне...
На летні час перавялі
Мы стрэлкі сёння.

Ды апырэдзіў нас жаўрук —
Звініць у небе.
Сялянскі клопат — ранні рух—
Ужо аб хлебе.

І на дарогах дружны гул,
Святло ад лужын.
І столькі спраў, што не магу
Я іх не здужаць.

Якіх не спаліш у агні,
Хаця знішчаў ён гарады.

Пра тых, хто на палях вайны
За родны край навек ляглі.
Хатыні спаленай званы
Звіняць журботна на зямлі.

Нам помніць сорок пяты год...
Нам сорок першы не забыць
І тых, хто хоча зноў на Усход
Паход крыжовы пратрубіць.

Спакойны міг... Трывожны час...
Ідзем праз лета да зімы,
Павер, Айчына, сёння ў нас:
Стаім на варце Міру — мы!

Нядаўна мне давалося ў складзе пісьменніцкай дэлегацыі наведаць Польшку Народную Рэспубліку. Кіраўніком дэлегацыі быў маскоўскі пісьменнік Юры Тарскі.

З іншымі пазнаёміўся ўжо ў вагоне цягніка «Масква — Варшава».

Разанскі пісьменнік Васіль Золатаў расказаў, як у кастрычніку 1943 года каля пасёлка Леніна на Магілёўшчыне прымаў удзел у баі з фашыстамі разам з воінамі польскай дывізіі імя Тадэвуша Касцюшкі. Дзень той стаў днём нараджэння Войска Польскага.

Пісьменнік-перакладчык з польскай мовы Міхаіл Ігнатаў, пачуўшы пра баі ў Беларусі, не мог стрымаць свайго хвалявання. З Беларуссю звязана і яго баявая біяграфія. Восенню 1943 года нашы войскі вялі бой за Слаўгарад. Радавы Ігнатаў у адным з баёў быў цяжка паранены. У шпіталь пайсці адмовіўся. Другі раз варожая куля не абмінула яго ў баях за Быхаў. Далей вогненны дарогі павялі яго праз Польшчу. Яго салдацкі лёс склаўся так, што ён стаў байцом слаўтай дывізіі Тадэвуша Касцюшкі.

Раніцаю пераязджаем савецка-польскую граніцу. Мы прыпадаем да акон. Перад намі пералескі, вёскі, палі. Гэтай дарогай праходзіла і мая дывізія ў 1944 годзе. Не такі быў пейзаж, не такія былі дарогі. Не аглядзеліся, як колы цягніка загрузалі на мосце цераз Віслу. Вось яна, спакойная, велічная рака. А я памятаю яе ў варажым агні, у дыме.

Едучы ў Польшчу, я захапіў з сабой некалькі кніг для польскіх сяброў — перакладзеныя на беларускую мову зборнік прозы Крашэўскага і вершы Юльяна Тувіма, альбом пра музей Янкі Купалы. Узяў і зборнік Міколы Сурначова «Акопны спеў». Ягонаў кніжкі я не мог не ўзяць. Мікола — мой сябар на Гомельскім педінстытуце. Восенню 1944 года наша дывізія была на віленскім плацдарме, на правым беразе ракі, недалёка ад Варшавы. Аднойчы атрымліваў нечаканы ліст. Чытаю: «Добры дзень, дружа! Вельмі рады, што нарэшце знайшлі адзін аднаго. Ведай, Паўлюк, многа мне давалося перажыць. Сем з паловай месяцаў у шпіталі. Твой

адрас і мноства напісаных у акопах вершаў загінула... Я зараз таксама на Вісла, хутка ўдарыць вялікі гром, і я буду ўдзельнікам. Па-ранейшаму на каманднай рабоце. Займаюся артрэзведкай. Вершаў амаль не пішу. Няма часу. Ад цябе чакаю вялікага ліста. Твой сябра Мікалай». Зноў, як і тады, боль працяў сэрца. Гэта быў апошні ліст ад майго аднакурсніка. Дзе той акон ці зямлянка, якія тулілі яго ад вясеньскіх дажджоў і халадоў, адкуль у студзені

роі Адэсу, Керч, Севастопаль. Пазнаёміліся з мужнымі савецкімі салдатамі, жыццём народа, пабывалі на караблях Чарнаморскага флоту...»

Са словам у адказ выступіў Юры Тарскі. Ён адзначыў, што ў складзе савецкай дэлегацыі ўсе ўдзельнікі вызвалення Польшчы ад фашызму. Ён выступіў з дакладам «Літаратура на вярце Айчыны», расказаў аб ролі мастацкага слова ва ўмацаванні дружбы паміж народамі. Польскі пісьменнік Богдан

раман «З аднаго кацялка», які перакладзены на рускую і ўкраінскую мовы.

З Варшавы мы ўзялі курсы на поўдзень Польшчы, на Жэшаў. Горад малады, пашырае свае ўладанні, шмат у ім новабудуляў. Яго называюць горадам студэнтаў. Маюцца драматычны, лялечны тэатры, працуе аддзяленне Саюза пісьменнікаў.

У вызваленні Жэшаўскага ваяводства прымалі ўдзел войскі военачальнікаў Грэчкі,

З вялікім хваляваннем і радасцю пад'язджаем мы да Пароніна. Гэта светлая і свяшчэнная зямля. Тут музей У. Леніна. Адкрыты ён у суровыя пасляваенныя гады. Ён створаны па ініцыятыве Таварыства польска-савецкай дружбы і знаходзіцца ў доме, будаваным мясцовымі майстрамі ў 1901 годзе з ніхтавага дрэва.

Непаўторны горад Кракаў, горад-музей. Тут адбылася гутарка ў аддзяленні Саюза пісьменнікаў. Польскія сябры расказалі аб сваёй рабоце. На стэндах — кнігі на рускай мове. Я разгарнуў зборнік вершаў аб Айчынай вайне, і ў вочы кінуўся верш Міколы Сурначова «У стоптаным жэце» ў перакладзе А. Твардоўскага. Мясце напросіў паэт Барыс Дубровін прачытаць яго на беларускай мове.

— Напісаны гэты верш сапраўдным паэтам, — сказаў ён. — Нездарма ж яго пераклаў рускую мову сам А. Твардоўскі...

Вынікі работы нашай дэлегацыі падвёў начальнік Галоўнага палітупраўлення Войска Польскага генерал Тадэвуш Шаціла. Сустрэча вылілася ў сардэчную гутарку аб творчасці і дружбе савецкай і польскай ваеннай літаратуры. Падкрэслівалася яе вялікае выхавальнае значэнне для маладых воінаў, падрастаючага пакалення.

Савецкія пісьменнікі падзяліліся сваімі ўражаннямі аб сустрэчы з салдатамі і афіцэрамі Войска Польскага, аб наведванні Варшавы, Жэшава, Новага Сонча, Закапанэ, Кракава, выказалі ўдзячнасць польскім таварышам за праяўленыя клопаты.

Генерал Тадэвуш Шаціла ўручыў пісьменнікам медалі «На варце міру» і значкі «Братэрства па зброі» — за іх уклад у справу ўмацавання дружбы і ўзаемадапамогі паміж польскімі і савецкімі народамі і іх літаратурамі.

Сакратарыят Саюза пісьменнікаў СССР сваёй пастановай аб'явіў усім членам дэлегацыі падзяку за актыўную творча-прапагандысцкую работу пад час паездкі ў Польшку Народную Рэспубліку.

Паўлюк ПРАНУЗА.

БРАТНЫ ПАЗЫВРОІ

1945 г. рушыў ён са сваімі аднапалчанами на Берлін, пад якім паў смерцю героя?

І вось — Варшава. У сонцы, новая, памаладзела. На вакзале многа народу, шумна. Мы адразу трапілі ў абдымкі польскіх пісьменнікаў Мар'яна Рэнека, Эдварда Куроўскага, Богдана Барцікоўскага, Станіслава Закрэўскага. Перакладчыка не патрабавалася, хоць ён і быў на вакзале.

Уладкаваўшыся ў гасцініцы, крыху адпачыўшы, наведалі савецкае пасольства. У той жа дзень наша дэлегацыя ўсклала вянок да манумента ля Вечнага агню. Манумент зроблены па праекце польскага скульптара Богдана Ляхерта. На мармуры надпіс: «Вечная слава героям-камісіяў Саюза польскіх пісьменнікаў на супрацоўніцтве з Войскам, член Саюза змагароў за свабоду і дэмакратыю».

Шчыра гаварылася на гэтай сустрэчы аб ваенна-патрыятычным выхаванні моладзі. На стэндах у Саюзе пісьменнікаў — кнігі савецкіх аўтараў, зборнікі аб падзеях Айчынай вайны, фотаальбомы. Высветлілася, што польскі пісьменнік Станіслаў Мышлінскі ў складзе савецкіх войск вызваляў Керч, Тамань, Крым і напісаў

Барцікоўскі выступіў з паведамленнем «Баявым шляхам маршала Конева». Многа ўдзячнасці выказаў ён воінам і Украінскага фронту, якія вызвалілі паўднёвыя землі Польшчы ад фашызму.

— Мне было 12 год, калі мяне і маці вывезлі ў лагер смерці Асвенцім, — сказаў ён. — Такіх, як я, былі там тысячы. Дзяцей адлучылі ад бацькоў. Пра ўсё гэта напісаў я ў кнізе «Дзяцінства ў паласатай вопратцы».

Шмат цікавага даведаліся мы аб барацьбе польскіх пісьменнікаў з фашызмам. Нязломным і адважным у гэтай барацьбе праявіў сябе Мар'ян Рэнек. Цяпер ён — старшыня камісіі Саюза польскіх пісьменнікаў па супрацоўніцтве з Войскам, член Саюза змагароў за свабоду і дэмакратыю.

Шчыра гаварылася на гэтай сустрэчы аб ваенна-патрыятычным выхаванні моладзі. На стэндах у Саюзе пісьменнікаў — кнігі савецкіх аўтараў, зборнікі аб падзеях Айчынай вайны, фотаальбомы. Высветлілася, што польскі пісьменнік Станіслаў Мышлінскі ў складзе савецкіх войск вызваляў Керч, Тамань, Крым і напісаў

Якубоўскага, Маскаленкі. На гэтай зямлі ваявалі рускія пісьменнікі Ю. Бондараў, В. Астаф'еў, змагаліся савецкія партызаны.

Потым мы наведалі могількі савецкіх воінаў, якія аддалі сваё жыццё за вызваленне Жэшаўскага ваяводства. На многіх магільках — букеты кветкаў. Вабіць вока чысціня. Да абеліска лёг вянок і ад нашай дэлегацыі. Асабліваю нашу ўвагу звярнуў надпіс на стэле на рускай і польскай мовах: «1920—1944 гг. Герою Маладой гвардыі і воіну Туркенічу грамадзяне Жэшаўскага ваяводства». Іван Туркеніч! Хто не ведае гэтага героя? Ён амаль аднагодак усіх нас. Ваенны лёс павёў яго ад Краснадона на захад. Успомніліся радкі Аляксандра Фадзеева пра гэтага героя з рамана «Маладая гвардыя»: «У дні прарыву немцамі Паўднёвага фронту лейтэнант Туркеніч, камандзір батарэі супрацьтанкавых гармат, маючы загад стаць на смерць, адбіваў атакі нямецкіх танкаў у раёне Калач-на-Доне да таго часу, пакуль увесь гарматы разлік не выбыў са строю і сам ён не зваліўся паранены».

дзень зямлянін, зарываемся ў зямлю. Часам налятае варожая авіяцыя, але часцей, асабліва ноччу, б'е міма цэлі. Потым — пераправа цераз Віслу. Нам далі агнявую пазіцыю адваі ўчастак на зусім адкрытай мясцовасці. Толькі дзе-нідзе цягнуў дробны кустарнік. Суцэльна пустка, ды яшчэ без снегу. На зыходзе першая дэкада студзеня, а снегу ўсё няма і няма. Затое наладныя маразы раней звычайнага зваліліся на нашы галовы. Гэта палохла не на жарты: печкі няма, ды і ставіць яе няма дзе, а без печкі вальнікі з нахуком не выратуюць. Замест зямлянін зрабілі шчыліну для паазменнага адпачынку ад цяжкіх земляных работ. Ужо вельмі паспешліва ўсё робім: так, на пару дзён. Відаць, у бліжэйшыя дні пачнецца наступленне. І вось ранняй, а шостага гадзіне, сігнал трыгогі: «Разліні, к бою!» і пачалося...

Кожны ведаў сваё месца ля гарматы. Калі ўсе разліні далажылі аб гатоўнасці, і па ланцужку дайшла інфармацыя да НП, адтуль прыйшла каманда: «Падрыхтавацца!» У гэты момант «зайравалі» рэзультывы ўстаноў з ласкавай назвай «кацюшы». Яны знаходзіліся справа, прыкладна за кіламетр ад нашай агнявой. Я ўпершыню назіраў, як вядуць агонь гвардзейскія мінамёты, як паласуюць зівому ноч іх вогненныя шлейфы. Тут нельга было не акрыць духам, не прасякнуцца верай у хуткую перамогу... Па сігналу «кацюш» адкрылі ўраганні агонь па ворагу артылерыя сярэдняй магутнасці, з плацдарма, і дальнобойныя гарматы з-за Віслы. Наносіўся ўдар па адным з галоўных абарончых умацаванняў паміж Віслай і Одрэам, на шляху нашых войск у логаву фашысцкага звера.

Як мы потым даведаліся, па-

чыналася вялізнае па маштабах і стратэгічным значэнні наступленне Чырвонай Арміі — ад Балтыкі да Карпат, Галоўны ўдар быў нанесены з магнушаўскага плацдарма сіламі чатырох арміяў, у тым ліку дзюх танкавых. Апрача таго, на правым флангу нашай арміі наступалі злучэнні 1-й арміі Войска Польскага з выхадом на Варшаву з поўдня. Наша 61-ая армія пад камандаваннем генерала П. А. Бялова наступала ў абыход Варшавы ў паўночна-заходнім напрамку.

Гартаю далей свае запісы... «На палітанятах нам казалі, што з 17 па 20 студзеня вызвалены Кракаў, Лодзь і іншыя польскія гарады. Перадаваў танкавыя злучэнні знаходзяцца ўжо ў Познані, Быгдашы...»; «Перад намі задача — ажыццявіць марш-нідок на коннай часці, каб дагнаць перадавыя часткі, ад якіх мы адсталі. Задача нялёгка сама па сабе, а тут яшчэ неспрыяльнае надвор'е: парывісты вецер, завіруха, замосьці. Не раз прыходзіцца дапамагаць стомленым коням — выцягваць разам з імі са снегу гарматы. Вось ужо некалькі сутак мы амаль без прыпынку ў дарозе. Часам зліпаюцца вочы. Некаторыя на хадзе засынаюць. Але раптам гучыць каманда: «Разліні, к бою!» і адчуль толькі блязца зноў бадзёрска, адкуль з'яўляюцца сілы!»

Лістак за лістком, запіс за запісам. Вось ён, гістарычны, знамянальны: «Вечарам, у перадапошні дзень студзеня, перасеклі германскую граніцу. Няўжо гэта яна? Няўжо гэта праўда? Цінава, а дзе граніца будзе праходзіць пасля Перамогі?»

Далей ідуць запісы аб тым, як наш полк перанідаўся з аднаго агнявога рубяжа на другі, з адной пазіцыі на другую,

які трымалі шлях на Штаргард. Які ішлі на Шчэцін, які гралі гітлераўскай дывізіі ва Усходнім Памерані, які бралі Альт-дана (гэта на правым беразе Одры). Лістаў запісы і прыгадваю, як у першай дэкадзе красавіка наш артылерыя займаў агнявую пазіцыю на Одрэ, які фарсіравалі апошні сур'ёзны водны рубяж на шляху да Берліна...

У паветры літаральна пахла перамогай. Першага мая. Сонечная, хая яшчэ і халаднаватая пагода. Мы ў горадзе Альт-рупіне. Да Эльбы не больш за два пераходы. Нас чакае сустрэча з саюзнікамі. Але майскае свята і чананне гістарычнай сустрэчы змрочаны подлым абстрэлам і разрывам міны. Траіх паніла, чатырох паразіла напавал, у тым ліку і нашу медсястру. Я зноў, на гэты раз усяго за некалькі дзён да Перамогі, у шпіталі. І вось ціхая майская ноч раптам выбухае страшэнным грукатам, пальбой з усіх відаў зброі. Што гэта? Ці прарвалася і акружыла нас лкая-небудзь здзіцэлая зусім гітлераўская часць? Не, зусім не то! У палату ўрываюцца нашы салдаты з баявой аховы і на увесь голас радасна крычаць: «Перамога! Капітуляцыя!» У шпіталі і за яго сценамі — мора людской радасці, акіяна салдацкага трыумфу. Перамога!

Яе першы дзень пачаўся задоўга да святання. І. ПЛАДУНОУ, дацэнт інстытута замежных моў.

Наш няштатны аўтар, іспаніст, дацэнт інстытута замежных моў І. Пладуноў прымаў удзел у Вялікай Айчынай вайне. У апошні яе месяцы вёў на фронце дзённік, на матэрыяле якога напісаў кнігу нататак-успамінаў. Друкуем ніжэй раздзел з іх.

ІШОЎ АПОШНІ ГОД ВАЙНЫ...

Не кожнаму, хто ваяваў, хто са зброяй у руках змагаўся з фашысцкай сілай цёмнаю, з праклятай ардой, было дадзена здзяйсніць нейкі незвычайны подзвіг, не кожнаму даставалася герайчная — у літаральным сэнсе слова — сітуацыя. Але кожны воін пасталіна жыў побач з подзвігам, уносіў, знаходзячыся на парэднім краі, сваю долю ў подзвіг агульні, калектыўны... Пра гэта думаеш, гартаючы і з цяжкасцю часам разбіраючы запісы ваеннага года, варушачы франтавыя ўспаміны, якія жывуць нязменна ў памяці, як мінныя асколкі ў целе...

Атрымалася так, што дзённік пачаў вёсці напярэдні апошняга года вайны, года сорака пятага. Тады, калі вярнуўся зноў на парэдні краі пасля ранаў у баях на Дняпры і вучобы ў запасным палку (да шпіталю і вучобы быў пехацін-

цам, пасля стаў артылерыстам). Мая новая часць — Чырванасцяжны 31-ы гвардзейскі артылерыйскі полк — знаходзілася ў лесе. Нездзе побач працягла Вісла. Навагоднюю ноч правёў у зямлянцы суседзяў, на правах «кватарантаў». З усіх бакоў і зверху сыпаўся пясок. Жартуем: «Навагодняя наша». Ну, а ранняй наша была сапраўды навагодняя, тлустая, а да яе яшчэ і мяса, і сто грамаў франтавых. Па першай норме. Пасунься, трэцяя! Не падцягвай пупок салдата да хрыбетніка! Есць у франтавога жыцця і другія адметныя асаблівасці: ні пад'ёму табе, ні таверні, ні адбою, якія абрыдлі ў «вучэбцы». Франтавая абстаноўка і без наданучайных настаўленняў дысцыплінуе, умацоўвае баявы дух і армейскае брацтва...

Першыя дні сорака пятага. Бу-

ШМАТ якія творы Івана Шамякіна адлюстроўваюць ці закранаюць падзеі Вялікай Айчыннай вайны, узаўважваюць пэўныя моманты барацьбы савецкага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Як прызначаць пісьменнік у нядаўніх дэбютных творах «Карэнні і галіны», ён менш, «чым хто з... калег-франтавікоў, выкарыстаў у творчасці асабіста перажытае на вайне». Далей ён піша: «Подзвіг беларусаў — тэма невычэрпная. Нас, удзельнікаў вайны, незалежна ад таго, дзе хто ваяваў, яна прыцягвала з асаблівай сілай. Цікаўнасць тых, што ідуць за намі, мае іншы змест, іншую эмацыянальную афарбоўку. Многія імкнуцца стаць Быкавымі, Бондаравымі. Але, ведаючы, што паўтарыцца нельга, пачынаюць «сачыцца» вайну. Колькі яе, сачыненасці!».

Ад «сачыненасці» І. Шамякін цалкам адмовіўся і ў час працы над новым раманам «Зеніт», змешчаным у першых чатырох нумарах часопіса «Польмя» за сёлетні год. Раман напісаны на аснове ўспамінаў аб перажытым. «Вядома, валодаючы сюжэтам, — гаворыць аўтар, — я ўсё гэта мог сачыць у лепшым сэнсе гэтага слова, але хацелася больш прытрымлівацца дакументальнай асновы, таго, што было ў сапраўднасці. У «Зеніце», у параўнанні з іншымі маімі раманамі, аповесцямі, менш за ўсё трычарнай фантазіі — там прысутнічае тая рэальнасць, сведкам якой быў я сам і мае баявыя таварышы...».

Хоць падзеі ў «Зеніце» ў асноўным адбываюцца летам сорока чацвёртага, з рэтраспекцыяй, размоў герояў даведваешся, што многія з іх вайну пачалі 22 чэрвеня 1941 года, абараняючы Мурманск ад налёту варожай авіяцыі. Пад Мурманскам камандзірам гарматы «адкрыў» ваенную старонку ў сваёй біяграфіі і І. Шамякін (пазней ён стаў камсоргам дывізіёна).

Пэўныя аўтабіяграфічныя моманты ўгадваюцца і ў лёсе, характары, паводзінах галоўнага героя рамана Паўла Шыянка, колішняга франтавіка, а цяпер прафесара, загадчыка кафедры адной з вышэйшых навучальных устаноў. Уражанне праўдзівасці, пераканаўчасці ўзмацняе і сама форма падачы фактычнага матэрыялу. Апавяданне вядзецца ад першай асобы. Павел Шыянок, вяртаючыся ў гады агнявога юнацтва, найперш у памяты яму сорок чацвёрты, не толькі пракручвае плёнку сваёй памяці, але і імкнецца з вышэйняга свайго сённяшняга вопыту, з пазіцыі праўдзівага і перажытага даць асэнсаванне даўнім падзеям, а — па сутнасці — падвесці і пэўную рысу над здзейсненым.

Гаворка гэтая мае нязмушаны спавядальны характар. І ўвогуле раманная плынь крыху заспакоеная, што таксама апраўдана, бо значных баявых дзеянняў персанажы не вядзецца. Так званая «пазіцыйная» вайна, якая пачалася для іх яшчэ ў 1941 годзе, калі за некалькі дзесяткаў кіламетраў ад Мурманска лінія фронту стабілізавалася, працягваецца: «Мы, зенітчаны, адвыклі ад ваеннай неясненні. Стараслужачыя зведлі яе толькі ў першыя месяцы вайны. Бязлітасна разбураючы бомбавымі ударамі Мурманск, Колу, Мурманск, Валюгу, фашысты імкнуліся падавіць зенітныя батарэі — бамбілі і абстрэльвалі іх. Але пасля таго, як мы загналі «юнкерсаў» і «хейнкляў» на вышыню да чатырох-пяці кіламетраў, рэдка якая шалёная бомба залетала на пазіцыю».

Калі падыходзіць да твора з вышэйняга вопыту сучаснай ваеннай прозы — і не толькі беларускай, — дык ён прыцягвае да сябе ўвагу найперш працытаннем старонак вайны, якія

да нядаўняга часу не заўсёды знаходзілі належнае мастацтва асэнсаванне. І. Шамякін звярнуўся да тых глыбін на роднай памяці, што нясучы ў сабе важкі патэнцыял мужнасці і гераізму, магчыма, і не заўсёды прыкметных, як бы схаваных у саміх напластаваных дзён. Як, снажам, гэта зроблена ў раманах «Кар'ер» Васіля Быкава, «Ачышчэнне» Івана Новікава, «Падзямелле» Міколы Аўрамчыка і шэрагу іншых твораў апошніх гадоў.

Дарэчы, Павел Шыянок пакутуе, што ў свой час мог запомніць прозвішчы дарагіх яму людзей, ды не зрабіў гэтага. Цяпер жа, калі пераанаўся: «ўспаміны — што цёплае мора, льюць цягну, з яго не хочацца вылазіць», ён працуе над мемуарамі, каб узаўважыць забывае, вярнуць памяць пра людзей, якія заслужылі таго сва-

Алесь на-ранейшаму дунае ў аблоках, калі даўно пара спушціцца на зямлю. Павел жа не адарваны ад жыцця, не будзе «вясёлкавых мастоў».

У артылерыйскіх часцях на Поўначы, як вядома, служыла нямаля дзяўчат — былі яны дазіметрystамі, а ў час Берлінскай аперацыі і пражэктарысткамі, асвойвалі іншыя, зусім не жаночыя прафесіі. Усё давалася нялёгка, тым больш, калі ўлічыць, што гэтая «пработа» патрабавала і немалой фізічнай сілы. Невыпадкова, што, як і ў аповесцях «Шлюбная ноч», «Гандлярка і паэт», не-

ні бой, і пакуль будзем памятаць іх, жыццё не спыніць свайго вечнага руху наперад.

Ліда Асташка і Ванда Жмур, Жэня Ігнацьева і Глаша Васіленкава, Любоў Пахрыцына і Таня Балашова... Гэты спіс можна працягваць, называючы імёны абаронцаў Поўначы ад фашысцкіх захопнікаў — тых, хто дайшоў да Одэры і хто загінуў. Воблікі іх, быццам на запаволенай кінастужцы, ажываюць у памяці Паўла Шыянка. М'яне ж, чытача, не пакідае адчуванне несправядлівасці, што наша літаратура ўсё ж на-ранейшаму мала, не з такой паслядоўнасцю і глыбінёй, як таго хацелася б, расказвае пра жанчыны

маральнасць, калі справа тычылася ўзаемаадносін з іншымі людзьмі. Так нярэдка было ў часіх, дзе служылі жанчыны. А гэта — скалечаныя лёсы, якіх на вайне і так хапала, страчана вера на ўсё добрае і сумленнае. І тут І. Шамякін тактоўна вырашае канфліктныя сітуацыі, адначасова туга звязваючы вузлы чалавечых лёсаў.

У рамане падзеі вайны ўвесь час перакрываюцца з днём сённяшнім. Мастацкі прыём, якім І. Шамякін валодае цудоўна (успомнім такія вядомыя яго раманы, як «Сэрца на далоні», «Вазьму твой бол»), Павел Шыянок таксама іншымі вачамі глядзіць на сябе сённяшняга, прыгадваючы перажытае. Што ідэалам маладосці ён не здрадзіў, захаваў вернасць франтавому брацтву — няма сумнення. Сённяшні Шыянок і Шыянок той, ваенны — не дзве розныя асобы. Бытавая ўладкаванасць, прэстыжная работа, узаемаразуменне ў сям'і не расслабілі героя ні душэўна, ні маральна. Ён і цяпер «не агрубёў душой», для блізкіх застаўся тым жа Паўлікам, як называлі яго часам на фронце, парушаючы субардынацыю, дзяўчаты.

Усё гэта ўзвышае героя ў вачах чытача, выклікае да яго павагу. Разам з тым, не могу не сказаць, што пры паназе Шыянка сённяшняга дзе-нідзе бачыцца спроба яго ідэалізаваць. Канечне, калі герою часта сніцца адзін і той жа страшны сон, гэта зразумела: назаўсёды яму ўрэзалася ў памяць, як у вызваленым Петравадзкім фашысты разбамбілі эшалон з жанчынамі і дзецьмі! Але калі Шыянок, уражаны смерцю Індзіры Гандзі, прыходзіць на кафедру і гаворыць: «Дзеці! Забілі маці, Устанце», а перад гэтым залішне нервова паводзіць сябе з салужыўцамі, то ў гэта ўжо цяжка паверыцца. Безумоўна, душа, спанутаваўшая на вайне, не можа ўспрымаць спакойна тое трагічнае, што здарылася за шмат тысяч кіламетраў. І ўсё ж, мне здаецца, менавіта гэты эпізод патрабуе большай псіхалагічнай дакладнасці, каб не адчувалася нацяжні, некаторай штучнасці, можа, нават тэатральнасці ў паводзінах Шыянка.

Апошнія старонкі рамана — своеасаблівы эпілог. І. Шамякін свядома прытрымліваецца прынятай характэрнага для мемуарных твораў. Тут расказваецца пра лёс персанажаў, якія засталіся жыць. На Краснай плошчы, ля магілы Невядомага салдата сустракаюцца былыя намаліт дывізіёна Тужнікаў, камандзір аддзялення Маслоўскі, Ванда Жмур, Глаша Васіленкава, якая стала жонкай Маслоўскага, і іншыя. Збіраюцца разам, каб успомніць загінуўшых сяброў і тых, хто не змог прыехаць на сустрэчу. Як і бывае ў час падобных спатканняў, вайна зноў напамінае аб сабе. Урываецца яна і ў сэрца Паўла Іванавіча Шыянка. Радасцю, што можа бачыць сяброў па зброі, І бо-лем, пякельным бо-лем, што многія не дачакаліся вясны Перамогі.

У гэты сонечны мірны дзень нечакана гучыць яго голас: «Аляксеякіна! Яе прозвішча Аляксеякіна!» Шыянок у думках там, на Одэры, дзе перад бо-ем пазнаёміўся з дзяўчынай. Кароткай была гэтая сустрэча і адзінай. Загінула Надзя ў апошнюю ваенную ноч, на самых подступах да Берліна. Ён быў забыўся яе прозвішча — запісаць не паспеў. І вось цяпер нарэшце ўспомніў.

Памяць аб тых, хто не вярнуўся з вайны, і аб тых, хто вынес на сваіх плячах цяжар яе нечалавечых выпрабаванняў, напоўнены новы раман І. Шамякіна «Зеніт» — яшчэ адзін у шэрагу твораў беларускай ваеннай прозы.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

ВЯРТАННЕ Ў СОРАК ЧАЦВЁРТЫ

ім, часта вельмі кароткім жыццём.

Тэма народнай памяці ў рамане — тэма вяртання ў вайну. У «Зеніце» таксама бачны свой «агонь і снег», героі рамана спасцігаюць навуку любові і нянавісці, набліжаючы, як могуць, дзень Перамогі. У гэтым сэнсе найбольш прыкметным атрымаўся вобраз Паўла Шыянка, які — паўтараю — многімі ўвабраў у біяграфію самога пісьменніка, але які адначасова і персанаж абагулены. Эвалюцыя Шыянка (у творы яна прасочваецца паступова, псіхалагічна-заглыблена) — сталенне чалавека, які апынуўся ў самай віхуры ваенных падзей. Паказальны эпізод, калі камсорг дывізіёна абавязкова хоча пабачыць у шпіталі байца Ваню Росліка, якому па звычайнай неасцярожнасці адсекла пальцы і якому камандзір узвода пагражае трыбуналам за наўмыснае калецтва. «Не агрубёў душой» героі І. Шамякіна, а гэта на вайне важна, асабліва, калі ты камандзір, калі адказваеш за людскія лёсы.

Радуюцца Шыянок, што «не страціў матчынай дабрны»: «Здаецца, чатыры гады назад, калі я апынуўся ў суровых умовах Поўначы і «Цімашэнкавай дысцыпліны», пачуцці мае былі больш грубыя. А цяпер я — што тонкі музычны інструмент. На вайне людзі грубеюць, а я, выходзіць, рабіўся рамантыкам. Сорамна прызнацца нават самому сабе. Што мяне шліфаваў? Мала бачыў крыві? Тое, што камандаваў незвычайным войскам — дзявоцым? Ці сама налітроба, што прымушае выпрацоўваць якасці, якія хочацца перадаць тым, каго выхоўваеш?»

Відаць, не толькі гэтыя, хоць самі па сабе і важныя акалічэнасці, «шліфавалі» Паўла Шыянка. Меркаваць падобным чынам даюць мажлівасць і іншыя героі І. Шамякіна. Прыгадаем яго Алесья з аповесці «Гандлярка і паэт». Таксама ідэаліст, таксама рамантык, нават больш — «паэт». Але ўся бяда ў тым, што і ідэалізацыя жыцця Алесем, і рамантычнае ўспрыманне падзей вельмі далёкія ад суровай рэчаіснасці.

карых іншых сваіх творах, І. Шамякін зноў піша пра жанчыну на вайне.

Найперш трэба адзначыць вобраз Лікі Іваністай, фінкі па нацыянальнасці, якая трапіла ў дывізіён тады, калі ён апынуўся пад Петравадзкім. З'яўленне дзяўчыны на фронце не засталася незаўважаным. І не толькі таму, што многіх прывабіла яе прыгажосць. Шыянок і іншыя байцы не могуць дараваць Іваністай яе «інтэлігентнасці», асабліва таго, што вучылася на настаўніцу ў Хельсінкі... У падобным стаўленні да дзяўчыны, безумоўна, сказваецца сама суровасць ваенных абставін, якая, хацелі таго людзі ці не, у многім рабіла больш грубымі іхнія душы. Не заўсёды мог пераадолець гэта і Павел Шыянок. Аўтар не толькі не адыходзіць ад праўды жыццёвай, але прытрымліваецца і праўды мастацкай, кіруючыся самай логікай развіцця характэру героя.

Лірычна прасветлены, надзіва паэтычныя старонкі рамана, дзе расказваецца, як і Павел, нягледзячы на сваю «непрыступнасць», паступова адкрывае ў Іваністай цікавага чалавека. Напачатку, вядома, яго вабіць непадобнасць дзяўчыны на іншых, прыгажосць яе. Але хутка Шыянок адкрывае для сябе і духоўную, душэўную вабянасць Лікі. Майстра сюжэта, І. Шамякін многае з жыцця Іваністай не адразу раскрывае для нас. Толькі з цягам часу высвятляецца, што бацька яе — камандзір Чырвонай Арміі, муж — салдат, які ваюе, а ў тыле застаўся сын. Гэтая «загадкавасць» у лёсе гераіні па-свойму працуе на сюжэт, у добрым сэнсе ўзмацняе напружанасць дзеяння.

Лёс Лікі Іваністай — толькі адзін з жаночых лёсаў, раскрытых і пададзеных пісьменнікам каларытна і шматгранна. Колькі іх, дзяўчат вайны, праходзіць перад табой, калі чытаеш раман!..

Вяртанне ў агонь — адначасова і вяртанне ў вечнасць, бо — гэтая думка праходзіць скразной ніццю праз увесь раман — перамогу набліжалі не толькі тыя, хто ўдасцюіся вы-сокіх урадавых узнагарод, а і тыя, хто часам перажыў толькі свой першы і адначасова апош-

на вайне. Канечне, няблага, што з'явіліся дакументальныя запісы С. Алексіевіч, але ж ці трэба адмаўляць значэнне твораў мастацкіх? Якраз у гэтым плане нямаля робіць І. Шамякін, пачынаючы са свайго першага рамана «Глыбокая плынь».

Услухаемся ў споведзь Паўла Шыянка, калі ён прыгадвае, як хавалі Ліду Асташку, і адчуем, што гэта не толькі яго памяць, яго боль, а і памяць, боль усіх, хто вярнуўся з вайны: «Да майго болю далучаўся нейкі незвычайны смутак ад таго, што ніколі не народзіцца дзеці — яе дзеці. Не, я ні разу не падумаў — НАШЫ, такая думка здавалася абразлівай для яе памяці. А вось яе дзеці, маленькія, беленькія, як анёлачкі, паўставалі перад вачамі наяве, з'яўляліся ў сне».

Яшчэ раз успомнім эпізод, дзе расказваецца пра Глашу Васіленкаву. Бо-лем працінаюць сэрца словы, якія кідае яна Шыянку і ўсім «маралістам» дывізіёна: «Ханжы вы! За чыны свае бяліся. Спалохаліся, што падумаюць пра вашу работу — яшчэ адна цяжарнасць! Дык усё адно ж начальству далі вы! Што вы там баіцеся яе, нашай цяжарнасці? Колькі вас радзіла! Мільёны. Колькі нам радзіць трэба, каб напоўніць краіну салдатамі, людзьмі! Народ жыць павінен! Жыць!».

Гэта таксама праўда вайны, якая патрабуе такога ж глыбокага мастацкага асэнсавання, як і тое, што адбывалася на перадавой, у партызанскіх атрадах, партыйным і камсамольскім падполлі. І. Шамякін адкрывае гэтую праўду, застаючыся, як і ў большасці сваіх твораў, першапраходцам у выразнай складаных маральна-этчных задач, вытлумачвае вытоні маральнага духу народа, выяўляе тыя унутраныя спружыны, якія нават у самых суровых, бесчалавечых, правільнай — антычалавечых умовах дапамагалі чалавеку не толькі выжыць, але і захаваць лепшыя свае пачуцці.

Вайна, якая стала суровым выпрабаваннем для савецкіх людзей, па-свойму патрабавала адказу на спакоўвечнае, традыцыйнае пытанне: быць ці не быць? «Быць — значыцца, застацца патрыётам Радзімы, аддаць за яе вызваленне, калі спатрэбіцца, жыццё. Праўда, што тычыцца фронту, дык на перадавой, у рэгулярныя часці траплялі ў асноўным тыя, хто гатовы быў з гонарам выконваць прысягу».

Але здаралася, што байцы, камандзіры, якія ў баях паказвалі сябе смелымі і рашучымі, не вытрымлівалі экзамену на

ІГРАЮЧЫ НА СУРМЕ БАРАВОЙ...

За восем кіламетраў ад Берліна ў брацкай магіле пахаваны паэт Микола Сурначоў. Загінуў ён 20 красавіка 1945 года на подступах да фашыскага лагва, так і не паспеўшы ўбачыць сваю першую кнігу. Любоўна сабраныя сябрамі, творы М. Сурначова прыйшлі да чытача пасля вайны, калі былі выдадзены зборнікі «На сурмах баравых» (1946) і «Барвовая зара» (1959), а ў перакладзе на рускую мову «Адна любоў» (1972). Цяпер вось — кніга «Акопны спеу», укладзеная П. Пранузам.

Зборнік дае найбольш поўнае ўяўленне не толькі аб творчасці М. Сурначова, але і аб тым, якім чалавекам ён быў, як ставіўся да паэзіі і жыцця. Цікавае ўяўляюць сведчанні яго сяброў К. Кірэнкі («Микола Сурначоў»), А. Вялюгіна («Пес-

ня паўшага друга»), Р. Бярозкіна («Таварыш загінуў на вайне»), Д. Кавалёва («Адна любоў»), П. Пранузы («Такі ён быў»), М. Аўрамчыка («Недаспяваная песня») і іншых, а таксама вытрымкі з франтавых лістоў, якія захаваліся ў П. Пранузы.

Змешчаны матэрыялы, у якіх асэнсоўваецца паэзія М. Сурначова, вызначаецца яе месца ў сучаснай беларускай літаратуры — «Да ўсесаюзнага чытача» В. Іпатавай, «Роднае, вечнае...» В. Бечыка, «Балада мужнасці» В. Коўтуна, «На сурмах баравых» М. Даніленкі, гаворыцца аб блізкіх людзях паэта. Прачулыя паэтычныя радкі М. Сурначова адрасуюць М. Аўрамчык, А. Пысін, М. Губернатар, Я. Янішчыч, Ю. Свірка.

В. ЗАКРЭУСКІ.

З ДАЛЁКІХ ДЗЁН ВЯСНЫ

У адным з вершаў Алесь Жаўрук быццам прадбачыў, што ў барацьбе за свабоду і будучыню загіне і сам:

Няхай мы спаткаемся
З куляй раптоўнай
У першыя тыдні вясны,
Сябры перамогучы
У бойцы ўсё роўна,
І сына ўгадуюць яны.

23 жніўня 1942 года ваенны карэспандэнт А. Жаўрук, ратуючы параненую супрацоўніцу, быў паранены і сам. Перад гэтым атрымаў ліст ад жонкі: нарадзіўся сын. Праз некалькі гадзін паэта не стала.

Воблік Жаўрука — паэта,

КРЫТЫКА БІБЛІАГРАФІЯ

ЧАС ГАЛОЎНАГА ЭКЗАМЕНУ

Л. Гаўрылкін. *Застаюся з табой*. Раман. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1986.

Прызнаемся шчыра: наша літаратура сёння не можа пахваліцца творами, дзе б пачатак перабудовы сацыяльна-эканамічнага жыцця краіны знайшоў адпаведнае эстэтычна-мастацкае ўвасабленне. Аднак нельга забываць, што любое рэвалюцыйнае пераўтварэнне не можа пачацца само па сабе ці толькі па жаданні адной або некалькіх асоб, яно абавязкова папярэдняе выспявае ў грамадстве, як у сферы сацыяльна-эканамічнай, так і ў сферы духоўнай. І таму зразумела, што літаратурны працэс апошніх гадоў не мог не закрануць гэтых важных праблем нашага жыцця.

Новы раман Леаніда Гаўрылкіна «Застаюся з табой» можна аднесці да твораў, у якіх, незалежна ад таго, ставіў ці не аўтар перад сабой такую задачу, мы бачым спробу адлюстраваньня працэсу усведамлення неабходнасці перамен у розных сацыяльных групах грамадства. Пачаўшы пісаць раман задоўга да сённяшніх грамадскіх зрухаў, Л. Гаўрылкін, як нам здаецца, свядома спышаўся хутчэй надрукаваць яго. Твор выдадзены асобнай кнігай без так званых «часопіснага варыянта», без папярэдняй чытацкай апрабачы.

У рамане тры галоўныя персанажы. Уземаадносіны паміж імі, жыццёвыя выпрабаванні, што выпалі на долю ко-

жнага з іх, «працуюць» на асноўную думку твора: так далей жыць нельга, патрэбны сур'ёзныя перамены. Паказальна, што пісьменнік засяроджвае ўвагу перш за ўсё на прадстаўніках найбольш вялікіх сацыяльных груп грамадства: Іван Алесіч — рабочы, Валеры Скачкоў — інжынер, Ала Пятроўна, яго жонка, — настаўніца. І кожны герой з часам прыходзіць да пытання: як жыць далей? І ад таго, які маральны выбар ён зробіць, залежыць і яго далейшы лёс, і лёс усіх, хто побач з ім. «Відаць, у кожнага чалавека настае ў жыцці такі час, — дзеліцца сваім самым набалелым інжынер Валеры Скачкоў, — калі ён павінен вытрымаць свой галоўны экзамен. Дык лепей пазна, чым ніколі».

Упарта шукае сваё сапраўднае месца ў жыцці малады рабочы Іван Алесіч. Мы знаёмімся з ім, калі ён знаходзіцца ў лячэбна-працоўным прафілакторыі строгага рэжыму, куды яго накіравалі за сістэматычнае п'янства. Пісьменнік пераканаўча паказвае, як цяжка Алесічу пераадолець хваробу. У бяссонныя ночы напярэдадні вяртання дамоў герой абдумвае сваё жыццё, хоча хутчэй вярнуцца да жонкі, да сына, пачаць усё нанова. А калі надыйшла доўгачаканая хвіліна, жонка яго не прыняла, бо не змагла забыць мінулае. Па-

крыўджаны Алесіч не вытрымае, і ўсё пачынаецца спачатку.

Які цяжкі працэс загартоўкі волі, характару, як нялёгка пераадолець сябе і як лёгка разбурыць усё, пайсці па звыклай, зваблівай сцяжыне... Л. Гаўрылкін аналізуе кожны зрух у душы героя, кожнае адценне яго перажыванняў. Мы многія ў апошнія гады гаварылі і пісалі пра барацьбу з п'янствам і алкагалізмам, прыдумвалі розныя меры, забароны, кампаніі. Пісьменнік жа імкнецца давесці, што галоўны фронт барацьбы з гэтым злом — псіхалагічны, і поспех залежыць ад многіх фактараў. Чытаеш раман, сочыш за рознымі перыпетыямі жыцця Івана Алесіча, і міжволі ўзнікае спачуванне і трывога за яго лёс: толькі б ён не сарваўся, толькі б нішто не парушыла спакой у яго душы.

Здавалася б, Алесіч знаходзіць сваё месца ў брыгадзе бурільшчыкаў, якая шукае новыя радовішчы нафты. Але зноў трывога: да яго прыйшло сапраўднае каханне, і ўсё складваецца зусім не так, як яму хацелася. Каця, дзяўчына, якую ён пакахаў, вымушана паехаць з пасёлка бурільшчыкаў. Ізноў зрыў, на гэты раз, здаецца, — непараўны. Нялёгка быў шлях да тых дзён, калі нарэшце ў Івана Алесіча ўсё быццам бы наладзілася... І раптам — трагічны фінал. Але пісьменніку верыць: такі чалавек, як Іван Алесіч, не мог не кінуцца ратаваць ад агню бурывую, хаця добра ведаў, чым гэта яму пагражае. У агні аварыі, якой магло не быць, каб не звычайная нядбайнасць і не патрабаванне «гнаць план» любой цаной, Алесіч загінуў.

Адкуль жа з'яўляюцца лянота душы, абьякаваць да жыцця, нядбайнасць у выкананні сваіх службовых абавязкаў, якая можа прывесці да такіх трагічных вынікаў? Вядома, усё гэта — недахопы і выхаванні ўвогуле, і, як імкнецца давесці аўтар рамана «Застаюся з та-

бой», выхавання ў школе. Цяжка прыпомніць такі крытычны падыход у нашай літаратуры да становішча сучаснай школы, як у рамане Л. Гаўрылкіна. Уяўляю воклічы настаўнікаў у час, скажам, чытацкіх канферэнцый: «Гэта няпраўда!», «Такога не можа быць», «Аўтар кінуў ценя на савецкую школу!» і г. д.

Аднак Алу Пятроўну, адну з гераінь рамана, якая працуе ў школе райцэнтра, куды яна пераехала са сталічнага горада, неўзабаве ахоплівае адчай, жаданне кінуць усё, збегчы. «Праэнтаманія» і раўнадушша, кругавая парука паміж настаўнікамі, схаванае хабарніцтва, парушэнне элементарных дэмакратычных норм жыцця, — усімі гэтымі тыповымі для пэўнага перыяду хваробамі хварэе ўвесь педагагічны калектыў школы. Калектыў, вядома, невялікі, таму хваробы працякаюць вастрэй, адчувальней, небяспечней, бо ўсё іх праявы бачаць вучні, тыя, каму жыць і працаваць заўтра. Вобраз Антаніны Сяргееўны, дырэктара школы, тыповы не толькі для настаўніцкіх калектываў. Для дырэктаркі галоўнае — не якасць, не ўзровень ведаў вучняў, а тое, што пра школу будзь гаварыць у райана, у райкоме, у нобласці. А гаварыць і меркаваць часта было прынята па паказчыках, па лічбах і працэнтах, і таму, калі настаўніца ставіць «двойку», значыць, яна як педагог прафесійна непадрыхтаваная. Атамасфера класу і крывадушша выклікае абурэнне ў Алы Пятроўны, пісьменнік надрабязна прасочвае, як ёй цяжка застацца сабой, не пайсці на кампраміс са сваім сумленнем.

Сюжэтныя лініі Алесіча і Алы Пятроўны звязвае ў рамане вобраз Валеры Скачкова. Яму, інжынеру-нафтавіку, надакучыла чыноўніцкая праца ў сталіцы, і ён вырашыў пакінуць сваю знешне прэстыжную пасаду, кватэру з усімі выгодамі і паехаць туды, дзе непазрэдна здабываюць нафту.

«Так сёння не бывае», — прадбачу першае рэзгаванне скептычнага чытача. Тым не меней аўтар пераконвае, што герой здольны на гэта, такое рашэнне — вынік напружанага, пакутлівага роздуму. «Атрымаў вышэйшую адукацыю, канкрэтную спецыяльнасць, — разважае Скачкоў. — А што зробіць? Стараўся ўзняцца над шэрым жыццём. Думаў, дасягнуў гэтага, зрабіўшы кар'еру. Не заўважыў, як страціў самастойнасць, сябе. Не, сябе яшчэ не страціў...»

Згодна задуме аўтара, характар Валеры Скачкова павінен быў раскрыцца на новых месцах працы, дзе ён узначаліў упраўленне нафтаздабычы. Скачкоў прыязджае ў гарадок тады, калі ўпраўленне, якое год-два назад было самым лепшым, рэгулярна не выконвае план. Праз некаторы час Скачкоў дамогся мэты, упраўленне выйшла на планавы паказчык. А як? Якім чынам? І тут, на нашу думку, пісьменнік не здолеў адказаць на гэтыя пытанні, застаўся ў палоне публіцыстычнай пільны. Канфліктная сітуацыя, у якой апынуўся герой рамана, цікавая сваёй вастрэй, надзённасцю, у ёй — тыповыя рысы многіх канфліктных супярэчнасцей мінулых гадоў.

Можна зразумець пісьменніка, які, добра ведаючы жыццёвы матэрыял, захпіўся сутнасцю праблемы, публіцыстычна завастрыў яе. І ўсё ж нельга не заўважыць, што вобраз Валеры Скачкова не хапае мастацкага асэнсавання, паказу не публіцыстычнымі, а мастацкімі сродкамі, не хапае той паўнаты, якая ёсць у вобразах Івана Алесіча і Алы Пятроўны. Многаму, здзейсненаму Скачковым, верыць, але хацелася б не толькі на верыць, але папам з героем і пахвалявацца, перахварэць, перажыць, паспакуваць яму і г. д. Развіццё і раскрыццё сучаснага становаўчага героя не можа ісці толькі па адной лініі — далей і вышэй, як яшчэ нядаўна мерка-

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

ПЕСНЯ БРАТЭРСТВА

Не прайшло і гадзіны, як скончылася наша размова з Аннакулі Маметкуліевым. Каб не ведаў пра яго, то нізашто не прызнаў бы ў гэтым чалавеку старэйшага работніка ашхабэдскага выдавецтва «Магарыф», і рухавасць, і энергія, і ледзьве не юнацкі задор у вырашэнні тых альбо іншых клопатаў, колькі ж год гэтым чалавеку... А яго працоўная біяграфія пачалася яшчэ задоўга перад вайной.

— Аннакулі Маметкуліёў быў першым маім настаўнікам у журналістыцы, — прыпамінае заслужаны дзеяч культуры Туркменскай ССР Ашыр Назараў. — І ў маладыя гады, калі мы ўсе не шкадавалі ног і часу дзеля важнага факта, дзеля некалькіх радкоў у газету, Аннакулі здзіўляў сваёй энергіяй, сваім запалам, гарэннем. Менавіта ў яго мы вучыліся злабадэбнасці, актуальнасці, умению шукаць важкі факт.

...І вось сёння, праз столькі гадоў, ледзьве не праз паўвека з тых дзён успомненых пісьменнікам А. Назаравым, гутарым з ветэранам журналісцкага цэха Туркменістана. У гаворцы сваёй звяртаемся да гадоў ваеннага ліхалецця.

У 1942 годзе из Заходнім фронце выходзіла газета «Красноармейская правда». З гітлераўскімі захопнікамі змагалася шмат нецыянальных ферміраванняў, у складзе палкоў, дывізіяў таксама вявалі воіны нецыянальнасцей Сярэдняй Азіі. Таму і франтавая газета «Красноармейская правда» выходзіла на некалькіх мовах. У складзе рэдакцыі туркменскага выдання быў і старшы лейтэ-

нант А. Маметкуліёў. У гэтай жа газеце на той час служылі Аляксандр Твардоўскі, пісьменнік Яўген Вераб'ёў, мастак Арэст Вярэйскі... Карэспандэнты не вылазілі з перадавой, былі сзедкамі і ўдзельнікамі масавага гераізму савецкіх людзей.

Ваенная, творчая біяграфія туркменскага журналіста мае цесную сувязь з беларускім краем, а дэкладней — з Віцебшчынай. Справа ў тым, што яшчэ пэд час працы ў франтавым друку ўвагу Маметкуліёва прыкаваў лёс Канстанціна Заслонава яго гераічнай ўчынкі. Вынікам такой увагі стала паэма туркменскага літаратара.

Са становаўчай рэцэнзіяй на кні-

гу франтавіка ў час вайны выступілі ў туркменскім друку народны пэтр рэспублікі Аман Кекілаў. Вядомы пісьменнік на старонках газеты «Сазет Туркменістан» параіноўваў твор А. Маметкуліёва па сіле патрыятызму з лепшымі здабыткамі нацыянальнай паэзіі. Паэма знайшла свайго чытача, як, між іншым, і другія творы паэта і журналіста А. Маметкуліёва. У час святкавання 40-годдзя Вялікай Перамогі туркменскае выдавецтва ажыццявіла пераўданне франтавой паэзіі Аннакулі-ага. «Песня салдата» — так названы быў зборнік вершаў і паэм.

Франтавыя сцэжкі-дарожкі А. Маметкуліёва праляглі і це-

НА ЖЫЦЦЕВЫХ СКРЫЖАВАННЯХ

Яны стаялі на скрыжаванні вуліц вялікага горада, гаварылі па-нямецку:

— Эльза, дзе мы? — ледзь варочаючы языком, пытаўся пажылы мужчына ў жанчыны, якая падтрымлівала яго пад руку.

— Не ведаю, дарагі Рудзі, — заклапочана адказвала яму жанчына. — Не ведаю. Ведаю толькі, што мы ў Ленінградзе. Дзе наша гасцініца, не ўяўляю сабе...

— І я, Калі ехалі на Пискароўскія могілкі — ведаў. І калі вярталіся з могілак — ведаў.

гарты. Упершыню ў Савецкім Саюзе...

— І мы турысты.

Барысенка ўбачыў зялёны агеньчык таксі, сьшоў з тратуара і падняў руку...

У таксі Рудольф усё прасіў прабачэння і апраўдваўся за сваю ўпартую недаверлівасць.

— Мне гаварылі не раз пра зверствы і злачынствы нямецкай арміі. Я не верыў. Я нават бараніў нашых ваяк. Немцы не могуць такое зрабіць. Гэта прапаганда. А вось пабачыў...

— Рудзі вельмі ўражлівы, — растлумачыла жонка.

— Гэта злачынства нельга

нацысты... У Германа Рохальда на фронце было два сыны. Адзін сын Фрыц прыязджаў летам 1943 года ў адпачынак. Ён ваяваў пад Ленінградом. У тым, што вы бачылі на Пискароўскіх могілках, вінаваты і ён. З мяне ён здэкаваўся, як мог. Аднойчы нават намерыўся застрэліць мяне. Фрау Рохальд не дазволіла, а бацька растлумачыў сыну: «Я заплаціў за яго 30 марак».

— Не ўсе былі нацыстамі, — працягваў Барысенка. — Па суседстве з Рохальдам жывіў баўэр Курт Шміт. Кульгавы. У армію яго не ўзялі. Фрау Рохальд забараняла мне з ім размаўляць. «Ён не жадае нам перамогі», — сказала. Курт сапраўды не жадаў Гітлеру перамогі. Пры сустрэчы ён раскаваў мяне, што робіцца на фронце, гаварыў пра непазбежнасць краху фашысцкай Германіі.

— Паслухайце, Савелій, прыязджайце з жонкай да нас у Штутгарт. Я шафёр. Есць машына, Паедзем з вамі ў Радэфорвальд, да вашага былога гаспадары...

— Дзякуй, Рудольф. Мяне не цягне туды, дзе я чатыры гады быў нявольнікам. З вялікай прыемнасцю сустраўся б з Куртам Шмітам. Але наўрад ці ён жывы. Пайшло больш за сорак гадоў. Ды і Рохальд, відаць, не жыве...

— У Англію вы трапілі з Германіі? — пацікавілася Эльза.

— Трапіў — не тое слова. Мяне проста абдурылі, далі падпісаць нейкую паперыну і павезлі не на Радзіму, як я прасіў, а ў Англію — працаваць на шахце. Ім тады людзі былі патрэбны. Давялося працаваць. А здароўе ў мяне было падарвана нявольніцтвам. Дзякуй Дорыс, яна мяне фактычна ўратавала ад смерці. Яна медык. Працавала ў той жа фірме. Яна змагла пераканаць гаспадароў, што ў шахце працаваць мне небяспечна, бо слабае вельмі здароўе. Мяне перавялі ў ліцейны цэх, да печы, дзе давялося працаваць да канца тэрміну кантракта.

Рудольф спагадліва слухаў Савелія, а потым сказаў, звяртаючыся да яго жонкі:

— Вы, Дорыс, бачу я, сардэчная жанчына, што я не магу сказаць пра ўсіх англічанак.

— Вы многіх ведалі?

— Пакуль што толькі адну, і то па тэлебачанні.

— Каго гэта?

— Маргарэт Тэтчэр. Вонкава нібы прывабная жанчына. Але як яна магла сказаць такое: «Я не ўяўляю сабе свету без ядзернай зброі»? Што ў яе, дзяцей няма? Дзе яе жаночая дабрата?

— Яна паўтарае словы Рэйгана, — сказаў Савелій. — У іх перадусім бізнес. Муж Тэтчэр Дэніс мае тры фабрыкі ў Паўднёва-Афрыканскай Рэспубліцы. Сын, Карэл, робіць добры бізнес на гандлі спартыўнымі аўтамабілямі...

— Трэба ўсіх іх павезці на Пискароўскія могілкі, — гарача падхапіў Рудольф. — Хай пабачаць цану вайны.

...Пра гэтую сустрэчу ў Ленінградзе раскаваў мне сам Барысенка. Ён і яго жонка — мае даўнія знаёмыя. Я напісаў пра іх аповесць «Праз туманы». Дадамо, між іншым, што пад час свайго прыезду да нас у 1986 годзе Савелій Гаўрылавіч унёс у Фонд міру пяцьдзесят фунтаў стэрлінгаў.

Л. ПРОКША.

КНІГАПІС

Міхаіл Плотніков
ПЕРВЫЕ ЗАЛПЫ
НА ГРАНИЦЕ

М. ПЛОТНИКОВ. Першыя залпы на граніцы. На рускай мове. Мінск, «Беларусь», 1986.

Нарысы М. Плотнікова раскаваюць пра тых, хто ў чэрвені 1941 года першым сустрэў нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Аўтар стварае прывабныя партрэты абаронцаў граніцы — радавых пагранічнікаў і іх намандзіраў.

ЛЕОНИД ПРОКША

ТУНІКА
НЕСА

Л. ПРОКША. Туніка Неса. Раман. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

Раман Леаніда Прокшы «Туніка Неса» ўзнаўляе драматычны падзеі другой сусветнай вайны, раскавае аб сумеснай барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі французцаў, а таксама савецкіх грамадзян, якія волі абставін апынуліся за мяжой. Асабліва ўдаўся аўтару вобраз беларускага намсамольца Уладзіміра Антоненкі. Юнак быў вывезены акупантамі на натаржныя работы на востраву Алерон. Не толькі не скарыўся ворагу, але і арганізаваў групу супраціўлення. На жаль, Антоненка не дачакаўся дня перамогі.

Дарэчы, Л. Прокша не ўпершыню звяртаецца да гэтай тэмы. Яшчэ ў 1965 годзе сумесна з В. Андрэевым і У. Сасінскім ён выдаў асобнай кнігай нарыс «Герой Алерона». Пасля гэтага неаднаразова гутарыў з У. Сасінскім, перапісаўся з В. Андрэевым. Назапашаны фактычны матэрыял і дапамог у час працы над раманам.

Юрась Свірка

ПУТЬ
К СЕБЕ

Ю. СВИРКА. Шлях да сябе. Вершы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1986.

Зборнік Юрася Свіркі «Шлях да сябе» склалі лепшыя творы поэта з яго кніг «Баравіна», «Крэўнасць», «Памятная вярста», «Біяграфія памяці» і іншых. У вершах аплываецца прыгажосць роднай зямлі, найперш — Бягомльшчыны, дзе аўтар нарадзіўся, услаўляецца мужнасць беларускага народа ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У зборнік таксама ўвайшлі творы, прысвечаныя дружбе, наханню.

Вершы Ю. Свіркі на рускую мову пераклалі І. Васілеўскі, В. Арцёмаў, В. Элькін, А. Шаталаў.

Адзін раз пабачыць...

А пасля рэстарана — забытаўся.

— Табе не трэба было столькі піць...

— Можна, і твая праўда. Але я не мог. Могілка мяне надзвычай усхвалявала. Я ўбачыў і паверыў у тое, у што не верыў да гэтага. Гэта жахліва, Эльза. Горы трупаў... У мяне гарыць душа. Мне цяжка думаць, што гэтае злачынства зрабілі мае суайчыннікі. А я, дурань, іх бараніў. Казаў, немцы на такое не здольны. Мне было сорамна глядзець у вочы рускім людзям. Кожны, хто прыходзіць на могілкі, ведае — іх забілі немцы. Ганьба...

— Супакойся, Рудзі. Табе трэба хутчэй легчы ў ложка. Але дзе тая гасцініца? Каго спытаць? Мы з табой не ведаем ні слова па-руску...

— Пачакай. Мы ў якой гасцініцы спыніліся?

— «Масква»...

Ён пахіснуўся, жанчына яго падтрымала.

— А ты ж казалася, у Ленінградзе...

— Ленінград — гэта горад, а «Масква» — гасцініца.

— Тады трэба спытаць, дзе гасцініца «Масква».

— Пытала ўжо. Але нічога не зразумела. Хоць бы таксі якое...

Іх гамонку пачуў прахожы мужчына з жанчынай. Яны спыніліся непадалёк.

— Ім трэба дапамагчы, Дорыс, — сказаў прахожы мужчына. — Раніцей я бачыў іх у нашай гасцініцы. Яны не ведаюць, як ім да яе дабрацца.

Яны надышлі да разгубленай пары:

— Прабачце, — сказаў мужчына па-нямецку. — Я пачуў, што вы не ведаеце, дзе ваша гасцініца...

— Я... Я... — узрадаваліся разам Рудзі і Эльза...

— Мы з жонкай жывём таксама ў «Маскве»...

— О, Рудзі, нам вельмі пашанцавала. Гэта мой муж... Ён крыху...

— Рудольф Гефлер... — падцягнуўшыся, прадставіўся муж.

— А я Савелій Барысенка. Мая жонка Дорыс...

— Прабачце. Я не зусім у форме. Са мной гэта рэдка здараецца. Я шафёр па спецыяльнасці... Мы турысты з Штут-

дараваць, — хваляўся Рудольф.

— А пры чым тут вы? — сказаў Барысенка. — Колькі вам было ў час вайны?

— Я быў хлопчыкам. Але...

У холе гасцініцы Рудольф запрасіў Барысенку і Дорыс у бар.

— Я павінен вам аддзячыць. І ўвогуле, мне вельмі прыемна з вамі пагаварыць.

За сталікам Рудольф хацеў заказаць штосьці моцнае, але Барысенка запярэчыў:

— Я не п'ю. Будзем піць чай або каву. Як жанчыны?

— Табе, Рудзі, якраз не пашкодзіць шклянка кавы, — заўважыла жонка.

За сталікам бліжэй пазнаёмліліся.

Барысенка запісаў у бланкце немца свой адрас...

Рудольф прачытаў і са здзіўленнем зірнуў на Савелія.

— Вы не з Савецкага Саюза? Я думаў, вы рускі.

— Так, я рускі, а дакладней — беларус. А мая жонка англічанка. Жывём у Англіі ў горадзе Кардзіфе...

Цяпер толькі Рудольф спахапіўся, што яго новы знаёмы гаворыць па-нямецку.

— Вы добра гаворыце па-нямецку. Вывучалі, калі не сакрэт...

Савелій Гаўрылавіч памаўчаў і ўздыхнуў:

— Гора навучыла. Мне не было і семнаццаці гадоў, калі ў нашу вёску Баханы на Магілёўшчыне прыйшлі немцы. Шмат якіх юнакоў, сярод іх і мяне, пагналі на станцыю, пагрузілі ў таварныя вагоны з кратамі і пад канвоем завезлі ў Германію. На рынку ў невялічкім горадзе Радэфорвальдзе гестапавец прадаў мяне баўэру за 30 марак. За другіх ён узяў больш, а я быў худы і знясілены, і баўэр Герман Рохальд болей не даў.

— Як гэта вас прадалі? — здзівіліся Эльза і Рудольф.

— А так, як прадаюць жывёліну на рынку. Толькі жывёліну гаспадар корміць, поіць. Я еў у баўэра тое, што елі свінні, а працаваў ад світанку да позняй ночы.

— Як многа чаго мы не ведаем, Эльза, — сказаў Рудольф. — І гэты чалавек гаворыць з намі па-сяброўску...

— Пры чым тут вы? Вы не

чалавека, грамадзяніна — паўстае са старонак кнігі «Крывёю сэрца» (укладанне і прадмова А. Зарыцкага). Асноўны змест зборніка склалі творы, аб'яднаныя ў раздзелы «Дняпро выходзіць з берагоў», «З франтавога блакнота», «Паэмы для дзяцей, напісаныя разам з паэтам Андрэем Ушаковым». У асобны раздзел «Жыццёвае поле» ўвайшлі ўспаміны тых, хто добра ведаў А. Жаўрука, — яго жонкі Л. Сінічкінай «Мой дарагі Алесь», М. Скрыпкі «Калі расцвіталі не толькі сады», рускага паэта, перакладчыка і крытыка Г. Левіна «Дружба — без сустрэч», украінскага паэта М. Упеніка «Пра майго беларускага сябра» і іншых.

Воблік А. Жаўрука дапаўняе артыкул-прадмова А. Зарыцкага «Голас з далёкіх дзён вясны».

А. КУНЦЭВІЧ.

валі некаторыя тэарэтыкі і крытыкі літаратуры. Сёння сучасны герой немагчымы без адлюстравання ў ім, у яго душы, у яго лёсе «ўсіх тых супярэчнасцей, якія маюць месца ў жыцці» (У. І. Ленін).

Пры больш падрабязным разглядзе варта было б параваць і аб тым, што нясуць сваёй жыццёвай гісторыі і некаторыя іншыя персанажы. Найбольш каларытныя і запамінальныя з іх — Тарлан Мустафаеў, брыгадзір рамонтнікаў упраўлення нафтаздабычы, Балыш — былы начальнік упраўлення, а цяпер супрацоўнік саюзага міністэрства, Працко — геолог упраўлення. Пасля таго, як прачытаеш раман, доўга стаіць перад вачыма постаць Параскі, маці Івана Алеся. Нібыта ўвачавідкі бачыш яе на тым беразе возера, куды яна штодзень прыходзіць з надзеяй убачыць жывога сына, які любіў, прыехаўшы ў вёску, пасядзець каля вады з вудай... Не вытрымала душа Параскі жахлівай весткі, памутнеў яе розум. Яна хоча пайсці ў сельсавет, прасіць, каб «закрылі» нафту, бо яна гарыць... «Цяпер усё закрываюць, што гарыць», — кажа яна Скачкову. — Баяцца за зямлю. Успыхне, а куды людзям дзявацца?» У прапачных словах няшчаснай жанчыны — глыбокі сэнс, і, будзем спадзявацца, не адзін Скачкоў задумваецца сёння, як далей жыць і працаваць на зямлі, што трэба рабіць, каб не ўспыхнула яна, каб захаваць і яе і людзей на ёй.

Празаічныя творы Л. Гаўрылавіна, — а ў яго творчым актыве апавяданні, аповесці, п'есы, тры раманы, — вылучае вернасць аўтара нялёгкай сучаснай тэме, вернасць роднай Гомельшчыне, Палессю. І поспех спадарожнічае пісьменніку там, дзе спроба даследавання канкрэтных праблем узнімаецца да сапраўды мастацкіх абгульненняў.

Банкарэм НІКІФАРОВІЧ.

раз Беларусь. За ратныя подзвігі афіцэр-палітработнік, які ваяваў у складзе 3-га Беларускага фронту, узнагароджаны двума ордэнамі Айчыннай вайны I і II ступені, медалём «За адвагу». Зараз ветэран вайны і працы на заслужаным адпачынку. Хаця гэта так хіба што на паперы, па документах... А на справе Аннакулі-ага і зараз у працоўным страі.

Не раз ужо ветэран выбіраў сакратаром партыйнай арганізацыі выдавецтва. А знаходзіцца вольная хвіліна, то франтавы журналіст бярэцца за яшчэ адзін важкі клопат — напісанне ўспамінаў. Будучы ў іх і старонкі, прысвечаныя Беларусі, баям за яе вызваленне.

А. КАРЛЮКЕВІЧ.

3 ПАЭТЫЧНАГА СШЫТКА

Іван КІРЭЙЧЫК

Лоеў

Памяці Героя Савецкага Саюза, генерал-лейтэнанта А. Р. Фралянкава, былога камандзіра 193-й Дняпроўскай стралковай дывізіі, воіны якой, фарсіраваўшы Днепр пад Лоевам, аднымі з першых ступілі на беларускую зямлю.

Зноў і зноўку прыводзіць былое,
Як дамоў, ветэранаў у Лоеў.
Ці дамоў?

Мо шукаць сваёй часці
Ці на фронт вырывацца з санчасці?
Ім Дняпро тыя раны далечыць,—
Вунь тырчаць беларускія печы,
Абгарэлыя, ўмытыя дымам...
Журавы пралятаюць над імі.
Там не дождж,
Над дняпроўскаю кручай,—
Плача круча
Слязою гаручай,
Кроў між лісця рабін ацякае...
Што,
што раны? —
Радзіма чакае.

Як да бацькі ці роднага брата,
Прыязджаюць у Лоеў салдаты,
Каб

сябрам баявым пакланіцца,
Тым,
што молада ў Лоеве спіцца.
Потым пройдуцца ціхай ходою
Павітацца з дняпроўскаю вадою.

Успаміны,
Яшчэ успаміны...
Словы падаюць цяжка —
як міны,

І сядзяць у абдымку,
Сівыя,
Генералы і радавыя.
Не заўважаць старое,
Якая
Іх чакае

За шклянкаю чаю.
Запытае пасля, бы між іншым:
— Можна, разам служыў з маім
Мішам?...

І паможа старая, бы ўнуку,
Зашпіліцца таму, хто бязрукі...

Крыніца.
Бярозавы коўшык.
Альтанка для добрых людзей.
Паставіш з грыбамі свой кошык,
Паклонішся нізка вадзе.

Паклонішся ўдзячна зямліцы
За гэты гаючы выток.
І п'еш не вяду той крыніцы,
А светлы бярозавы сок.

Абстаўлена свежаю пляшкай —
Чысцейшы, вірлівы струмок...
На доңцы разбітую пляшку
Зацягвае жвірны пясок.

Настрой ападае прыўзняты.
За што?

І чаму?
Праз каго?
І ты — нібы сам вінаваты,
Святое крануўшы нагой.

Іней

З адвечным шчасцем селяніна
Лаўлю той міг
І часу бег,
Калі на дрэвах пышны іней,
Калі ў палях глыбокі снег.

Мне любя гэтая прыкмета.
Як песню пець —
Такую мець:
У родным краі будзе лета
З калоссем гэтым,
Нібы медзь!

І будзе верасень вясельным.
І пульхны хлеб.
І песні ўзлёт.
І зноў туды пацягне вельмі,
Дзе і ўспаміны,
Нібы мёд...

Такія светлыя узоры
Зіма развесіла наўсцяж:
Куды ні глянь — пішы пейзаж,—
Такія светлыя узоры.

Такая свежасць і бадзэрасць,
І крок спявае — не рыпіць.
Нагбом паветра прагнеш піць,
Такая свежасць і бадзэрасць.

І зловіш міг, што цесны горад,
Што дзесьці ёсць шырэй прасцяг,
І па-юначы, без разваг
Ты ловіш міг, што цесны горад.

Сама папросіцца душа
Па зацярушанай лыжніўцы
Імчаць туды, дзе ходзіць сонца, —
Сама папросіцца душа.

І ўжо ў грудзях аж сэрцу цесна
Ад мысляў блізкіх і такіх,
Што к нам даходзяць праз вякі,—
І ўжо ў грудзях аж сэрцу цесна.

З табой параіцца застылі
Вунь здані сінія ялін,
Нібыта волаты з былін,
З табой параіцца застылі.

І сэрцам рынешся туды:
Мы змалку большы вопыт маем,
Бо столькі войнаў паламалі...
І сэрцам рынешся туды.

І аж грукоча ў скронях кроў:
Ані за што не аддасі
Ты гэту бэль і гэту сіль...
Ажно грукоча ў скронях кроў.

Рабіна

Светлай памяці сына Сяргея, малодшага сяржанта Савецкай Арміі.

Усе яны вясною адцвілі —
Акацыі, чаромхі, бэз і вішні,
І, сцішаныя, ў лета адышлі,
Шпурнуўшы белым ветрам квет
свой пышны.

Рабіна разам з імі адцвіла.
Але наўрад тады ці хто прыкмеціў
Яе, такую сціпую, у квецце, —
Нібыта нават побач не была.

Салоўкі адспявалі.
І ў адлёт
Ужо вяслююць жоравы і гусі.
Аджыў лісток,
пабляк.

І шэры дождж назойліва цярусіць.

І тужыцца наўсцяж самотны дзень,
І распач развітальна на сэрцы...
А тут — такая зырка ірдзень,
Хоць падыдзі, бы к вогнішчу,
пагрэцца!

Вось так штогод у стылы свет,
Як на руках, як дар сардэчны,
Нясе рабіна шляхам плод і квет
Насустрэч белаў зімняй халадзчы.

Вось так і чалавеку б.
Не тады
Сваёй душы шчадроты распасцерці,
Калі і без таго ты малады,—
Тады,
Калі ў другога стыне сэрце.

3 ПАЭТЫЧНАГА СШЫТКА

Валеры ДРАНЧУК

Хроніка

1.
Беларусь 80-я
колькі гадоў табе
хлопчык?
мне споўнілася чатыры
калі я катаўся яшчэ
на трохколым
веласіпедзе.

2.
Беларусь 40-я
мне чатыры
я стаў сірастой
і калекам
татку павесілі
мамку забілі
а мне вось руку...
яе ўжо ніхто не прышые

Ахрэмавічы. Хутар

Там у мяне
парог
і выхад у Сусвет.
Там
лёгка адравацца
ад зямлі.
Яна
паторквае ў пяту,

як некалі матуля,
трымаючы ў далоні
навырост.

Там
дзень, як шар,
напоўнены святлом палёў,
блакітным
рэхам.
Ен ціха пакалыхваецца ля сцяны
старага лесу
ад дотыку
яловай папкі.

А мне баліць,
каб шар
не пракалоўся.

Дарога на Кучкуны

У нетрах памяці
рыданны ў цішыні,
вандравак збітыя парогі.
Па дарозе
цягнецца мая любоў
святочным белым днём дзяцінства.

У ліпах хутар, водар палыну,
валун у жыце. На яго
крумкач садзіцца.
Воблаку спыніцца немагчыма,
як немагчыма вытлумачыць сэнс
маёй любві.
Як ценя, яна са мною.

Хіба можна

Шануйце родную мову
так Цётка сказала
звалі яе Алаісай

Хіба можна зняверыцца ў словах
гэтых гарачых
зярнятах сэгратых крывёю
хіба можна аддаць
забыцця

3 ЛІТАРАТУРНАІ СПАДЧЫНЫ

Лытнік

Даруй мне, Мікалай Сталбоў, што
нядобрым словам успамінаю цяпер
цябе. Ваяваў ты мужна, але загі-
нуў...

Юры БАГУШЭВІЧ

Франтавыя апавяданні

5 мая споўнілася 67 гадоў пісьменніку Юрыю Багушэвічу, удзельніку Вялікай Айчыннай вайны, аўтару кніг «У гарадку над Нёманам», «Дырэнтар «зялёнай школы», «Юнацтва прыйшло» і інш. Друкуем сёння два франтавыя апавяданні з літаратурнай спадчыны пісьменніка.

Было так. Асобны курсанці батальён рушыў на зыходныя пазіцыі, каб атакаваць станцыю Насва.

Мы былі добра падрыхтаваныя. У кожнага аўтамат і запасныя ражкі, процітанкавыя гранаты і гранаты «РГД», фінскі нож на поясе. І апрачуты выдатна: ватовыя штаны, целагрэйка, а пад ёю футравае безрукаўка, валёнкі, шапка-вушанка і зверху белы маскхалат.

Выйшлі на досвітку. І трэба ж, прайшлі нейкія два кіламетры, як пацяўся снегапад. Усё гусцей ішоў снег, усё вышэй сумётны. І з кожнай хвілінай рабілася цяжэй і цяжэй ісці па снежным цаліку. Пот заліваў твар, на-

У гэтай завірусе і ў ватоўках немцы не заўважаць нас.

— Ну што ж, дай каманду — няхай здымуць маскхалаты, але не кідаюць.

Лягчэй стала ісці салдатам. А калі разгарнуліся ў ланцуг, як на тое ліха, завіруха заціхла, паказалася сонца. Далёка стала відаць навокал. А мы на падыходзе да нямецкіх пазіцый, як чорныя тараканы ў смятане, на бела-снежным полі.

Фрыцы сустрэлі нас шчыльным кулямётным агнём. Рваліся міны. Упаў Каструлін ад асколка ў грудзі. Скінуў сяржант Марцьянаў з лыжных санак кулямёт «Максім», узваліў на іх бездапаможнага камандзіра і пацягнуў назад, у тыл...

Адаць
хлеб душы памяці лесу
хлеб пакаленняў

забыцца
не агляннца
прайсці міма вачэй
роднай маці

II
Губляем спадчыну
запаветнае матчынае
разам з малаком малалецтва
нашага
выплёваем на
герадскія сметнікі
слова наское

А потым
употай
ад свету тоячыся
будзем туляцца
з трагічнымі тварамі
з тварамі настальгічнымі — і
там
на сметніку
не гісторыі — выраджэння нашага
шукаць
не знаходзячы тое што —
страчана
страчана
страчана

Людское —
вось вам жанчына:
з тварам пакутніцы
яна апантана
амаль без памяці
збірае ў хусціну
кроў свайго сына
што тут загінуў
у катастрофе

Людское —
вось вам маці і бацька
яны забыліся як усміхацца

засяроджана-цяжка
згінаюцца долу
і разгінаюцца цяжка
саджаючы кветкі
там на абочыне
куды смяротная хваля сляная
кінула цела
родную іх крывінку

Людское —
вось вам маленькая градка
жалобы
на полі бяскрайняй пакуты
вось вам кветкі жыўя
вось — букет стэрынавых ружаў
у снезе
вось вам дзве галавы сівыя

Трохрадкоўнікі

Распускаецца клён венцаносны.
Пад ім на арэлях-калісці
Гушкалася мая мама.

●
Бачыў — садзілася сонца на лес,
Хтосьці ў золаце пылінак
Ішоў па дарозе.

●
Цвіце пракаветная ліпа.
На ўгрэтай страсе чарапічнай
Пліска снуе чаўначком.

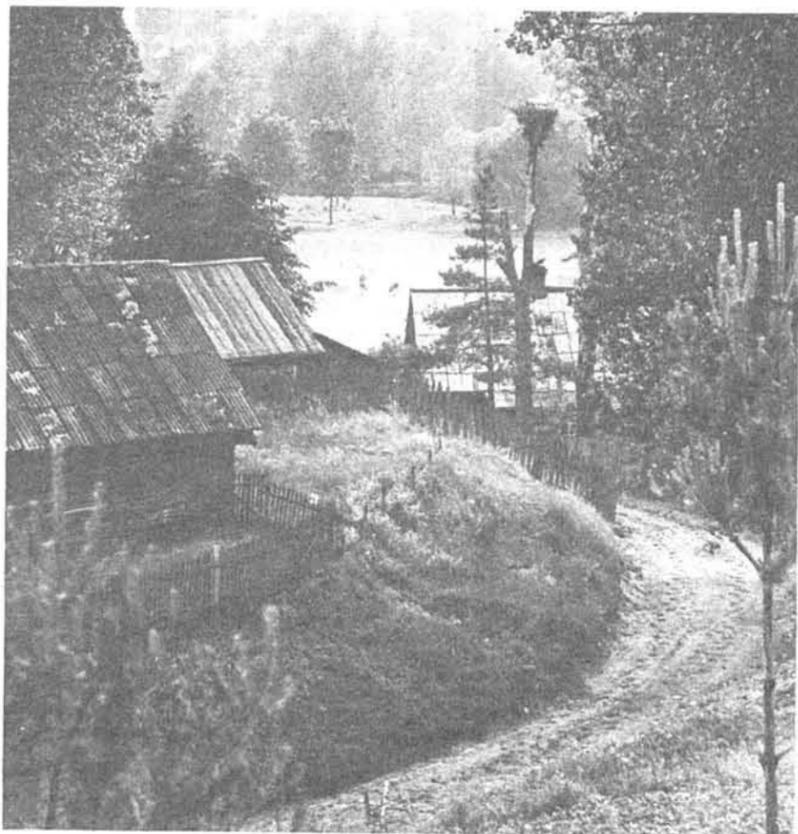
З паэмы дзяцінства

●
Коўш экскаватарны нада мной.
Зматваю вуды.
Меліярацыя.

Хтосьці ў хату прынёс яловую лапку

●
Ляжыць на паверхні лавы
З драбчкам смалы на зломе.
Калышуща шаты лясныя.

●
Павязаны далечку,
Ніткай пясчанай
Іду ў бязмежнасць.

У ІВЯНЦЫ.

Фота Я. КАЗЮЛІ

Суседнія роты аўтаматчыкаў, таксама без маскхалатаў, паўзком прабіраліся ўперад. Але марудна, вельмі марудна.

А фрыцы, скарыстаўшы нашу затрымку, падцягнулі рэзервы. Дзесяці глуха заракаталі маторы, а затым з-за нізкіх станцыйных пакгаўзаў выпайзлі танкі. І мы зразумелі, чаму нам былі дадзены процітанкавыя гранаты. Большасць жа гэтых гранат засталіся ў снезе.

Танкі рухаліся паволі, некаторыя буксавалі ў сумэтах. Але гарматы і кулямётны агонь патушыў апошні парыв атакуючых.

Здаў нашага батальёна ўзвіліся ў неба дзве зялёныя ракеты—сінгал адыходу.

Мы то паўзком, то перабегам адыходзілі, выцягваючы забітых і параненых таварышаў.

Цяжка салдату зразумець, што оубіцца навокал, калі бой склаўся няўдала. Камандзіры спрабавалі наш адыход ад станцыі зрабіць бяскроўным. Але з бліжэйшай вышыні, з фланга, білі нямецкія буйнакаліберныя кулямёты. І падалі, падалі пад агнём салдаты. А сонца, устаўшы над гарызонтам, азарала адыходзячых рэдкімі ланцугі ў чорных ватоўках.

Перад намі рэдкі пералесак, а за ім схілы высотак, за якімі можна перадыгнуць. Нарэшце перавалілі гэтыя ўзгоркі. Камандзіры ўзводаў і рот збіралі сваіх салдат, каб спыніць нямецкую контратаку.

У рэдкім сасонніку ўбачылі вялікі свіран. Раскрытыя насцеж шырокія дзверы. Туды стрымгалоў забегла некалькі нашых аўтаматчыкаў.

Ля сцяны з бярвення — некалькі жалезных бочак. У іх... гарэлка. Салдаты, хто кацялком, хто кубкам, чэрпалі яе. А на доўгіх жэрдах уверсе виселі кружкі кілбасы...

Тут мы і сустрэліся з табой, Мікалай Сталбоў. Ты ўжо, як відаць, глынуў нямаля і, сарваўшы кружок кілбасы, смачна жаваў прамёрзлую мясную мякаць. Працягнуў і мне кацялок з вострым пахам гарэлкі.

— Давай вып'ем за тое, што немцы нам выпятка далі сёння. Ні храна, сяржант, заўтра і яны пабягуць. А я, чуеш, узводам камандую. Лейтэнанта нашага з танка зрэзала... Ды ты пі, чаго стаіш?—працягнуў ён, адломваючы кавалак кілбасы.—Праўда, ва ўзводзе цяпер байцоў меней, чым у маім аддзяленні было. Але нічога, два ручныя кулямёты з запаснымі магазінамі не кінулі.

Сталбоў гаварыў і размахваў кацялком.

— Мікалай, можа, хопіць? Абарону трэба ж займаць. Немцы на пяткі наступваюць.

— А чорт з ім! Я зараз узвод вунь на той узгорак выведу і дам ім жару. У цябе колькі байцоў?

— Пяцьра ў аддзяленні засталася ды ручны кулямёт.

— Далучайся да нас.

— Не, Сталбоў, камузда загадаў заняць абарону на ўалесі... Ды хопіць табе піць!

— А чаго дабру прападаць? Ты-лавікі нашы драпу далі, дык вып'ем і закусім... Вось яшчэ глыток зраблю і пайду паціць займаць.

Сталбоў зноў прыклаўся да кацялка. Затым... асеў на зямлю.

Нам не было часу спрачацца з ім і яго салдатамі. Ухаціўшы па кружку кілбасы, мы рушылі туды, дзе зайдана нам адкапаць стралковыя ячэйкі.

Неўзабаве немцы выбілі нас і з гэтай пазіцыі. Адышлі яшчэ на кіламетр. І тут параніла малодшага лейтэнанта Прышчэпкіна. Я прыняў парадзелы ўзвод.

Замачаваліся на вышыні. Да нас паспелі падцягнуць сувязь, дадалі два станковыя кулямёты, з'явіліся бранябойчыкі з ружомі ПТР. Мне як камандзіру ўзвода перадалі бінокль. І ў яго я ўбачыў, як гінуў узвод Мікалая Сталбова.

Нямецкі танк вынырнуў ля свірана. Грымнулі гарматныя стрэлы і ўспыхнулі прасмаленыя бярвенні. Паспеў выпайзці з палаючай будыніны Мікалай Сталбоў. Выпаўз... але той лішні глыток гарэлкі не даў яму падняцца, не дазволіў прыняць бой. Блізкі разрыву зваліў яго.

Салдаты падпалілі нямецкі танк, вынеслі Сталбова да нашай абароны. У апошні раз расплюшчыў ён затуманеныя вочы і, захлынаючыся крывёю, прамармытаў:

— Не паспеў... Не паспеў...

Роты марскіх пехацінцаў пагналі немцаў назад. А здаў нашай траншэі ляжаў ты, Мікалай Сталбоў.

Ляжаў мёртвы.

Максима Бой

Летнім сонечным днём старшыня медыцынскай службы Галіна Патапчык была цяжка паранена асколкам снарада. На грузавой машыне артзабеспячэння яе хутка даставілі ў мед-

санбат. Вялікія палаткі хаваліся пад магутнымі кронамі сасновага бору на беразе Буга.

У аперацыйнай панавала напружанне.

Хірург Макроў рыхтаваўся да складанай аперацыі. Пакуль ён старанна мыў рукі, акуратна шчоткай вышароўваючы кожны палец, Галіну паклалі на стол, далі наркоз.

Высока ў небе над вяршалінамі мачтавых сосен, над замаскіраванымі палаткамі медсанбата грывеў паветраны бой. Савецкія і фашысцкія знішчальнікі раўлі маторамі, грывелі кулямётамі і гарматамі, то ўзмывалі ўверх, то пікавалі адзін за адным.

А тут, у засені дрэў, людзі, занятыя сваёй справай, не зважалі на гэты грукат і гул матораў. Яны ратавалі жыццё чалавека.

Высокая, чарнабровая Галіна Патапчык была ветэранам нашай дывізіі—вайвала з першых дзён яе фарміравання. Працавала хірургічнай сястрой, затым перайшла ў артылерыйскі дывізіён. Батарэйцы любілі дзяўчыну за вясёлы нораў і, галоўнае, за смеласць. Ішла яна з артылерыстамі нават тады, калі батарэй выходзілі на прамую наводку, супраджаючы пяхоту агнём і колам. Няма ла параненых вынесла з поля бою Галіна. Пад выбухамі варожых снарадаў і мін беражліва перавязвала іх.

За гады вайны ў батарэях былі ўжо «хрэснікі» Патапчык. Пасля шпіталью яны зноў вярталіся да сваіх гармат. І там пра цяжкае раненне Галіны Патапчык даведаліся амаль усе ветэраны. І таму так засяроджана рыхтаваўся да аперацыі хірург маёр Макроў. Ён быў выдатным урачом, дасканала ведаў сваю справу. Але хірургу сёння было цяжэй удвая, бо ўдвай складаней апераваць блізкага, знаёмага сабрата па прафесіі.

Макроў не толькі выратаваў жыццё Галіне, ён зрабіў усё для таго, каб яна засталася здаровым чалавекам.

З палёгкай уздыхнуўшы, Макроў адышоў ад стала і пачаў здымаць палчаткі. Медсястра, якая заўсёды дапамагала яму, беражліва выцерла марлевай сурвэткай узмакрэлы твар хірурга.

— Шыйце. Усё ў парадку,—сказаў ён напайголасу. І толькі цяпер зноў пачуў грукат паветранага бою. «Што гэта? Новыя самалёты ў паветры?.. Аперываваў жа я доўга. Не раз можна спаліць поўны запас бензіну... Як відаць, новыя...»—падумаў ён, прысеўшы на паспешна падстаўленую табурэтку.

Адпачыўшы хвіліну-другую, Макроў зірнуў на аперацыйны стол. І раптам твар яго пачырванеў ад гневу.

— Ты што робіш?—крыкнуў ён.

— Як што? Шны накладаю,—збянтэжана адказаў хірург Сярогін.

— Якія шны?! Канавал! Што за валік ты робіш?

— Ну і што, таварыш маёр. Звычайнае шво. Вайна ж цяпер. І мы не ў стацыянарнай клініцы.

—Канавал!—зноў закрычаў Макроў.—Перад табой дзяўчына. Вайна калчаецца. У яе ўсё жыццё наперадзе. А ты... Ты ж яе знявечыць можаш. Адыдзі ад стала!

Стараючыся супакоіцца, Макроў напайголасу працягваў:

— Сустрэне Галіна чалавека, палюбіць яго і засаромеецца сама слабе, свайго цела, таму што ты не захачеў падумаць пра гэта цяпер.

Макроў зноў стаў за стол. І ўсе, хто быў у гэты час у аперацыйнай палатцы, усхвалявана глядзелі, як беражліва робіць Макроў шво на целе ціхамірна спячай дзяўчыны. Касметычнае шво. Ды такое, што не відаць было на юным целе.

...Хірург выйшаў з палаткі, зморана прытуліўся да сасны. Я падшыў і стаў побач. На правах ваеннага нарэспандэнта глядзеў, як ён апераваў Галіну Патапчык. Праўда, давялося і мне надзець марлеваю павязку.

— Дай закурыць, газетчык,—ціха папрасіў Макроў. І, размінаючы папрус, па-змоўніцку надміргнуў мне:— Не даюць курыць сёстры. Сэрца падводзіць пачало. І не дзіўна. Як баі цяжкія ідуць, мы суткамі ад стала не адыходзім. Вось і здае сэрца, і ў мяне, і ў Сярогіна.

Закурылі. Макроў, пазіраючы ўгару, дзе працягваўся бой знішчальнікаў, з сумам уздыхнуў:

— Дарэмна я на Сярогіна накрываў. Цяпер, праўда, параненых мала, крыху адсыпаем. Ды ці можна мне і яму адаспацца за тры-чатыры дні? Тут месяца мала. І працуе ён добра, самастойна. І стаміўся даўно. Дзе тут думаць пра заўтрашні дзень. Дарэмна накрываў...

— Не, не дарэмна.

— Ну, гэта размова доўгая, яе пасля вайны працягнем... Ты глядзі, яшчэ нашых ястрабкаў дабавілася,—з захваленнем усклікнуў Макроў, задраўшы галаву.—Добра! Даюць яны жару сярвятнікам...

У небе ішоў бой. Бой у імя будучага жыцця.

Публікацыя
А. РЭГІС-БАГУШЭВІЧ.

Валянціну
МЫСЛІЦУ—
50

9 мая спаўняецца 50 гадоў пісьменніку Валянціну Мысліцу. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас, у якім гаворыцца:

«Дарагі Валянцін Цімафеевіч! Гораца віншум Вас, вядомага беларускага празаіка і нарысціста з 50-годдзем з дня нараджэння.

За Вашымі п'ячымі цікавае, багатае на падзеі жыццё. Перш за ўсё, на рабочую біяграфію, якая пачыналася ў тэхнічным вучылішчы ў Мінску, пасля заканчэння якога Вы атрымалі спецыяльнасць майстра-будуўніка. Пасля вучобы была служба ў марскіх пагранічных часцях. Затым Вы працавалі ў будаўніча-мантажным упраўленні, больш п'яці гадоў — мадэльшчыкам на Мінскім заводзе аўтамабільных ліній. Завочна скончылі журфак БДУ імя Леніна. Працавалі ў рэдакцыях «Чырвоная змена», «Полымя», на радыё, некалькі гадоў узначалвалі Галоўную рэдакцыю літаратурна-драматычных праграм Беларускага тэлебачання.

Робочая тэма стала ў Вашай творчасці стрыжнявай, а чалавек працы — галоўным героем шматлікіх нарысаў, апавяданняў, апавесцей. Уласны вопыт, праца побач з цікавымі людзьмі, назіранні за імі далі багаты матэрыял для паказу рабочага чалавеча знутры, у яго натуральных заводскіх і бытавых умовах. Са старонак Вашых кніг ён паўстае дапытлівым, духоўна багатым, неабываемым да грамадскага жыцця, калектыўнай справы.

Пішаце Вы таксама на тэму вёскі, у прыватнасці, вёскі пасляваеннай, з яе цяжкасцямі і праблемамі, унікаеце ў тое, як і чым жыве адзіны на краіну завод горнага воску, што на Вашай радзіме, многія старонкі насяляеце маладымі героямі.

Пасля 1960 года, калі Вы ўпершыню выступілі ў друку, выданыя Вашы кнігі розных жанраў: «Калі табе камсамалец імя» (1966), «Дубы не маўчаць» (1967), «Мае заводчыні» (1969), «Гарачая сталь» (1971), «Робочыя людзі» (1973), «Крылаты канвеер» (1975), «Партрэты знаёмых» (1976), «Мужанцы» (1982), «Скрыль мёду» (1984) і іншыя.

Чалавек няўрымслівага характару, Вы прымаеце актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, з'яўляецеся членам рэвізійнай камісіі нашай пісьменніцкай арганізацыі.

Віншуючы з юбілеем, жадаем Вам, дарагі Валянцін Цімафеевіч, моцнага здароўя, вялікага асабістага шчасця, новых творчых набыткаў».

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтага віншавання.

РУПНАЯ ГАСПАДЫНЯ

Кіескі «Саюздруку» № 1 у горадзе Рагачове знешне нічым не адрозніваецца ад усіх астатніх. Але каля яго заўсёды даўжэй звычайнага затрымліваюцца пакупнікі. Гаспадыня кіеўска — Ніна Іванаўна Шараватава — актыўны прапагандыст беларускіх выданняў. «Літаратура і мастацтва», «Чырвоная змена», рэспубліканскія грамадска-палітычныя і мастацка-публіцыстычныя часопісы ў кіеўску не залежваюцца. Наогул усю перыёдыку ў Ніны Іванаўны раскупляюць хутка. Сёлета толькі ў сакавіку яна прадала газет і часопісаў на 4 тысячы рублёў. Гэта больш, чым у любым іншым кіеўску Рагачова.

М. КАВАЛЕУ.

г. Рагачоў.

ДОБРА папукаўшы ў нетрах бібліятэчных сховішчаў, цікаўны знойдзе некалькі сціпых брашурак Г. Коласа «Беларусь на фестывальных «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Першая з іх пазначана 1957-ым і нагадвае, што сёлета — юбілей. Трыццаць гадоў мінула, як трыумфам спектакля Рускага тэатра БССР імя М. Горкага «Аптымістычная трагедыя» адбыліся «ўнаходзіны» нашага сцэнічнага мастацтва на прадстаўнічы творчы форум.

Адгарнуўшы трэці том золатам цісненай акадэмічнай «Гісторыі беларускага тэатра», які толькі што выйшаў з друку, можна прачытаць: «Добрабылівая атмосфера Прыбалтыйскіх тэатральных вёснаў (1956, 1957, 1958), прагляды і абмеркаванні спектакляў рэжысёрамі, мастакамі, тэатральнымі крытыкамі садзейнічалі блізкаму знаёмству з творчасцю калег з брацкіх нацыянальных рэспублік, абмену вопытам і дыскусіям, сумеснаму вырашэнню пытанняў тэорыі і практыкі сцэнічнага мастацтва, шырокай прапагандзе творчых дасягненняў, стымулявалі далейшае развіццё тэатральной культуры брацкіх народаў».

Разам з тым, відаць, было нешта такое, што не спрыяла фестывалю (пры жаданні пра гэта таксама можна даведацца, хоць і не з пісьмовых крыніц), бо на першым сваім вітку ён так і не выйшаў за межы Прыбалтыкі. «Прыбалтыйская тэатральная вясна» пэўна час яшчэ працягвалася, але ўжо без удзелу тэатраў Беларусі...

Хіба не шкадавання варта тое, што мы дзесяцігоддзямі не маем у актыўным ужытку здабыткаў нацыянальных сцен Эстоніі, Літвы, Латвіі? Што толькі гурманы «каштавалі» тэ-

атральныя «ствары», прыгатаваныя В. Пансо, Э. Смілгісам, Ю. Мільцінісам, К. Ірдам, П. Вайткусам? Справа, вядома, не ў арыентацыі ці «пакланенні», але рэгіён з надзвычай высокім тонусам тэатрального жыцця не павінен заставацца для нас «белай плямай». Апроч таго, пры адсутнасці творчай канкурэнцыі, элементы спаборніцтва неабходна прымуносіць — няхай сабе і звонку.

...А фестывальная ідэя ўсё роўна сцвердзіла сваю жыццёнасць. У 1983 годзе адноўленая «Прыбалтыйская тэатральная вясна» стартвала ў Вільнюсе і рушыла ў Мінск (кругам, праўда, — праз Рыгу і Талін). Сёння, з улікам урокаў гісто-

можы, — як надарылася неспадзеўка. Эстонскі арккітэт палічыў неабходным выказаць рашучы пратэст супраць нездаравага ажыятажу вакол фестывальных узнагарод, які ў нейкай ступені наўплываў і на рашэнне журы. У наветры залучана — «быць ці не быць»...

Поспех фестывалю ў нашай сталіцы падарыў небагія спадзяванні на будучыню. Эстафета была беражна прынята і гэтаксама перададзена. У красавіку 1988-га ў Калінінградзе мае завяршыцца першы поўны цыкл творчых сустрэч тэатраў пяці рэспублік.

Ці можна сёння з упэўненасцю сцвярджаць, што «прэміяльны синдром» канчаткова зжы-

атральнай вясны» мы прывычаліся. Афіша агляду надзвычай разнастайная і заўсёды на тхняе на абагульненні — спробы наізаць на пэўны сэнсавы стрыжань усё ўбачанае. Летась, напрыклад, пасля спектакля горкаўскага на абмеркаваннях было модна шукаць ва ўсіх п'есах «знакі бяды», сёлета таксама ставала філалагічных рашукаў... Думаецца, тэматычная шматфарбнасць — не самае цікавае ў фестывальнай праграме; больш гаго, нельга не звяртацца на эстэтычную неадпаведнасць «эхаўскай драмы і п'есы сучаснага аўтара, з'яўнага размаху твора Тамсаарэ і адаптацыйнай пераніцоўкі класічнага сюжэта».

— Андрэй ГАНЧАРОУ

НАДВОР'Е НА ЗАЎТРА

РЭХА ФЕСТИВАЛЮ «ПРЫБАЛТЫЙСКАЯ ТЭАТРАЛЬНАЯ ВЕСНА-87»

ры, далейшы лёс «Вёснаў», назваць які бясхмарным было б нацяжкай, найперш, мабыць, вымагае адказнасці арганізатараў-удзельнікаў.

Калі члены журы «Прыбалтыйскай тэатральной вясны-87», ахутаныя вэлюмам таемнічасці, познім вечарам 20 красавіка сядалі ў «рафік», каб ехаць на сваё апошняе пасяджэнне, прыгадалася леташняя заключная канферэнцыя фестывалю ў Таліне... Ужо былі падсумаваны творчыя вынікі, названы пера-

ты? Наўрад ці... Мяркуючы па асобных выказваннях пад час абмеркаванняў конкурсных спектакляў, размовах у кулуарах або, напрыклад, інтэрв'ю літоўскага рэжысёра Э. Някршуса «Вячэрняму Мінску» — формала правядзення фестывалю патрабуе далейшага ўдасканалення. Магчыма, нават радыкальных змен, каб забяспечыць найбольш гнуткае вырашэнне дыялектыкі «Прыбалтыйскай тэатральной вясны» — п'ячых сяброўскіх кантактаў і бескампраміснага творчага спаборніцтва.

Але якім бы дасканалым ні быў фестывальны механізм, відавочная ягонае галоўнае ўмова. Гэта эстэтычны, сацыяльны і прафесійны ўзровень «тэатральных красавікоў». Як дасціпна зазначыў кіраўнік латышскай дэлегацыі Г. Трэйманіс, ніводзін агляд ці конкурс, ні адна канферэнцыя не вырашае праблемы таленту...

Гэтаксама аспрэчвалі шэсць спектакляў: «Дзядзька Ваня» А. Чэхава ў пастаноўцы Маладзёжнага тэатра Літоўскай ССР, «Апошні наведвальнік» В. Дазорцава (Рускі тэатр БССР імя М. Горкага) і «Буря» У. Шэкспіра (Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы) — наша рэспубліка карысталася правам паказу дзвюх пастановак. — «Апошняя жанчына сеньёра Хуана» Л. Жухавіцкага (Калінінградскі абласны драматычны тэатр), «Заўтра была вайна» Б. Васільева (Тэатр юнага гледача Латвійскай ССР імя Ленінскага камсамола), «Час пачатку — час развітання» А. Х. Тамсаарэ (Акадэмічны тэатр Эстонскай ССР «Ванемуйнэ»).

Да шырынні рэпертуарнага дыяпазону «Прыбалтыйскай тэ-

Партартам яшчэ раз старонкі фестывальнага дзённіка, але засяродзімся не на хрэналогіі падзей, а на самых змястоўных вузлах. Услухаемся ў водгулле мінулага красавіка — што чуваць у гэтым няроўным гучанні?

Напэўна, не будзе перабольшаннем сказаць, што ацэнка спецыялістамі з розных рэспублік «нашых» спектакляў прывяла мінскую тэатральную грамадскасць у стан, блізкі да шоку. Прыкра, крыўдна, ды фестываль мы — прайгралі. Гэта не можа не засмуціць нават тых, хто звычайна «і так усё ведаў».

Вось, у тэзісным выкладзе, сутнасць гаворкі пра «Апошняя наведвальнік» і «Буря» на абмеркаванні 17 красавіка...

«П'еса Дазорцава — учарашні дзень. Сёння ставіць можна ўсё, таму вастрыня многіх твораў знікае... Спектакль — гульня ў паддаўкі, у адны вароты... Замінае залішня аб'ектыўнасць, мастак павінен быць на тым ці іншым баку» (Б. Паюроўскі, Масква). «Апошні наведвальнік» — спектакль пра інтэлігенцыю, мы ўбачылі, што сталася ў Астравым праз сто гадоў... П'еса не страціла актуальнасць... У спектаклі не было барацьбы, была яе бачнасць. З пэўнага моманту ў спектаклі пачалося жыццё, я зразумеў — тэатр хацеў сказаць пра тое, што баліць» (С. Ройтберг, Калінінград). «Падобныя п'есы не могуць даць рэжысёру больш, чым выявіць сваю сіціласць... Не магу паверыць, што гэты спектакль — лепшы з таго, што пастанавлена ў Беларусі. Ён падрывае крытэрыі фестывалю» (Э. Будзайтэ, Вільнюс). «П'еса Дазорцава другасная... Мы жывём у больш драматычнай сітуацыі, чым разыходжанне паміж

Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы «Буря» У. Шэкспіра. П. ДУБАШЫНСКІ (Стэфана), В. ФІЛАТАЎ (Каліббан) і Ю. ЛЯСНЫ (Трынукла)

Рускі тэатр БССР імя М. Горкага. «Апошні наведвальнік» В. Дазорцава. В. САЛАДЗІЛАЎ (Ермакоў), У. ШЭЛЕСТАЎ (Наведвальнік) і Р. ЯНКОЎСКІ (Казмін).

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

Калінінградскі абласны драматычны тэатр. «Апошняя жанчына сеньёра Хуана» Л. Жухавіцкага. Т. МАТЭВУЛІН (Хуан) і Я. СКЛЯРАВА (Канчыта).

Фота В. САСНОЎСКАГА.

словом і справай... «Апошні наведвальнік» — спектакль адмысловай свядомасці. Усё можна спісаць на Ермакова, і тэатр спісвае — у гэтым галоўная няўдача. Не абвінавачванне сёння патрэбна, а пакаянне (Б. Уладзімірскі, Адэса).

Да «Буры» крытыкі паставіліся больш памяркова. «Узрушаны тым, як сёння вырашана «Бура». Спектакль з такой канцэпцыяй можна паказваць у ААН...» (Б. Паюроўскі). Разам з тым, Д. Юдэлявічус з Вільнюса адзначаў, што дэкартывнасць аблягае цікавую задуму: «Звычайны спектакль у эфектных рамках», а Э. Тайтэйзер, крытык з Рыгі, і ўвогуле была катэгарычнай, назваўшы «Буру» «складанай і тужлівай няўдачай калектыву». Іншыя меркаванні... Тэатральны мастак А. Бусэ (Рыга) не пагадзіўся з рэжысёрскай устаноўкай на «інертнае абжыванне спектакля, якое не адпавядае сцэнаграфіі, перанасычанай пэўнымі сімваламі. Пластыка акцёраў набліжана да побыту, хоць праблематыка твора сягае ў космас». «Спектакль існуе як незалежная мастацкая сістэма. Але — «рэч у сабе»... Незразумела, да чаго вядзе свой спектакль рэжысёр Проспера? Пра гэта хацелася б даведацца не з шароў, якія круціцца, але з логікі акцёрскага існавання. Новых ведаў пра сябе мы не атрымалі...» (В. Гудкова, Масква). «Пра ўбачанае, вядома, можна спрачацца. Але нам трэба радавацца, што ёсць такі спектакль, які гучна папярэджвае пра небяспеку сённяшняю і будучую» (К. Каск, Талін).

Нягледзячы на сякія-такія рэверансы, азінка — не, прысуд — адназначная, ці не так? Ёсць ад чаго разгубіцца, асабліва спалучыўшы фестывальныя вынікі з агульнай нашай незадаволенасцю тэатральнай сітуацыяй у рэспубліцы. Сітуацыяй няпростай, нават балючай, аналізуючы якую мы таксама нярэдка схіляемся да ацэнкі адназначных, альбо, у лепшым выпадку, гаворым пра раздаражжа.

Тым не менш, пры аналізе творчых вынікаў «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны» важна ўнікнуць схематызму і паспешлівых высноў. Так, патрыятызм часам набывае квасны прымак, але і выраз «гонар мундзіру» — не заўсёды мае адмоўнае значэнне...

Што ж здарылася? СПАЧАТКУ вычленим прычыну, так бы мовіць, аб'ектывную. Усё-такі, як цяпер зразумела, пры іншай фестывальнай «рэжысуры» ўмовы для купалаўцаў і горкаўцаў маглі б быць больш спрыяльнымі. Літоўскі «Дзядзька Ваня», паказаны ў вечар адкрыцця «Вясны», уразіў усіх настолькі моцна, што сама па сабе перанасычаная праграма наступнага дня — планавая абмеркаванне плюс два запар (I) спектаклі гаспадароў фестывалю — здавалася ледзь не гвалтоўным пераходам ад тэатральнага свята, «імянін душы», да будняў. На «Апошняга наведвальніка» (дарэчы, складана сур'езна меркаваць пра паўназначнасць спектакля, які іграецца а чацвёртай гадзіне апоўдні) і «Буру» (перапынак паміж фінальнай рэплікай Ермакова і першымі словамі Міранды быў крыху больш за паўгадзіны) — абрынуўся творчы крытэрыі, узяты на недажную вышыню пастаноўкай Някрушоўса.

На фестывалі пануюць свае законы, выпрацоўваецца свае сістэма каштоўнасцей, нават «сістэма фраз». Цяжка тэатрам, няпроста і крытыкам — бліж. Азінка пераважае над аналізам, першыя ўражанні не адстойваюцца, у пашане трапінае выслоўе, арыгінальнае меркаванне. Карысць падобных сустрэч спецыялістаў вялікая, але і выдаткі непазбежныя. Старажоннаму назіральніку, напэўна складана зразумець заканамернасць раптоўных хістанняў паміж размовамі «пра вечнасць і чалавечнасць» і прэпарываннем мастацкай тканіны сцэні-

ных твораў. Марная справа — наўздагон аспрэчваць меркаванні паважных калег. Ды і сказана імi ня мала слушнага, з чым хочаш не хочаш, а мусіш пагадзіцца. Але ў аб'ектывнасці абмеркавання, якое відавочна праходзіла на сэканоменым крытычным паліве, мабыць, варта ўсумніцца. Многім, магчыма, такая думка падасца палемічнай — і ўсё ж азінка нашых спектакляў іх сапраўднаму значэнню не адпавядае.

Рэабілітаваць «Апошняга наведвальніка» вельмі цяжка. Сталася так, што, зараджаючы сёння славутае «ружжэ», тэатры ўзна пагарджаючы абоймай, дзе знаходзіцца п'еса Дзюрына (а пакліч з твораў, якія гадамі не маглі выйсці на сцэну, і ўвогуле ледзь не модна). У фестывальным паказе спектакль Рускага тэатра БССР страціў сваю прывабнасць, абаяльнасць, разладзілася цікавая псіхалагічная нюансіроўка, нязмунанасць акцёрскага партнёраства. Шкада, што такі лёс напаткаў, думаецца, прычыповую рэжысёрскую работу В. Маслюка. Аднак было б наўна сшыраджаць, нібыта праблематыка гэтай сумленнай і размовы з гледачом — жыла сябе. Што тычыцца дилемы «абвінавачванне» ці «пакаянне», дык хто, скажыце, будзе адміраць, калі трэба заканчваць з першым і брацца за другое? Да таго ж, спектакль не абвінавачвае, а папярэджвае: упусцім зноў, занятыя пасыпаннем галоў пеледам, Ермакова — каюцца нам не перакаюцца...

Прачытаная В. Раеўскім шкэспіраўская «Бура», адзін з самых загадкавых твораў драматургічнай спадчыны, вымагае нязначнай «паблагжкі» — добраахвотнага кроку насустрэч. Сапраўды, гэта «рэч у сабе», філасофскія глыбіні п'есы, што называецца, «самадастатковая». Тэатр працягвае ўваход у іх, але ў вандроўку — не запрашае, нават цяжка сказаць, ці прапанаваць ўвайсці. Спектакль купалаўцаў нічога не даводзіць, ні на чым не настойвае. Гэта сама і Проспера, апальны герцаг Міланскі і ўсемагутны валадар фантастычнага вострава, усведамляе марнасць павучанняў, небяспеку вопыту, які навізнаецца, і вяртаецца на радзіму, «дзе кожная мая другая думка ці трэцяя капае мне магілу». Благавенне даецца ўсім — і сябрам, і ворагам... Казака? Няхай будзе так... Алегорыя? Магчыма... Пачулася штосьці іншае, больш важнае, сугучнае вашаму роздуму? Вось і добра...

Пастаноўшчык глыбока ўдмуваецца ў шкэспіраўскі твор, паслядоўна крочыць за драматургам. Свет гэтага спектакля сузэльны, па сваіх кампанентах дакладна вывераны, запаволеная плынь відовішча рытмізуецца ў адпаведнасці з перападамі думкі галоўнага героя (Проспера — А. Мілаваніў і Калібана — В. Філатаў — вельмі цікавыя і ёмістыя акцёрскія работы, варта асобнай гаворкі). Так, «Буры» ў купалаўцаў замяна пэўна дэкартывнасць. Абумоўленая стром пастаноўкі, яна, тым не менш, павінна была б пераадолявацца актыўнасцю мысліцельнага працэсу.

Паэтычная прыўзнятасць спектакля, разам з тым, нібы ў абцугі ўзята жорсткай рэжысёрскай трактоўкай таямнічай п'есы. Гранічная акрэсленасць, адназначнасць і вызначае сучаснасць прачытання. Жыць — ці не жыць у свеце, напярты пагрозай катаклізмаў не штучных... Незалежна ад таго, думаць пра гэта ці не, слухаць ці не слухаць, чуць ці не чуць, — паўтаной тут няма.

ПРЫНАМСІ, на фестывалі як на фестывалі... Для таго, каб убачыць адлюстраванне ўсяго «мора бед» беларускага тэатра, лепш пашукаць якую іншую «кроплю», а вось насправаваць усядоміць сапраўднага ўрокі — было б варта. Але пра гэта — наступным разам...

Будучая стужка — плён супрацоўніцтва кінастудыі «Беларусьфільм» і творчага аб'яднання «Профіль» (ПНР). Яна ўзнаўляе падзеі больш чым саракагадовай даўнасці, калі ўнесу 44-га савецкія і польскія партызаны ў Яноўскіх лясах вялі баявыя дзеянні, каб стварыць плацдарм для пера-

Е. Гжыноўскі — вядомы па сваёй радзіме літаратар, аўтар шматлікіх кніг прозы і кінасценарыяў. Дзякуючы дружбе з беларускім паэтам Іванам Чыквінам, які жыве ў Бела-стоку, ён у курсе навінак нашай літаратуры, нядаўна, напрыклад, пазнаёміўся з раманам Г. Марчука ў перакладзе

тару ў на здымачнай пляцоўцы «Пераправы».

— Мяне вабіць мастацка-публіцыстычнае асэнсаванне гісторыі, праблемнае даследаванне даўніх падзей. Менавіта там і імкнуўся здымаць свае фільмы «Дарога на Захад», «Маёр Хубел», толькі што завершаную польска-румынскую стужку «Залаты поезд»...

Перанананы, што ў нашай агульнай гісторыі мастак павінен даследаваць найперш тыя моманты, якія аднаюць народы.

У баі на Парытавым узгор'і людзі розных нацыянальнасцей, ідэалогій, светапоглядаў плячом да пляча змагалі супраць агульнага ворага. Я вельмі рады, што «Пераправу» здымае менавіта Віктар Тураў. Фільм, якога мне падабаецца, — асабліва паэтычны рэалізм карціны «Я родам з дзвінства». Мярнуе, што адметны беларускі рэжысёр яснасць узагадзіць творчае супрацоўніцтва савецкага і польскага кінамастаграфу.

Дарэчы, гэтыя кантакты варта было б распусціць і на іншых сферах. Нядаўна я ўзначаліў Тэатр драматычны ў Гдыні, дзе працуюць акцёры і рэжысёры нашага аб'яднання «Профіль», таму ў Мінску мне было надзвычай цікава наведаць Тэатр-студыю кінаакцёра. Пасля сустрэчы з гэтым калектывам засталася добры ўражанні, і хочацца, каб мы маглі абмянявацца гастрольнымі спенталямі, пастаноўкамі. Для пачатку я запрасіў бы на гастролі ваш спектакль «Намедзь пра Лісістрату». Са свайго боку, хацелася б паставіць на мінскай сцэне «Лаўку з песнямі» Л. Шылера ці філасофскую прыпеваць Е. Шаняўскага «Каваль, грошы і зоркі» — так сталася, што польскую драматургію ў вас ведаюць досыць аднабакова, толькі па п'есах Мржэка і Ружэвіча...

На маю думку, сibraваць і супрацоўнічаць — гэта патрабаванне часу.

Аляксандр ДЗМІТРЫЕУ.

Фота аўтара.

РАЗАМ — МЫ ПЕРАМАГАЕМ

Здымаецца савецка-польскі фільм «ПЕРАПРАВА»

можнага наступлення Савецкай Арміі.

Працуе над фільмам кінарэжысёр Віктар Тураў (сцэнарый напісаны ім у сааўтарстве з польскім пісьменнікам Ежы Гжыноўскім). Здымкі вядуць старэйшы польскі кіназепаратар, у мінулым партызан і франтавік Багуслаў Лямбах і Уладзімір Спарышкоў. У карціне знята вялікая група савецкіх і польскіх акцёраў, сярод іх Барыс Няўзораў, Юрый Казючыц, Дар'я Шпалікава, Юрый Гарабец, Богуш Білеўскі, Ежы Мольга, Язек Гузінскі, Рышард Котык і многія іншыя.

...Народны артыст СССР В. Тураў быў скупы на словы, і на просьбу расказаць пра тое, як ідзе праца над фільмам, адказаў досыць нечакана. Ён лічыць, што сёння, калі ва ўсіх сферах нашага жыцця адбываецца перабудова, іншым разам з'яўляецца ня мала залішне гаваркі людзей, і ёсць рызыка патапіць парасткі новага ў неабавязковых размовах. Трэба працаваць, а не размаўляць.

Тым не менш, Віктар Цімафеевіч параіў мне звярнуцца да польскіх таварышаў, — напэўна, чытачам «ЛіМа» будзе цікава пазнаёміцца з іх думкамі і разважаннямі.

Вось што расказаў Е. Гжыноўскі:

— Каротна галоўную ідэю будучай стужкі можна вызначыць так: разам — мы перамагам. Здымаецца фільм пра дружбу савецкага і польскага народаў, і нам надзвычай важна перананаўча давесці, што гэта не проста высокія і гучныя словы. Сапраўдная дружба нараджаецца толькі на чалавечым узроўні, з вялікага мноства шчырых сяброўскіх парыванняў. З балючай «прыцірні» Брузды і Ягора, з пачуццямі малодзенькага партызана-паляна Пёлуна да медсестры Тані. Для мяне гэтыя персанажы — галоўныя ў фільме, я люблю іх і хачу, каб палюбіў глядач.

На Парытавым узгор'і трохтысячнае савецка-польскае партызанскае злучэнне прарвала блокаду трыццацітысячнай гітлераўскай групойкі. Гэта гістарычны факт — так, у жорсткіх баях гартавалася наша дружба. Тым не менш, я супраць так званых штабных фільмаў, дзеянне якіх адбываецца ў стаўках на фоне грандыёзных батальных сцэн. Час такога кіно, думаецца, мінуў. Для сапраўднага мастацтва пра вайну адзіна правільны ракурс — праз чалавека, ягоны лёс. Толькі тады мы, сённяшнія, здолеем адчуць і зразумець сутнасць колішніх падзей, ахапіць іх з улікам усіх супярэчнасцей, зведаць трагізм.

Некаторыя персанажы фільма маюць прататыпаў — Суданоў, Бжазіна, Сэнк... У Яноўскіх лясах маёр Бжазіна ўзначальваў вайсковае злучэнне Арміі Краёвай. Гэта трагічная фігура — разумны чалавек і таленавіты камандзір, ён, тым не менш, не змог пазбавіцца ідэалагічнай глухаты і, выконваючы загад з Лондана, загубіў сваіх людзей...

Вельмі прыемна, што нам удалося дасягнуць поўнага ўзаемаразумення з Віктарам Туравым. Гэтыя кантакты сапраўднаму творчыя.

на польскую мову І. Чыквіна. У творчым аб'яднанні «Профіль» Е. Гжыноўскі загадвае сцэнарнай часткай.

Колькі слоў пра творчага партнёра «Беларусьфільма». Сустрэкаючы ў цітрах назву аб'яднання «Профіль», польскі глядач настроіваецца на мастацкае даследаванне гісторыі Польшчы, альбо на фільм вострасучаснай тэматыкі з ярка акрэсленым палітычным падтэкстам. Многія, напэўна, памятаюць савецка-польскую стужку «Яраслаў Дамброўскі», знятую ў 1974 годзе. Паставіў яе вядомы польскі рэжысёр Богдан Парэмба — мастак кіраўнік «Профіль», ацэнкі таварыства савецка-польскай дружбы. З ім я таксама пагу-

На здымачнай пляцоўцы рэжысёр-пастаноўшчык фільма В. ТУРАУ.

Даваенны патэфон

У ролі партызана Брузды здымаецца вядомы польскі артыст, акцёр варшаўскага тэатра «Нарадовы» Б. БІЛЕЎСКІ.

Д ШПАЛІКАВА (на першым плане) — санітарка Таня.

Амаль паўстагоддзя існуе ансамбль песні і танца Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі (створаны ў лютым 1938 года на загадзе наркома абароны краіны К. Я. Варашылава). Адметнае месца займае гэты калектыў сярод ансамбляў рэспублікі. У яго ёсць кампетэнтны мастацкі савет, дзейнічае конкурсная сістэма, што дазваляе карэктываваць якасць праграм, якія падрыхтоўваюцца. Касцюмы, інструменты, грим, — словам, увесь рэквізіт набываецца на сродкі з даходаў ад канцэртаў. Так, гэты калектыў часткова карыстаецца гаспадарча-разліковым прынцыпам, самаакупляльнасць як праблема для яго не існуе.

Мастацтва яго папулярнае. Аднак сустрэцца з ансамблем, вядома, няпроста: у сферы ягонай дзейнасці канцэрты, якія праводзяцца дзеля эстэтычнага выхавання воінаў Савецкай Арміі, выступленні, прымеркаваныя да вялікіх усенародных святаў. Асабліва ганарыцца артысты нядаўнімі гастрольнымі паездкамі ў Афганістан і ў Чарнобыль.

Спецыфіка аналагічных ансамбляў не толькі ў структуры, што нагадвае старадаўнія капэлы (хор, салісты, вакальныя дуэты і квартэты, «змешаны» аркестр, інструментальны ансамбль, чытальнік, танцавальная група), але і ў змесце рэпертуару. Ён, як правіла, скіраваны на актыўную прапаганду ідэі духоўнай аднасці і стойкасці савецкіх людзей і ўвасабляе непарушнасць сувязі Савецкай Арміі і народа. Важкая доля рэпертуару — кантаты, оды і песні, у якіх раскры-

ваюцца вобразы ваіны праз трагічны лёс чалавека, які імкнецца да шчасця. Своясаблівы «залаты фонд» складаюць песні ваеннага часу («Свяшчэнная ваіна», «Салаўі», «Зямлянка» і інш.), якія выконваюцца заўжды. Пастаянна звяртаюцца да гэтай тэмы сучас-

наў і пенаўторныя рысы. У праграмах робіцца акцэнт на дыялог мінулага і цяперашняга, прысутнічаюць і песні-сцэнікі з сучаснага жыцця краіны, у якіх дамінуе музыка вясковага і гарадскога побыту. Захоплена водгук залы, калі яна пачынае падпяваць артыстам,

большыць — можа выклікаць зайдзрасць у любога аркестравага калектыўнага рэспублікі. Зліцце струнных смячковых з эстрадным інструментарыем (электраінструменты, ударная ўстаноўка, медзь) ствараюць цудоўны ансамбль са сваясаблівым тэмбральным каларытам.

кі, ёсць лаўрэат Міжнароднага конкурсу (вакаліст І. Шуневіч)!

Прафесіянал высокага класа — мастацкі кіраўнік ансамбля Л. Муранаў. Прафесіяналізм яго грунтуецца на сапраўднай таленавітасці. Ён іграе на скрыпцы, кларнеце, раялі, саксафоне, ведае прыроду вакалу і спецыфіку народных інструментаў. Ён — хормайстар, дырыжор аркестра, свабодна валодае рамствам харавога і аркестравага аранжыроўшчыка, педагога.

Кіраўнік ансамбля антыўна далучае да супрацоўніцтва беларускіх кампазітараў У. Алоўнікава, І. Лучанка, Л. Захлеўнага, Э. Зарыцкага, Э. Ханна, У. Будніка. Іх творы складаюць значную частку рэпертуару ансамбля і сведчаць пра ўдзел нашых аўтараў у фарміраванні духоўнага аблічча маладых воінаў. Іх песні падаюцца вайсковцам. Менавіта таму У. Алоўнікаў, І. Лучанок і Л. Захлеўны адзначаны вельмі высокай і дарагой узнагародай — прэміяй імя А. Аляксандрава.

У штодзённай, напружанай працы аднаго з лепшых мастацкіх калектыўнаў рэспублікі ёсць цяжкасці. Вось хоць бы прапаганда яго мастацтва: патрабавецца шырэйшая рэклама, наўрад ці нармальна, калі такі калектыў шукае адарваны, «схаваны» ад публікі. Для гэтых канцэртаў, думаецца, пайшлі б буйныя аўдыторыі тыпу Палаца спорту, стадыёна. Не шкодзіла б аднавіць удзел ансамбля ў Днядах мастацтваў, вярнуць яго канцэрты ў парк. І, нарэшце, не маглаважнае значэнне мае аснашчэнне яго адпаведнымі інструментамі (асабліва медзь) і дакамплентуна струннага складу. Пытанні гэтыя вымагаюць увагі. Прыгадвайма, што праз год Ансамбль песні і танца Беларускай ваеннай акругі споўніцца 50 гадоў.

Э. ГАБРЫЭЛЯН.

НЕ БЫВАЕ Ў ЗАЛЕ РАЎНАДУШНЫХ

ныя кампазітары і паэты, ствараюць трывалыя нішы, што звязваюць людзей розных пакаленняў адзінай эмацыянальнай і этычнай памяшчу.

Мемарыяльныя па характары песні пра жанчын-удоў, пра галодных, асірацелых дзяцей, пра салдацкую долю, песні пра воінскі подзвіг, пра Радзіму, песні эпічныя і лірычныя — ці ж не могуць яны растрывожыць душу кожнага з нас? Невыпадкова лепшыя старонкі «ваеннага» рэпертуару лічаць музычным сімвалам Памяці сучаснікаў пра трагічнае і гераічнае мінулае, пра вялікі ўрок Перамогі. Слухаючы такія праграмы, не можаш не задумацца над тым, хто мы, чаму нам наканавана перамога. Яны выхоўваюць веру ў Любоў, Дабро і Жыццё. Ці не ў гэтым высакародная гуманістычная місія Ансамбля песні і танца ЧБВА, місія, якая адлюстроўвае высокія «этычныя знакі» Айчыны?

Ёсць у рэпертуару ансамбля (яго мастацкім кіраўніком працягла час з'яўляецца Л. Мура-

можно назваць «трапным інтанацыйным пападаннем».

Поспех ваеннай капэлы тлумачыцца і высокім выканаўчым узроўнем артыстаў, іх імкненнем прайкінуць у самую сутнасць, душу народнай песні. Нельга не адзначыць і бездакорную музычнасць спевакоў-салістаў (У. Яскевіч, А. Кузняшоў і інш.), музычнасць, стабільнасць і выразную дыкцыю хору (хормайстар Б. Кір'янаў).

Інтернацыянальнай адметнасцю вылучаецца работа танцавальнай групы (кіраўнік М. Салко). «Беларуская полька», «Рускі танец», «Малдаўская сюіта»... У іх — пластычная вобразнасць, зухаватасць, «па» скамарохаў, лірычныя сцэнікі, віхура фарбаў, што праносіцца ў хуткім танцы, яркія касцюмы. Удаляя ж харэаграфія Ю. Чарнецкага падкрэслівае арганічнасць танцавальнай групы.

Напэўна, самае моцнае ядро ансамбля — яго аркестр (дырыжоры Л. Муранаў і У. Афонін). Майстэрства яго інструменталістаў — не пабаюся пера-

Праўда, часам адчуваецца недахоп струнных інструментаў, пераважна скрыпак. Цудоўнае выступленне ансамбля скрыпачоў, у складзе якога ёсць сапраўдныя віртуозы (А. Караеў, В. Тарабука, Г. Гурэвіч), пераконвае, што ліквідаваць акустычныя «правалы» струнных у апафеозных мясцінах можна, калі ўзмаціць скрыпачную групу.

Самае вялікае ўражанне — ад кантакту ансамбля з публікай. Артысты тут не проста прафесійныя. Манера іх паводзін перадае залай сведчыць: удзельнікі калектыўна выдатна ведаюць свайго адрасата і не хаваюць радысць кантакту і жаданне звяртацца да публікі. Ніякіх сцэнічных «комплексаў», ніякай акадэмічнасці ці адарванасці ад публікі, ніякага артыстычнага «гіпнозу» і г. д. Уражанне такое, быццам кожны з залы можа праспяваць, станцаваць, сыграць, пажартаваць (як гэты рабіў А. Кавалёў) разам з артыстамі. А ў ансамблі ж сапраўдныя прафесіяналы, ёсць заслужаныя артысты рэспублі-

НЕ ПОМНІК, А ЖЫВОЕ СЛОВА

Роздум пра народна-песенныя традыцыі

Вярнуцца да традыцый. Для сучаснага чалавека гэта, перш за ўсё, — раскрыццё тых крыніц натхнення, узнавіць тых акцэнтаў у сваёй свядомасці, дзякуючы якім мацнее любоў да роднага краю, да мовы, да народнай песні. З асаблівым пацудоўнем успамінаеш мудрую, напуюненую вялікай праўдай думку: «Народ, які забывае сваё мінулае, рызыкуе пазбавіцца будучыні». Так, бо мінулае — гэта глыбокі карані, а будучае — здабытак аднаго і таго ж дрэва, дрэва жыцця народа. Вопыт мінулага, культура ўзаемаадносін, якая фарміравалася і спрадвек існавала ў народзе, — хіба гэта не каштоўны грунт для развіцця нашых сённяшніх узаемаадносін, сённяшняй культуры?

Усё гэта, здавалася б, самы сабой зразумелы ісціны. Аднак з засваеннем нашай духоўнай спадчыны, адраджэннем культурных традыцый сёння завязана нямала праблем. Напрыклад, такія, як павінны судзіцца паміж сабою музычны фальклор і арыгінальная творчасць прафесійных кампазітараў, народнае і акадэмічнае харавое спяванне?

Праблема неадназначная, і таму нельга, каб погляд на яе быў аднабаковым і катэгарычным. Дазволю сабе паразважаць пра найбольш блізкі нам, харавікам, аспект.

Узаемасувязь народнага і акадэмічнага харавога спявання ўзбагачае і ўпрыгожвае кожную нацыянальную харавую культуру. Але стан народнага харавога спявання на Беларусі выклікае сёння трывожу. Пры жаданні можна досыць дакладна падлічыць, колькі засталася ў нас павялічых людзей — захавальнікаў фальклору, пеўчых традыцый і... пераканана, што праз колькі год мы страцім назаўсёды тое, чым павінны ганарыцца як скарбам духоўным. І калі мы будзем проста жаліцца і заклікаць да захавання гэтага скарбу, думаю, мала што зменіцца. Народную песню трэба зберагаць і вывучаць, але не як помнік мінуўшчыны, а як жывое слова, якое ўзбагачае і разнастайчы нашу мову на ўсе часы.

Сёння ўжо многае з таго, што ведалі нашы продкі, трэба як бы нанова адкрываць, заносіць у «Чырвоную кнігу», аднаўляць страчанае. Народная песня — гэта не прыватная ўласнасць, яна мае быць здабыткам многіх, яе нельга ізаляваць ад шматлікага свету сучаснага чалавека, вымушанага вырашаць менавіта вострыя сацыяльна-палітычныя, матэрыяльна-эканамічныя, духоўна-эстэтычныя, іншыя надзённыя задачы.

Вядома, у нас усе калектывы мастацкай самадзейнасці выконваюць беларускія народныя песні. Выконваюць. Але як?! Калектыў, які выйшаў на сцэну ў беларускіх нацыянальных касцюмах і выканаў народную песню, яшчэ нельга назваць харавым калектывам, што спявае ў народнай манеры. Часяком дыкцоўны і дарагі ўбор не адпавядае выканаўчому узроўню калектыву. Я ўжо не кажу, што самі касцюмы выглядаюць часцей за ўсё аляпаватымі і безгустоўнымі, цяжкімі і няўклоннымі. Тым не менш, нават эстэтычная неахайнасць выдаецца за «народнае» і набывае замілаваных прыхільнікаў. Некаторыя музыканты сцвярджаюць, што кожны харавік-акадэміст, які не валодае народнай манерай спявання, можа прафесійна кіраваць народным хорам. Сапраўды, кіруюць жа ўсе: баяністы, народнікі ўсіх спецыяльнасцей, харавікі-акадэмісты, ды і людзі, якія ўвогуле не маюць музычнай падрыхтоўкі. Нямаля ёсць ахвотнікаў сапсаваць, зганьбіць прыгожую народную мелодыю, прыкрываючыся зручным тэрмінам «трансфармацыя», а яшчэ горш, калі яны сцвярджаюць, што, маўляў, аснова народнага спявання нікога не цікавіць і зусім непатрэбна.

Калі ў аўтарскай музыцы кампазітар імкнецца стварыць штосьці новае, сваё, выказаць змену пачуццяў і настрою, вы-

явіць сваю творчую індывідуальнасць, то ў народнай песні ёсць імкненне зліцца са шматвяковай традыцыяй. Народная песня не скоўвае спевака абязвольным выкананнем дакладнага меладычнага малюнка, а дае яму свабоду самастойнага імпрывізавання; народны спявак заўсёды знаходзіцца ў стане-пошуку, творчага гарэння — ён не можа ператварыцца проста ў «выканаўцу» і механічна спяваць завучаную мелодыю.

Ну, а беларускі нацыянальны касцюм? Багаце фарбаў, ліній, формы, гармонія колераў, вышывак, узораў спрадвек адпавядалі палёту фантазіі, высакароднасці, сціпласці, цяргенню беларускіх жанчын-майстрых, якія спрацаванымі рукамі вязалі тонкія карункі, стваралі дзівосныя вышыўкі. Сапраўдны беларускі народны касцюм — гэта твор мастацтва, якім можна захапляцца, як жывапісным палатном у музеі.

На жаль, Музей беларускага народнага мастацтва, у якім дэманструюцца ўзоры нацыянальных касцюмаў, знаходзіцца ў Раўбічах, і, каб пабываць там, неабходна патраціць не адну гадзіну. А прыездзеш — і здаеш рытарычнае пытанне: чаму б у такіх музеях не даць магчымасці не толькі паслухаць, а і купіць магнітафонныя касеты з запісам беларускіх народных песень любой вобласці Беларусі? Пакуль жа багатыя фанатэкі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР недаступныя не толькі для масавага слухача, але і для кіраўнікоў самадзейных народных хораў.

Многія прафесійныя народныя харавыя калектывы маюць свае школы-студыі, што рыхтуюць для сябе маладых выканаўцаў. Народны хор «Медуница» Мінскага музычнага вучылішча імя М. Глінкі можна лічыць хорам-спадарожнікам Дзяржаўнага акадэмічнага народнага хору БССР, у якім працуе ўжо больш чым дваццаць выпускнікоў вучылішча. Выпускнікі аддзялення народна-харавога спявання вучылішча працуюць і з калектывамі мастацкай самадзейнасці. Дык першае, з чым сутыкаюцца маладыя кіраўнікі харавых калектыўнаў, — адсутнасць адпаведных нот (колькі пра гэта можна гаварыць і пісаць!), кнігі пра

фальклор. Выпушчаныя пласцінкі з запісамі беларускіх народных песень можна пералічыць па пальцах. Дарэчы, у газеце «Знамя юности» было падрабязна расказана пра дыскі, якія плануе выпусціць Усеаюзная фірма грамзапісу «Мелодія». Ну і якіх толькі назваў імяў ў эстрадных груп! Тут і «Сакрэт», і «Брава», «Форум» і «Ронда», «Чорная кава» і «Круізі», «Аліса», «Запарк», «Аква-рым» і г. д., — усіх не пералічыць. Некаторыя з іх ужо развіваюцца з XX стагоддзем, а «Шчасце ў асабистым жыцці» на «Доўгачаканым самалёце» яшчэ толькі будзе выпушчана мяшчыннымі тыражамі, хоць у любым магазіне, дзе прадаюцца пласцінкі, ва ўзненым аддзеле можна купіць такое «шчасце» за 6—8 капеек.

Дык ці варта выпускаць «загадзя ўзненныя» капеечныя пласцінкі? Аўтар таго артыкула скардзіўся, што ў эстрадным жанры выбар па-ранейшаму небагаты. Што ж тады казаць пра выпуск дыскаў з народнай музыкай? Ён амаль роўны нулю.

Сучасны трывожны стан харавой культуры ў рэспубліцы, як у галіне самадзейнай, так і ў прафесійнай, звязаны з неглыбокім веданнем вытокаў і стыляў народнага мастацтва (фальклор, касцюм, народны танец, этнаграфія ў цэлым). Але цікаваць у народзе да сваёй старажытнай нацыянальнай культуры сведчыць пра тое, што падрыхтоўка спецыялістаў у гэтай галіне мае быць пастаўлена ў рэспубліцы на прафесійную аснову. Вывучэнне народнага мастацтва як у вышэйшых спецыяльных навучальных установах, так і ва ўсіх музычных вучылішчах, прафесійнай падрыхтоўка кіраўнікоў народных хораў, спецыялістаў, якія валодаюць народнай манерай спявання, — задача неадкладная.

У рамках часу, адведзенага для лекцыі, выкладчык не можа перадаць студэнту увесь належны аб'ём ведаў. Неабходна дадатковая літаратура для самастойнага асэнсавання матэрыялу, каб на экзаменах студэнты адказвалі, арыентуючыся не толькі на стандарт падручніка або на наспект, а таксама і на веды, атрыманыя па-за праграмай, каб замест старой сістэмы адказу на пастаўленае пытанне шырока ўжывалася сістэма дыскусій паміж сту-

дэнтам і выкладчыкам. Але ёсць праблема: дзе ж узяць гэтую дадатковую літаратуру? Паўстаючы супраць дыктоўні лекцыі, гэтай «нядобрай методцы навучання», неабходна мець дастатковую колькасць новых вучэбных дапаможнікаў, патрэбныя кнігі, не перагружаныя інфармацыяй і другародным матэрыялам, які тэрмініцы разумовыя і пазнавальныя здольнасці студэнта. Ды ў рэспубліцы нават няма свайго падручніка па метадыцы работы з народным хорам, у музычных вучылішчах гэты важны прадмет, за малым выключэннем, вядзецца выкладчыкамі, якія не валодаюць народнай манерай спяваць і не ведаюць самой спецыфікі работы з народным хорам! У вучылішчах неабходна мець абсталяваныя наборы народнай музыкі, павінна быць наладжана экспедыцыйная фальклорная практыка. Трэба ўсур'ёз задумацца аб прафесійнай падрыхтоўцы новай змены.

Пайшлі з жыцця два гіганты-знаўцы беларускага фальклору Рыгор Шырма і Геннад Цітовіч. А рэспубліка не забяспечыла сябе дастатковай колькасцю высокакваліфікаваных дырыжораў-харавікоў, якія валодаюць народнай манерай спявання. На плячах Міхаэля Дрынеўскага, Мікалая Сіраты, Анатоля Шагава, Леаніда Волчака, Станіслава Дробыша, некаторых іншых адданных фальклору спецыялістаў — нялёгка, вялікая місія развіцця і прапаганды беларускага песеннага фальклору.

Вучыцца ашчаднаму стаўленню да фальклору, любові да яго, вучыцца гэтак у народных майстроў, — задача ўсіх кіраўнікоў харавых калектыўнаў, бо ад культуры кіраўніка, ад валодання сапраўднай культурнай народнага спявання залежыць прафесіяналізм хору. Чалавеку наогул шкодна слухаць дрэзнае спяванне. І каб атрымаць задавальненне ад народнай песні, неабходна слухаць лепшыя ўзоры, вучыцца разумець, любіць і цаніць сапраўдную народную творчасць.

І ці не наспее час стварыць хоць адзін фальклорна-этнаграфічны ансамбль беларускай песні пры філармоніі або на радыё, які быў бы захавальнікам добрых традыцый і мог данесці народную песню да сэрца слухача?

Альберт КАШПОР, кіраўнік фальклорнага ансамбля «Медуница» Мінскага музычнага вучылішча імя М. Глінкі.

Аўтар гэтых вершаў Віктар Захаравіч Гаўрусёў (родны брат Сцяпана Гаўрусёва) працуе настаўнікам на Шклоўшчыне. Служыў у Савецкай Арміі, закончыў гістарычны факультэт Магілёўскага педінстытута імя А. А. Куляшова. Апрача асноўнай работы, займаецца атэстычнай прапагандай, з дапамогай калег і вучняў стварыў у сваёй Пудаўнянскай СШ гісторыка-краязнаўчы музей, які працуе на грамадскіх пачатках. У ім сабраны дакументы земляноў — воінаў, партызан, падпольшчыкаў, а таксама вайсковых часцей, што прымагі ўдзел у абароне і вызваленні бліжэйшых населеных пунктаў.

У рэспубліканскай прэсе выступае ўпершыню.

Віктар ГАЎРУСЁЎ

Дрэмле бор у анямелай стыні,
Палымнее за гарой зарэ.
На галінцы бэзу ціха стыне
Вугалёк гарачы снегіра.

Вераб'і і тыя пацішэлі,
Вераб'ям і тым не да пацех:
Пырхнулі і задуменна селі
Пад утульную маўкліваць стрэх.

Зарыпяць настылыя вароты,
Палпыве над хатай лёгкі дым
Ды над садам месяц жаўтароты
Шаракоў заблытае сляды.

Навіну рассыпала сарока,
Толькі што мне з гэтай навіны:
І да лета цёплага далёка,
І яшчэ няблізка да вясны.

Вясна — шчаслівая калыска
Маіх вясёлкавых надзей,
Калі да зор далёкіх блізка,
Як душным промням да грудзей;

Калі вясёлым снім ранкам,
На ўсё забыўшыся, жаўрук
Так глушыць дзятлаву марзянку,
Ажно нямеє цецярुक;

Калі адхлынулі марозы,
А вецер цёллы і густы,
У вадзе па забарсні бярозы,
Па плечы — ніцця кусты;

Калі і дзень увачавідку,
Як на дражджах, расце, расце,
Ірве зімы сырую нітку
І — гоніць крыгі па Расце;

Калі руплівая малеча,
Перагавешушая пчала,
Расправіць квонелькія плечы
І дзынкіе дзёрзка:
— Зажыла!

Яўгену КРУПЕНЬКУ
Сустрэчай рэдкаю расчулен,
Удзячны бомкнуўшай струне,
Дзе клопат бацьціца матулін
І — фота бацькі на сцяне.

А маці — ткаля-чараўніца —
Ці не адна на ўсё сяло
Магла скарынкай падзяліцца,
Абы па-людску ўсё было.

Бярозка сумная ля хаты,
Што з бацькам некалі садзіў,
Агонь спазнала языкаты,
Але ўдалела ўсім наўздзіў.

Яна пад неба парасонам
Цябе чакае дзень пры дні,
Навечна стаўшы эталонам
Надзейнасці і чысціні.

Няхай прамыя пучывіны
Цябе штодна сюды вядуць,
— Аб краі родным успаміны
Арганна ў сэрцы загудуць.

Дубамі сталі жалуды,
Як родны кут пакінуў,
Дзе ў навалыніны гады
Еў горкі хлеб з мякінай.

Але на лёс не наракаў,
Нястач хапішы лішку:
Паперамненна ў рукі браў
То бацькаў плуг, то кніжку.

Страсала весела каса-
Гарошыны расінак.
І ганарыўся вельмі сам,
Што бацька хваліць сына.

Стаіць над лесам сонца шар,
Прасвечвае галінкі.
І родны мне тут кожны твар
І — кожная травінка.

Я нечаканае з'яўленне на ганку радзнаўскага музея можна, бадай, параўнаць са з'яўленнем чорціка з табакеркі. Хоць як ён з'яўляецца, я не ведаю, бачыць яго не даводзілася. А вавёрка ўзнікла на шэрым, злізаным мноствам падшваў камені ганку, як чорцік. І падобная была на чорціка самага што ні ёсць сапраўднага. Такая ж брыдка, хоць і кажучы, што брыдкіх дзяцей і звяроў не бывае. Ды гэта была сапраўды брыдка, вавёрка, каюса, можа быць, брыдка на мой погляд. Усё ж

Віктар Казько ў складзе дэлегацыі Беларускай ССР прымаў удзел у рабоце 41-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН. Меў магчымасць прыгледзецца да жыцця ЗША. Ніжэй прапануюцца ўвазе чытача «ЛіМа» паасобныя старонкі яго амерыканскіх зачатовак.

лаваць яе толькі сапраўдны мастак, падманваючы сябе тым, што ён абдымае не жанчыну, а ўвесь зямны шар, усю планету; рукі творцы і адначасова вязня канцлагера, які докрануўся да правадоў з токам высокага напружання пальцамі з абламымі, а не выключана, што і згрызенымі ў тузе і пакутах пазногцямі. І вось дадатак да

дні, праведзеным у Філадэльфіі. І дарога сюды не здавалася мне ўтомнай, як было раней. А яна і праўда была ўтомная, не так сама дарога, як выпраўленне ў яе, пераадарожныя турботы і зборы, варажба амаль на кафейнай гушчы: ці то паедзем, ці то не, чаканне дазволу, таго, як паставяцца да гэтай паездкі амерыканскія ўлады.

Віктар КАЗЬКО

Паездка ў Філадэльфію

гэта была амерыканская вавёрка. Маленькая, меншая за нашых, а можа, гэта мне таксама толькі падалося, срабрыстага колеру, пад музейны камень, з пушыстым хвосцікам-званочкам, прамавугольна-квадратнай мордачкай-чамаданчыкам і празрыстымі вушкамі-рожкамі. Брыдка чужоўна і бязмежна даверлівая, з жаўтлава-чырвонымі, вымольнымі вочкамі. Усё было ясна, яна выпрошвала арэшкі. Стаўшы на заднія лапкі, абaperшыся на хвосцік, цягнулася да мяне лапкамі-далонькамі прыднімі. Але арэшкаў у мяне не было. Іх не было і ў негра, служыцеля музея. Адзінае, чым мы маглі адказаць на просьбу звярка, — гэта проста ўсміхнуцца. Што мы і зрабілі. І папалушка зразумела нас, здагадалася, што абодва мы, белы і чорны, не прыніцы, выгнуўшыся сваім гнуткім целам, скокнула з ганка, замяла свой след на мяккай зямлі пушыстым хвосцікам і шыгнула пад густую навісь нейкай амерыканскай, невядомай мне газоннай расліннасці.

А я, ашаломлены, таму што гэта для мяне сапраўды было падобна на пушкінскае: «Я помню чудное мгновенье...», з нейкай дзіўнай запаволенасцю сышоў з каменных прыступак ганка, адышоўся трохі ўбок і застаў непадалёк ад радзнаўскага зялёна-бронзавага «Мысліцеля», быццам якіясьці недарэчная, карыкатурная копія яго. Усяго ж толькі хвіліну-другую назад я выйшаў з залы, запоўненай пакінутымі ў мармуры і бронзе святлом і думкай вялікага скульптара. Перад вачамі ўсё яшчэ стаялі вылеплены ім, выстаўленыя насустрач мне з далёкага мінулага рукі. Можа быць, яго, Радэна, уласныя рукі, рукі генія, музыкі і майстравога, дужыя і разам з тым чуйныя, выбухова нервовыя. Сярод напачатку і незразумелага мне мноства скульптур адна так і называлася «Рукі з магілі», прынамсі, так мне пераклалі яе назву. Яна больш за ўсё і ўразіла мяне. Не, не дасканаласцю формы ці нейкай асаблівай выразнасцю, пластыкай. У гэтым я, аб чым вельмі шкаду, не разбіраюся, не ўяўляю нават, чым павінен мяне ўраваць скульптар. Усхваляваў менавіта гэты, быццам непасрэдна зварот да мяне, живога, — зварот з мінулага. Здаецца, я пачуў голас скульптара, які адышоў туды, у вечнасць. І больш нічога не стаў глядзець у музей Радэна. Бяру на сябе смеласць, што я зразумеў, увавіў якоесці імгненне з жыцця скульптара вось менавіта па гэтых яго руках. Хоць дагэтуль іх прамільгнула перада мною, як я ўжо гаварыў, вялікае мноства: рукі палкага каханка, што мілуе жанчыну, як можа мі-

гэтых рук, што пільнуюць, праводзяць і ловяць імгненне, — гэтая прышоўшая ў госці ў музей Радэна вавёрка, у кожным руху якой таксама спрасаваны час, незразумелы, няўлоўны, што ганяе мяне па маім і чужым мінулым і будучым.

Я павярнуўся тварам да ўвахода, паглядзець, ці не вярнулася зноў туды мая вавёрка. На ганку, выставішы ўперад павуцістыя шэра-срабрыстыя лапкі, быццам просячы дазволу зайсці, сядзелі ўжо дзве вавёрчкі кешкаліся ў абпаленай вясення палаючай залатой лістоце амерыканскіх клёнаў і клёнападобных дубоў, як жывое срэбра слізгалі між чырвоных гронак глогу, ласаваліся пераспелымі ўжо ягадамі, што ад самага лёгкага дотыку сыпаліся долу. Тыя ж ягады, схваўшыся ў палаючыя факеле лісты, дзяўблі па суседстве з імі страката-чырваногрудыя невядомыя мне птушкі. Адна з таксама невядомых мне птушак, толькі не чырваногрудая, а чорная, з сіваваронкавым адценнем пер'я, з выгляду дык быццам наша галка, прысела ля фантачыкавадаспада, што журчаў за згорбленай у одуме спіною «Мысліцеля», і пачала піць. Услед за ёй туды ж скокнула вавёрка. Я думаў, «галка» спалохаецца і паляціць. Але яна засталася, толькі крышачку скасавурыла чорнае бабуліна вока на няпрошаную госцю, хіснулася на тонкіх ножках, на паўкроку паддалася ўбок, пастаяла, падумала, скранула яшчэ на паўкроку, быццам суступаючы звярку месца, запрашаючы не пагарджаць кампаніяй, паціць вадзіцы разам. І яны ў ласцы і згодзе сталі піць гэтую вадзіцу. А я зноў замёр, баючыся скрануцца, парушыць гэтую згоду, хоць мне вельмі хацелася падысці бліжэй і паглядзець, як яны п'юць, лясная птушка і дзікі звярок, — ніколі ж не бачыў. Але я разумеў, што гэтага нельга рабіць, разбуру, заб'ю казку.

Усялякае набліжэнне, пэўна, мае сваю невідочную мяжу, за якой пачынаецца разбурэнне. І я, напэўна, неаднойчы пераступаў гэтую мяжу. Столькі разоў пераступаў, што і забыўся: дзеля чаго і навошта я гэта раблю. Праўду кажучы: добрымі намерамі высцелена дарога ў пекла. Але цяпер я быў асяржоны, старыя казкі ў наш час вельмі ж крохкія. І, на жаль, з цягам часу, з надыходам розных паляпшэнняў, павелічэнняў і амаль ці не дэбрабиту яны робяцца яшчэ больш крохкімі, і ўсё аддаляюцца, аддаляюцца ад нас. Ды ў тую хвіліну мне падалося на момант, што я побач з казкай.

Я ўжо больш не шкадаваў аб

Справа ў тым, што пасля рэйк-явіскай, з такім нецярпеннем і надзеяй чаканай ўсімі сустрэчы ў вярхах тут, у Нью-Йорку, пасля кароткачасовага «пацяплення» зноў адчуваўся «пахаладала». ААН, пры ўсёй, на першы погляд, яе аддаленасці ад таго, што адбываецца ў свеце, у многім пустапарожнасці большасці слоў і прамоў, вельмі чуйны барометр на самыя малыя змены палітычнага клімату. Адхіленне стрэлкі яго ў той ці іншы бок на сотыя ці нават тысячныя долі градуса імгненна змушае спрацоўваць невідочныя спружыны. Айсберг, які, здавалася б, надзейна запратораны, пахаваны ў шалупіні і бязважкасці амаль «свецкага» абмену славесамі, пустаслоўя, рэптам выяўляе сябе, выплывае на паверхню, пакінуўшы свае таемныя глыбіні, аб'яўляецца, як той жа чорцік з табакеркі, паказвае міламу грамадству сваё сапраўднае аблічча. І робяцца відочныя не толькі памеры айсберга, але і існасць твару кожнага. І дзе-дзе, а ў ААН, самай міратворчай арганізацыі на зямлі, закліканай быць садружнай усім, не адчуць таго, куды пахінулася стрэлка, проста немагчыма, калі ты, вядома, не безнадзейна глух і аслеп. І ўжо не толькі ў кулуарах, але і з аанаўскіх трыбун чутно пытанне: а ці не час падумаць пра перабазіраванне гэтай арганізацыі ў якую-небудзь іншую краіну. ААН робіцца няўтульна і холадна, зусім невыпадкова ў нетрах гэтай арганізацыі апошнім часам нарадзіўся нават такі тэрмін: вайна дыпламатаў. І яна пашыраецца, і холад робіцца ўсё больш адчувальным...

Так вось і аказалася пад пытаннем і магчымасць нашай экскурсійнай паездкі ў Філадэльфію. І мы, шыра кажучы, ужо і не рваліся ехаць. Гэта было толькі пробным каменем перад экскурсіяй у Вашынгтон: дазваляць пабываць у Філадэльфіі, значыць, ёсць шчытцы трапіць і туды. А паглядзець Вашынгтон, прызнацца, хацелася. Таму мы з такім нецярпеннем чакалі суботы.

Надышоў жаданы дзень, на нашу ноту, запыт аб выездзе з дваццаціпяціміліянай, вызначанай урадам ЗША зоны, адмовы не паступіла. Выехалі на досвітку, яшчэ не надта вярчы, што едзе, так і не пазбавіўшыся ад напружанасці. Не пазбавіўшыся ад турбот мінулага напружанага тыдня ў ААН. А тыдзень быў мітуслівы, занятак нязвычных і, калі шыра, прыкры мне. З ранку да вечара трэба было сядзець у ААН, а сяму-таму давалася сядзець і да позняй начы. Чакаецца, што працягнецца сорок першай сесіі ў сувязі з фінансавымі цяжкасцямі ААН будзе скарачана на тыдзень-другі. У паасобных

камітэтах аб'яўлены вярчэнні пасяджэнні. Наш, чацвёрты камітэт (пытанні дэкалізацыі), які лічыцца адным з лёгкіх, канчаў сваю работу. Таксама вымотанне нерваў для такіх, як я, хто ўпершыню прымае ўдзел у рабоце ААН: нарады, прыняцце рэзалюцыі, галасаванне. Наогул, хапала ўсяго. Спяшаючыся, у час галасавання я аднойчы нават памыліўся кнопкай: замест зялёнай націснуў чырвоную, узмакнёў ад хвалявання, як мыш. І ўпершыню, здаецца, адчуў, што такое сапраўдны сардэчны боль. І пер гэты боль быў ува мне. Боль і пачуццё адзіноты, прыгнечанасці, адасобленасці ад усяго, што акаляла мяне. Быццам знянацку абарваліся ўсе сувязі з навакольным светам...

Да ўсяго і дарога, пачатак яе, не спрыяла экскурсійнаму турысцкаму настрою, які ўзнік, калі мы, дарослыя, вырываецеся з дому і робімся дзецьмі, гатовы ўжо гарэзаваць і свавольчы. Выязджалі з Нью-Йорка праз тунель Лінкальна: дзве мілі, каля трох з паловай кіламетраў пад пралівам Гудзон. Бясконцае мора машын, быццам на гіганцкім буксіры, у тры шэрагі ідуць упрытык адна за адной. Вось дзе навочна відаць адначасова моц і немац індустрыяльнасці нашай цывілізацыі, чалавека, сіла і бяссілле яго розуму і рук. Метрапалітанская сцяпенні, аглушальнасць і размах металаруднага ці вугальнага кар'ера. Дарога, як ток, ні выбойнікі, хоць, як кажучы, каціся. Мора агню — дзённага, тунельнага, і машынага, папераджална чырвонага — уперадзе, і светла-жоўтага — сустрачнага патоку. Тысячы і тысячы машын, і ўсе яны быццам зліты ў адну, і механічнае сэрца іх б'ецца ў адзіным рытме, і хуткасць адна. І досыць прыстойная. Падземнае чэрава тунеля плюецца густымі рознакаляровага агню, грукоца і грыміць. Адчуванне такое, нібы сама зямля пастаўлена на механічную вась і сконччвае на сябе машыны бясконцазвёнавы ланцуг, людзі ў салонах сваіх аўтамабіляў ужо даюно страцілі сваю зямную абалонку. Ці, наадварот, ад людзей засталася толькі абалонка, а самі яны ператварыліся ўжо ў здані. І мільгаюць перад вачамі, так і не паспеўшы матэрыялізавацца, белыя і чорныя галовы гэтых зданяў, сінюшана знявечаныя хуткасцю, быццам ты ўзышоў на нейкі круг Дантавага пекла. Часам здаецца, што сустрачныя машыны абганяюць святло. Яны прамчаліся ўжо, а ў вачах — струмені іх хісткіх агнёў: зроквае плынь току высокага напружання. Сад сабе ў мякім лоне машыны ты здаешся нязграбнай кукалкай у кокане, эмбрыёнам, зародкам істоты, яшчэ неспазнанай светам. Думкі няма, яна толькі адно займаецца ў табе, прасцейшая, як мычэнне: адкульсьці «вырвацца і кудысьці трапіць, з цемры на святло ці са святла ў цемру. І над галавой Гудзон з яго пірсамі, прычаламі, баржамі, яхтамі, парходамі, абсталяванымі пад рэстараны, шматтонныя кубаметры вады. Вады аздобленага, узятая ў бетон Гудзона над галавой цацуглянага, шалёнага мільянадужжага табуна коней. Быццам усё чалавецтва асядлала гэтых коней, выправілася ў дарогу, у нязведанае, як і мы. І ў гэтай накіраванасці кожнага ўжо грызе прадчуванне нязведанага, кожны ўжо аддадзены дарозе, хуткасці, ганарыцца гэтай дарогай і хуткасцю, сваёй камфартабельнай машынай, кожны захоплены тым пачуццём адзіноцтва натоўпу, якое ўсё ж, напэўна, інтэрнацыянальнае і аднолькавае ўсюды. І прабыць ў маналіце скалы тунель, скоранія, а таму ўжо недзе і пагарджаныя воды Гудзона над табой памнажаюць гэтае пачуццё. Кожны ў сваёй машыне-калісцы здаецца самому сабе ўсемагутным, амаль богам. Вакольны свет адкінуты, сувязі з ім абарваны, ты адда-

(Заканчэнне на стар. 14—15).

НЕАДНОПЧЫ. бадай, і не аднаго мяне здзіўляла, як многа стала апошнім часам у нашых лясах сухастою, як рэдка можна пачуць куванне зязюлі — птушкі майго дзяцінства. Ды, наогул, птушыныя спеваў амаль не чуць. Рэдка калі сустранеш у лесе і зверга. Праўда, супрацоўніца аддзела па барацьбе са шкоднікамі і хваробамі лесу Мінлясгаса БССР Аліна Іванаўна Рыжкова запэўніла мяне пры нашай сустрэчы, што так здаецца толькі людзям недасведчаным. Зразумела, птушак, звяроў, сухадрэвы я не лічыў. Улік звяроў — справа складаная, працаёмкая, дзічына хавецца ад чалавека, пастаянна перамяшчаецца, колькасць яе мяняецца нярэдка па некалькі разоў за год; ні авіяцыя, ні з'явілі маршруты ўлік, ні апытанні паліўнічных-прамыславікоў не могуць даць дакладных лічбаў. І ўсё ж нават прыбліжны ўлік дае падставу вучоным зрабіць вывад, што пры сённяшніх умовах існавання ў нашай краіне могуць зусім знікнуць тыгры, белыя мядзведзі, алелі, ласі. Максімальныя шанцы для выжывання маюць грызуны (у прыватнасці, мышы), якія хутка размнажаюцца, лёгка ўжываюцца з чалавекам, і ў той жа час не маюць гаспадарчай каштоўнасці.

З птушак найбольш дакладна падлічаны пералётныя: дзікія гусі, качкі. Пра лясных крылатых насельнікаў, — запэўніла А. І. Рыжкова, — вядома, што іх даволі многа і ніякай пагрозы з боку чалавека для іх няма. Мае трывогі пра зязюлю, маўляў, беспадстаўныя. І вывады заалагаў наконце таго, што на зямлі, калі не ахоўваць усё жывое ад вынішчэння, могуць застацца адно толькі мышы, вароны, з насякомых — тараканы, з раслін — дзьмухаўцы, работнікі лясной гаспадаркі лічаць несур'езнымі. Але яны павінны ведаць, што лес сам — найлепшы ахоўнік птушак, насякомых, раслін, земнаводных. Вядома яго выключная роля ў падтрыманні раўнавагі прыродных сістэм. Лясы паглына-

юць вуглякіслы газ і ўзнаўляюць кісларод, нават змякчаюць клімат, аберагаюць глебы і рэкі.

Лес — адзін з важных аб'ектаў працы чалавека. Ён мае вялікае здараўленчае значэнне, забяспечвае шматлікія патрэбы грамадства, корміць, апранае і лечыць. Неацэнная яго роля як жывога фільтра забруджанага паветра. Зусім нядаўна лічылася, што калі трох чвэрцяў кіслароду ў біясферу паставіліся, водарасці з мораў

Георгіеніч. — Некаторыя краіны ўжо цяпер практычна не маюць лесу. Напрыклад — Эфіопія. На пачатку стагоддзя амаль палову яе плошчы займалі субтрапічныя лясы. Цяпер іх засталася каля чатырох працэнтаў ад тэрыторыі сушы. Клімат стаў жорсткі, сухі. Частыя неўраджаі. У выніку — голад. А каб ўзнаўляць вільготныя субтрапічныя і трапічныя лясы, патрэбны тысячгагодзі!

Але вернемся да сваіх родных птушак і бароў. Праця-

кажу «яшчэ», бо ўвогуле пашкоджанага хваробамі лесу ў нас сто пяцьдзесят тысяч гектараў. Лютуе каранёвая губка, якая ўзбуджае загібванне каранёў і ствалоў хваёвых парод. У Мінскай вобласці, напрыклад, ёю пашкоджана трыццаць тры тысячы гектараў. Дзевяноста дзевяці працэнтаў ад усіх выяўленых ачагоў захворванняў!

Няма лекаў ад гэтай губкі? Есць! І вельмі надзейныя. Бяроза, напрыклад. Родная наша красныя вынічае каранёвую

Семнаццаць тысяч гектараў лесу летась адваівавалі лесаводы ў хвароб бялагічным спосабам. Частку — прыцягненнем у зоны захворванняў птушак. Вывешвалі на дрэвах шпакоеўні. У іх пасялялася крылатая племя, нішчыла шкоднікаў.

Шмат карысці прыносіць перасяленне і рассяленне мурашоў, да якіх толькі ў апошнія гады лесаводы пачалі ставіцца з павагай. Выклікае вялікую занепакоенасць паведамленне І. Мыслейкі, што лесаводы ў барацьбе са шкоднікамі пачалі прымяняць ядахімікаты. Зразумела, што ў сельскай гаспадарцы чалавек сёння яшчэ не можа цалкам без іх абыйсці. Барацьба са шкоднікамі — гэта барацьба за ўраджай. Але ж лес... Складанейшы жывы арганізм! А ядахімікаты атручваюць усё: мікраарганізмы, расліны, жывёлы, насякомых, у тым ліку і пчола — асноўны апыляльнікаў культурных і дзікіх траў, многіх раслін. Некалі ў Злучаных Штатах Амерыкі пасля апрацоўкі лясоў гінула да дзевяноста сямі працэнтаў птушак і іншых насельнікаў лесу. Зусім зваліся там белагаловыя арланы і кондары. Ад ядахімікатаў, праз складаны ланцуг харчавання, гінучы фазаны, шэрыя курапаткі, дразды, журавы, гусі, галубы, воўжыкі, зайцы, многія дробныя птушкі і іншыя карысныя жывёліны. На заўсёды змаўкаюць чароўныя зязюлі...

«Чалавек, — пісаў амерыканскі вучоны Роберт Мак-Кларк, — можа жыць без кітоў, мядзведзяў, арлоў, журавоў і аўсянак. Яго існаванне ад іх не залежыць. Але калі чалавек стане аб'якавым да пытання «Жывуць яны ці не?», то ён перастане быць чалавекам. Знікненне нашых суседзяў павінна служыць перасцярогай: мы таксама можам знікнуць».

Лес — блізкі сусед чалавека. І ён гіне літаральна ў нас на вачах. Папшыраецца круглоўіна вынішчаных лясоў вакол Полацка хімікампаната і нафтапрацоўчага завода. Многа «чорных шапак» на верхавінах соснаў і ялін загарэла што-

Чаму рэдка кувае зязюля?

і акіянаў. Але апошнім часам вучоным свету ўсё больш схіляюцца да таго, што галоўным паставішчыком кіслароду з'яўляюцца лясы. Вучоныя падлічылі, што калаяямная прастора штогод не даатрымлівае каля дзевяці мільярдаў тон так неабходнага нам кіслароду. Значыць, сталі горш працаваць нашы лясныя фільтры?

— Значна горш! — лічыць начальнік упраўлення аховы лясоў Міністэрства лясной гаспадаркі І. Г. Мыслейка. — У атмасферу ў свеце штогод выкідаецца больш як два мільярды тон вуглякіслага газу і за мільярд тон іншых шкодных злучэнняў. Людзі за гэта плацяць здароўем, велізарнымі матэрыяльнымі стратамі. ЗША шкодныя выкіды ў паветра абходзяцца ў пяцьдзесят мільярдаў долараў штогод. Ад забруджвання гінучы дрэвы, цэлыя лясы...

У апошнія гады гэты працэс нарастае лавінападобна. У ФРГ, напрыклад, у 1982 годзе было выяўлена каля васьмі працэнтаў хворых лясоў. Праз год лічба гэтая ўзраста ажно ў пяць разоў. Цяпер тут больш чым палавіна лясоў пашкоджана рознымі хваробамі. Прагнозы вельмі несур'езныя. Да канца стагоддзя будзе знішчана палавіна існуючых лясоў, — расказвае Іван

ваў І. Мыслейка. — У цэлым, як лічаць у Міністэрстве лясной гаспадаркі рэспублікі, стан нашых лясоў здавальняючы. Праўда, летась вялікія страты лесаводам прынеслі нажары. Ад неасцярожнага абыходжання з агнём, ад іскраў машын і механізмаў, якія працуюць на дзялянках, ад удараў малаанак. Засушлівае лета і ўраганныя вятры спрыялі стыхіі. Шмат яна нарабіла бяды, хоць людзі паўсюдна праявілі сапраўдны героізм. Не першы раз выявіла стыхія слабое тэхнічнае аснашчэнне нашых лясных пажарных дружин. Вельмі мала ў лясах спецыяльных машын. Ды і тыя мінулым летам у большасці сваёй выкарыстоўваліся не па прызначэнні.

План лясаахоўных работ міністэрства, аднак, перавыканала па ўсіх паказчыках. Хораша глядзяцца справядзачы і побач з імі ведамасці на атрыманне прэміяў. Усё, як кажучы, на законных падставах. А як жа сябе пачувае лес?

І тут мой суб'ядседнік шчыра прызнаецца, што хваліцца няма чым. Называе лічбы 1985 года, бо вынікаў за мінулы год яшчэ няма.

За 1985 год у рэспубліцы было выяўлена яшчэ сорак пяць тысяч гектараў лесу, пашкоджаных рознымі захворваннямі. Я

губку, Мінскія лесаводы летась пасадзілі не толькі на плошчы ў сорак гектараў. На трыццаць тры тысячы хворых лясоў! Адно дрэва на восемсот гектараў!

Начальнік упраўлення лясной гаспадаркі Мінскага аблвыканкома В. Смаццар апраўдваецца:

— Пасадка бярозы ў лясных дзялянках — вельмі працаёмкая работа. Ручная ў асноўным...

Але ж на бяду заўсёды наступаюць усім людзям. Ці каранёвая губка, якая вынічае тысячы гектараў лесу штогод, яшчэ не бяды? Возьмемся тады аднаўляць лес, як падзьмуць сухія спяляючыя вятры?

У Беларусі раней не было аднародных дуброў, гаёў, пущаў. Заўсёды пераважаў змешаны лес. Бяроза і асіна былі папярэднікамі хваёвых дрэў. Мы ж яшчэ ў перадваенныя гады распачалі сасновыя пасадкі. Роўненкімі шпурочкамі, як сад (каб, можа, машынамі абіраць шышкі?). У кнігах па доглядзе лесу раілася ачышчаць пасадкі ад іншароднага падлеску, што яшчэ, дарэчы, робіцца і цяпер у многіх лясах. Сваімі рукамі знішчалі бярознікі! Значыць, каранёвую губку прынёс у лес чалавек! Яму і змагацца з ёю. І не адкладваць барацьбу на наступнае стагоддзе...

Паездка ў Філадэльфію

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 13).

лянешся ад яго з хуткасцю кручэння колаў машыны.

Але варта ледзь толькі ўзнесціся, як гэты адрываецца табою свет уладна нагадвае пра сябе. Рэчаіснасць вяртае цябе на зямлю куды хутчэй, чым хуткасць тваёй машыны. У дзікім галопе аўтамабільнага табуна раптам з'яўляецца нервознасць, заўважаецца нейкі збой, прыглушаецца шоргат яго абутых у гуму капытоў. Прыпынак, нешта здарылася ўперадзе. Кароткі, амаль імгненны, але ён доўжыцца, як век. Адрэзу робіцца цяжка дыхаць. Не хапае таго самага, адзінага, надзённага глытка паветра. І высокія скляпенні выкладзенага пліткай тунеля, здаецца, апускаюцца на дах машыны, абціскаюць цябе маўклівым і грозным змрокком падзямелля, магілы. І адрэзу нагадвае аб сабе сэрца, пачынае неспакойна калаціцца.

Вадзіцель уключае кандыцыянер. Але яго механічныя жабы не паспяваюць ачышчаць паветра, выдыхаемае аўтамабільамі. Кандыцыянер, няйначай, гоціць у салон чысцейшы CO₂ — вуглякіслы газ. Мы прасім выключыць яго: год ці два назад у Мінску ў хаду былі казкі пра гібель людзей ад выхляпных газаў. А ўнутраная памяць у тунелі абвострана гранічная, як заўсёды ў хвіліну яўнай ці ўяўнай небяспекі і ўласнага бяс-

сілля. А крануцца ні на крок уперад, ні назад, ні ў бок немагчыма. Мы нібы кансерваваныя шпроты ў бляшанцы. Нішто ў механізаваным падзямельным натоўпе і перад светам, адно толькі цені яго, здані, створаныя магутнасцю чалавечага духу, знявольены ім жа і па ўласнай ахвоце ў чаднае падзямелле.

І ўсё далейшае, што чакала нас на двухсоткіламетровай дарозе з Нью-Йорка, успрымалася скрозь прызму гэтай прывіднасці і хісткасці чалавечага існавання, яго ненадзеінасці. Так было: суцэльнае мільгаценне восенішкіх шматкалёрных лясоў, аўтамабільаў, дарог і раз'ездаў, маляўнічых вітрын, не менш маляўнічых карцін у музейных галерэях, да таго самага імгнення, пакуль не выскачыў на ганак гэты амаль ручны, далёкі ад маіх зямных клопатаў чорцік-ваверачка і не падмігнуў мне карычневым вокам надзеі. Суцэльным калейдаскоп, механічная мешанка, вінегрэт фарбаў і гукаў, якія не закралі свядомасці, не абуджалі аніякіх пачуццяў у адказ.

Гэтану самнамбулічнаму майму стану былі і іншыя, больш зразумелыя і простыя тлумачэнні. Мне ўпершыню выпала такая вольная доўгая разлука з роднай зямлёй і маімі блізкімі. Я выправіўся ў далёкую дарогу, не паспеўшы яшчэ атрыцца з сябе тошму і напружа-

насць пасля вялікай, што задоўжылася на чатыры гады, знясіловачай, амаль бесперспынай, з дня ў дзень, работы, якая, трэба сказаць, даканала мяне, давала да краю, да галюцынацый. Мне пачалі мроіцца пахі. Я пачаў чуць пахі, якіх не было, не існавала ў прыродзе. Праз гэта з цяжкасцю мог ездзіць у метро, заходзіць у магазіны, пад'езды дамоў і жылыя памяшканні. Адрэзу ўнікала адчуванне гарчэчы на вуснах, паветра выдала перанасычаным чамусьці крэзотам, адусюль сыходзіў дух тлену, адчувалася прысутнасць нябожчыка, набліжэнне пахавання. І лес, любы сэрцу і воку, у якім я адрозніваў дыханне кожнага з дрэў паасобку, чуў, як сапучы сярод летняй спякоты векавыя дубы, як тонка патыхае ад несправядліва пакрыўджаных лазякоў і асінікаў гарчэчынкой. Гэтае адчуванне іх і маёй горычы ўзмацнілася пасля Чарнобыля, што захапіла і маё Палессе, родныя мне мясціны. Палессе, тыя ж Хойнікі, дзе прайшло маё дзяцінства, дзе ўсё мне было такое дарогае. Хойнікі, непадалёк ад якіх была магіла маёй маці, што загінула ў часе вайны ў дваццаць пяць гадоў, сястрычкі, якой не было яшчэ і двух гадоў, што замерзла ля мёртвай маці з заледзянелымі, прымерзлым да твару слязамі — пракляццем гэтану свету і бясконцы ў ім войнам, фашызму.

Чарнобыль, атамны тыгр, паказушы адно толькі кончык хваста, адрэзаў цяпер мяне і ад гэтай магілы. На развітанне, перад тым, як сесці ў самалёт і перамакнуць акіяны, я ўсё ж пабыў там. І сярод лясных ціхіх могілак, перад жалобным і сціплым абеліскам, дэкор мне, сыну і брату, пад пошум векавых соснаў, маўчанне схіленых

ля брацкай магілы бетонных сцягоў, стоеных ля ствалоў дрэў чорных сялянскіх крыжоў не ўпершыню, але з патроенай сілай адчуў я, што свет гэты, у якім і сёння працягваюць паміраць дзеці, часам яшчэ і ненароджаныя, у чэраве маці, сапраўды не з лепшых. І атам, нават мірны, які нясе нам цяпло і святло, небяспечны і страшны. І я пайшоў ад роднай мне магілы з атамнай горыччу на вуснах і на душы. Гэта было мне сестрыно і матчына бласлаўленне перад дальняй дарогай.

Я не забываўся на яго ў ззяючых і адначасова строгіх залах ААН, дзе гаворка ішла ўсё пра тое ж, перад чым спыніўся сёння свет, аб тым, чым ён можа скончыцца, калі не спыніцца гонка ўзбраенняў, калі неба з яго зоркамі і месцам для закаханых ператворыцца ў арэну зорных атамных паядынкаў. А мяркуючы па тым, як сёй-той, не баючыся і не саромеючыся ні сонечнага, ні месечнага святла, не слухаецца ніякіх угавораў і папярэджанняў, гэта можа здарыцца. Можа здарыцца, што не будзе больш на нашай зямлі ні родных, ні чужых магіл, і ва ўсім сушце не застанеца ад нас ні памяці, ні следу, толькі пракляцце зор.

І пакінуўша я было мяне атамная горыч зноў вярнулася. Я адчуў яе зноў на вуснах і ў музей мастацтваў у Філадэльфіі, дзе, здавалася б, усё павінна быць наадварот. Пікасо, Ван Гог, Шагал і многія-многія іншыя творцы чужоўнага павінны былі настройваць на добрае, мешаніна стыляў і эпох, вякоў і пакаленняў падказвалі думку не аб пераёмнасці і вечнасці, не аб перамоце жыцця, а аб яго тленнасці і крохкасці. Пачуццё небяспекі, трывогі

падспудна выспявала ўва мяне, калі я глядзеў гэтак супакояючых раней імпрэсіяністаў, якіх я таксама разумею, проста люблю, быць можа, як апошні раментажыст на гэтай шматграшнай зямлі, якія ўказваюць нам сваім нейтаймоўным пэндзлем, куды і да чаго мы павінны імкнуцца, папярэджваюць нас сваёй нязбытнай і нястомнай любоўю да жыцця ад замаху на саміх сябе. Гэты замах абрынуўся, угледзеўся ў мяне з усёй бязлітасцю, на якую толькі здатны рэалізм, бясстраснае вочка фотаапарата.

У зале, дзе размешчаны былі фатаграфіі, што расказваў пераважна пра Нагасакі, я ўпрытык наблізіўся да аблічча зямной бяды і няшчасця. Яно, аблічча гэтае, паўстала перада мною ў вобліку пажылой жанчыны-японкі, на першы погляд, спакойнай і пазбаўленай эмоцый, таму што твару ў яе не было. Падобенства яго, маска, назаўсёды прывараная да твару атамным выбухам сорак гадоў назад. Я адхіснуўся ад яе. Але наступная фатаграфія, куды, шукаючы паратунку, кінуўся мой пагляд, была яшчэ страшнейшая, хоць яна апавяшчала мне аб самым радасным на зямлі. Аб нараджэнні, аб з'яўленні на свет новай жывой істоты. Ды істота гэтая была сапраўды пачварная, нараджаўся не чалавек і не звер, а тое, чаму яшчэ, напэўна, няма назвы, няйначай, сам, што прайшоў праз атамнае гарніла, дааццяць першы век, трэцяе тысячгагоддзе. Яно яшчэ было звязана з маці-чалавекам пупавінай, але само ўжо не было чалавекам. Гэта быў прышэлец, прадвеснік і суддзя. І, скаваны жахам, я не мог адвесці ад яго вачэй. Дзеючыня-амерыканка, прабягаючы міма, прыпынілася ля мяне, пра-

УВАГА — КОНКУРС!

З мэтай паляпшэння якасці і павелічэння колькасці інфармацыйных і бібліяграфічных матэрыялаў у прэсе, перадачах радыё і тэлебачання па прапагандзе літаратуры, прысвечанай ажыццяўленню рашэнняў XXVII з'езда КПСС і XXX з'езда КПБ, перабудове ў эканамічным і сацыяльным жыцці грамадства; літаратуры, якая прапагандуе савецкі лад жыцця, калегія Дзяржкамвыда БССР, праўленні Саюза журналістаў БССР, Белкаапсаюза і Добраахвотнага таварыства аматараў кнігі пастанавілі правесці ў 1987 годзе рэспубліканскі конкурс на лепшую прапаганду кнігі сродкамі масавай інфармацыі. У конкурсе прымаюць удзел рэдакцыі раённых і аб'яднаных, абласных і рэспубліканскіх газет, часопісаў, абласных і рэспубліканскіх камітэтаў радыёвяшчання і тэлебачання, БЕЛТА.

Пераможцамі будуць прызнаны тыя рэдакцыі газет, часопісаў, БЕЛТА, радыёвяшчання і тэлебачання, якія забяспечылі рэгулярную публікацыю інфармацыйных і праблемных матэрыялаў пра новыя выданні і падрыхтаваны да друку, а таксама аб рабоце выдавецтваў, аб праблемах прапаганды кнігі і кнігараспаўсюджвання.

Пры падвадзенні вынікаў конкурсу асабліва ўвага будзе звернута на аператыўнасць прапаганды твораў класікаў марксізму-ленінізму, выданняў ЦК КПСС, КПБ, што садзейнічаюць паскарэнню навукова-тэхнічнага прагрэсу, укараненню перадавога вопыту ў народнай гаспадарцы.

Перыядычнасць публікацый для рэспубліканскіх і абласных газет — не радзей аднаго разу на тыдзень, для раённых і аб'яднаных газет і радыёвяшчання — не радзей аднаго разу ў два тыдні.

Для пераможцаў конкурсу ўстанаўліваюцца наступныя грашовыя прэміі.

Для рэспубліканскіх газет, рэдакцый Дзяржтэлерадыё БССР і БЕЛТА: адна першая — 150 рублёў, адна другая — 120 рублёў, адна трэцяя — 100 рублёў; для рэдакцый часопісаў: адна першая — 120 рублёў, адна другая — 100 рублёў, адна трэцяя — 80 рублёў; для рэдакцый абласных газет і абласных камітэтаў: адна першая — 120 рублёў, адна другая — 100 рублёў, дзве трэція — па 80 рублёў кожная; для рэдакцый раённых і аб'яднаных газет, раённых радыёвяшчання: дзве першыя па — 100 рублёў кожная, тры другія — па 80 рублёў кожная, пяць трэція — па 60 рублёў кожная.

Пераможцы ўзнагароджваюцца таксама ганаровымі граматамі арганізацый-заснавальнікаў конкурсу.

Абласныя конкурсныя камісіі прадстаўляюць журы сістэматызаваныя выразкі (у папках) з абзначэннем дат публікацый у газетах і спісы матэрыялаў абласнога радыёвяшчання і тэлебачання. Разам з імі прадстаўляецца кароткая даведка аб арганізацыйна-масавай рабоце, рашэнне камісіі аб заахвочванні лепшых рэдакцый.

Рэдакцыі рэспубліканскіх газет і часопісаў прадстаўляюць у папках аналагічныя выразкі публікацый, а работнікі Дзяржтэлерадыё і БЕЛТА — спісы матэрыялаў з кароткай тлумачальнай запіскай.

Матэрыялы прадстаўляюцца па адрас: 220004, Мінск-4, пр. Машэрава, 11, Упраўленне кніжнага гандлю.

Тэрмін прадстаўлення матэрыялаў — да 1 лютага 1988 г.

год у розных лясах. Больш за сотню дрэў з парывалым пылікам хіліцца долу ў парку імя Чэлюскінцаў у Мінску. І стратам няма канца...

Дадала клопатаў і загадак лесаводам чарнобыльская аварыя. Разам з экалагамі, батанікамі, зоолагамі яны павінны разабрацца, як радыяцыя паўплывае на прыроду, на лес з яго шматлікімі насельнікамі. Вось выказванне акадэміка АН УССР А. Градзінскага: «Вясновы майскі лес мудоўна выручыў нас пад час чарнобыльскай аварыі. Маладыя клейкія лісцікі, пылікі, галінкі, кара, апалая падсілка, кусты, трава — усё паглынала шкодную аэразоль, якую наганялі настойлівыя вятры, але таму і радыяактыўны фон у лесе ў тры-чатыры разы больш высокі. Думаецца, што сур'ёзных вынікаў гэта мець не будзе. Для многіх арганізмаў такая радыяцыя нават знаходзіцца ў зоне неспецыфічнай стымуляцыі...»

Час пакажа. Глыбокія даследаванні раскрыюць тайны ўздзеяння радыяцыі на прыроду, на жывыя істоты, на чалавека. Начальнік жа ўпраўлення лясной гаспадаркі Гомельскага

аблвыканкома Б. І. Анішчанка, назіраючы за лесам, трывожыцца:

— На стан пасадак у трох лясах вобласці ў будучым, пэўна, акажуць уплыў радыёактыўныя рэчывы...

Барыс Іванавіч адзначаў, што ў той зоне ярка цвілі сады і кветкі, добра раслі дрэвы і травы. Адно толькі — амаль не чуцно кування зязюль.

У жніўні мінулага года адбылося чарговае пасяджэнне камісіі Прэзідыума Савета Міністраў ССРС на ахове навакольнага асяроддзя і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў, дзе была звернута ўвага на неабходнасць умацавання кантролю за выкананнем міністэрствамі, устаноўмі, прадпрыемствамі і арганізацыямі краіны патрабаванняў закона «Аб ахове атмасфернага паветра». І ў нас распрацоўваюцца меры па паляпшэнні будаўніцтва і павышэнні эфектыўнасці прыродаахоўных аб'ектаў. Але ці ж стала лягчэй лясам і яго насельнікам каля Наваполацка, Гродна, Магілёва, Гомеля, Мазыра і Салігорска?

Варта ўхвалі і падтрымкі прапагова міністра лясной гас-

падаркі рэспублікі Г. А. Маркоўскага аб правядзенні маніторынга (нагляду за прыродным асяроддзем) на Беларусі, з удзелам Рэспубліканскага камітэта па ахове прыроды, Аграрпрама, Гідраметцентра, адпаведных аддзелаў міністэрстваў меліярацыі і воднай гаспадаркі, лясной гаспадаркі і прыродаахоўных службаў прадпрыемстваў хіміі. Але справа з маніторынгам, здаецца, адкладаецца на няпэўны час? Чаму? Давядзецца спыняць работу некаторых прадпрыемстваў? Дык жа трэба спытацца ратаваць прыроду, бо яна не даруе нашага раўнадушша.

Падзяляю клопат Георгія Андрэвіча аб тым, што нам трэба неадкладна і ўсебакова пачынаць вывучаць уплыў прамысловага атмасфернага і глебавага забруджвання на лясныя біясферы. Адно міністэрства лясной гаспадаркі гэтага зрабіць не зможа. А можа, у тых, хто адказвае за лес, за прыроду, за наша жыццё, ёсць іншыя меркаванні? Магчыма, падрыхтавалі яны ўжо абгрунтаваны адказ на пытанне: чаму рэдка кувает зязюль?

Валянцін МЫСЛІВЕЦ.

сачыла за маім паглядом і засмялася, пырнула смехам у далоньку так знаёма, па-вясковаму, па-беларуску, што я здрыгануўся. Няшчасная, яна палічыла, напэўна, мяне якімнебудзь сексуальным маньякам. А я ж бачыў цяпер на фатаграфіі яе, гэтую дзеўчыніху з Філадэльфіі і з роднага майго Палесся, з тых жа Хойнікаў, дзеўчыніху, якой яшчэ наканавана раджацца.

І пакінуўшы было мяне ў мітульце аанаўскіх дзён пахі абрынуліся з новай сілай. Я не мог больш глядзець і ўціхаміравацца шэдэўрамі сусветнага мастацтва, сабранымі з усю свету ў залах філадэльфійскага музея мастацтва. Цудоўнае больш не ўспрымалася мною. Хоць, усё ж, ля пасобных карцін, сам таго не ўсведамляючы, я зведваў часам пацудзіць якогася адпачынку, фарбы супакоўвалі, нават накіданая ў неверагоднай мешаніне, быццам ужо ў агоніі, абстракцыяністаў. Пацудзіць трывогі выклікалі рэчы, прадметы быту, таксама ў мностве выстаўленыя ў залах музея. Рэчы людзей, якія даўным-даўно пакінулі гэты свет. Пры ўсім іх часам лоску на іх, здавалася, ляжыць адзнака бездагляднасці, стовянка журбтых, каму яны ў свой час належалі. Можна, яны хацелі штось перадаць, сказаць недагаворанае на гэтым свеце іх гаспадарамі, папярэдзіць. Можна быць. Я не мог больш цягнуць іх нямога крыку, а часам крыклівай пышнасці. Ці не гэтая пышнасць, пагоня за ёю і загнелі нас у кут, прынялі і паставілі на край бездані.

Гардан Радзінкаў, балгарскі пісьменнік-публіцыст, не так даўно выступаючы ў «Літаратурнай газетзе», пісаў, што пісьменнікі і журналісты нагадваюць яму дзяцей, што сядзяць

наперадзе паравоза, які імчыцца поўным ходам. Перад паравозам — бездань, дзеці бачаць гэтую бездань і крычаць. Гэты крык, якога не чуе свет, нарастаў і ўва мне. І вось толькі цяпер абарваўся, заціх перад уваходам у музей Радэна. Вавёрка і галка, звер і птушка, на заходзе сонца, ў апошніх, што ўжо не грэюць зямлю, праменнях яго ў дзіўным і ніколі не бачаным мною аднанні, схвацішыся ў ценю радэнаўскага «Мысліцеля», пілі ваду. Птушка — па-сялянску, як жнейкі ў спякоту: сярод іржышча, задзіраючы галаву і смакуючыжны глыток, быццам палощучы горла і радуючыся кожнай кроплі ратавальнай вільгаці, нібы гэта не вада, а жыватворны нектар: вавёрка — арыстакратычна, спешчана, хлебчучы хуткім і вёрткім ружовым плясткам языка. І негр, служыцель музея, з аднаго боку, і я — з другога, стаялі, застыўшы ў нерухомасці, баючыся парушыць іх аднанне і балаяванне. І ўсё бачанае мною, сфатаграфаванае вокам, але праішоўшае міма свядомасці, ажыло зноў, раскрылася, набыло не толькі колер і форму, але і гук, мову.

Дарога — велізарнае рэчыва для ўсіх, хто апынуўся ў ім, пусціўся ў нязведанае. Сотні вёрст амаль бясконага лесу, палаючага ў барвах цудоўнай, ціхай і сонечнай амерыканскай восені. Восень і гэты лес, на першы погляд, былі чужыя мне, беларусу. Але гэта толькі на першы погляд, а пры мінімальным набліжэнні аказалася, што я ўжо дзесяткі разоў бачыў, перажыў і зведваў і гэты лес, і такую ж восень з яе неўтаймоўнасцю фарбаў, мудрай сівізнай і апанаючай меддзю. Сотні і сотні вёрст вась такой залатой тайгі, а амерыканская

восень на самай справе была падобная на таежну восень у Сібіры, у Горнай Шорыі, дзе на горных краях палаў, быццам адлятаў у ледзь гаркаватай тузе бабінага лета ў цёплыя краіны, цягнуў залатыя кроны да сонца лістоўнічны лес, што разлігся далёка за небакрай. І я ішоў па гэтым лесе і восені з рэчымашком геолога за спіною яшчэ зусім-зусім зялёны і, не заўсёды разумеючы, праз што і чаму, бяскона шчаслівы і радасны, не дзе ў глыбіні душы, зноў жа неўсведамлена, спадзеючыся і верачы, што так будзе заўсёды і вечно. І наперадзе ў мяне таксама вечнасць.

Таежны, лістоўнічны лес з прагалінамі чорна мігальвы скал па дарозе ў Філадэльфію змяняўся бязмежнасцю поля, над якім кружыліся, збіваючыся ў чароды, жыруючы апошні раз, адлятаючы на поўдзень птушкі. У небе, рускім клінам уразаючыся ў сонечны дыск, шэрым воблакам плылі гусі. І іх гартанная птушыная мова была блізкай і зразумелая мне. Гэта быў голас развітання, птушкі бласлаўлялі зямлю, якая дала ім жыццё, абяцалі вярнуцца і доўжыць свой род, пакуль будзе доўжыцца і множыцца род чалавечы, пакуль будзе гэтыя палі і лясны, рэкі і долы. На полі сям-там яшчэ ішла работа, сярод шэрай голай зямлі, як у нас у Беларусі на бульбянішчы, жаўцелі, выгінаючыся крутымі бакамі, гарбузы, такія любімыя ў нашых вёсках, падобна, не менш любімыя і тут. Усё вакол пазнаецца, усё паўтараецца. Поле змянялі раўнінна-хвойныя пералескі. І гэта таксама было мне знаёма. Я ж з маленства ведаў і любіў хвойнікі, абышоў, абмацаў босымі, у цыпках, да самай зімы незагойных драпінах нагамі ўсе

шышкі ў іх, пасвячы кароў адразу ж пасля жорсткай і страшнай, толькі што адгрымеўшай вайны ў родным мне Палессі. І пра сасну, што расце там, далёка за акіянам, у Беларусі, і тут, паміж Нью-Йоркам і Філадэльфіяй — якая розніца, — я ведаю калі не ўсё, дык вельмі многае. Я сам іх саджаў. Яны пацягнуліся да сонца, выпырнушы з маіх далоняў. А тыя, што былі пасаджаны раней, равесніцы майго бацькі, схавалі і ўратавалі майго ж бацьку, калі ён пайшоў у партызанскі атрад ваяваць з фашыстамі. Яны прынялі на сябе не адзін снарад, не адзін асколак і кулю. І калі, праз сорак гадоў пасля вайны, у партызанскі лес прыйшлі лесарубы з піламі, сосны адстаялі і сябе, столькі ў іх было загоеных у драўніне асколкаў і куль. Сталёвыя зубы піл не маглі ўзяць іх. Я ведаю не толькі, якая пахучая і смачная разамлелая на сонцы жыўца, але і тое, што дрэва гэта можа накарміць мяне. Мы, пастушкі, дзеці ўскраіны невялікага палескага гарадка, у галодны і халодны пасляваенны час ламалі выкінутыя маладымі сасонкамі ў пару цвіцення дэлікатныя макаўкі, смажылі на вогнішчы і елі, грызлі маладымі і моцнымі зубамі, поўначыся жыццём, што адкрывалася перад намі, жыццём мінулым і будучым, у якім ніколі больш не будзе ні войнаў, ні холаду, ні голаду. Свет, што ледзь расчыніў перад намі дзверы, быў вялікі і агромністы. І ніякай яшчэ бездаці ўперадзе не адчувалася. Мы былі багацеямі, крэзамі. Паветра было чыстае, без аніякага прымеску горчыцы. Неба называлася небам, зоркі — зоркамі. Пад імі мы сварыліся і мірыліся, любілі. І ценя аніякай САІ не падаў ні на зоркі, ні на нашу любоў. Ля-

талі па лесе галкі, іншы раз мы іх лавілі, кармілі з рук і вучылі гаварыць. І галкі прывыкалі да нас і хадзілі за намі, нібы сабачаняты, пакрыўджанымі хрыплымі галасамі выкаркавалі нашы імёны, патрабуючы ўвагі і харчу. Скакалі па дрэвах вавёркі, стракталі і дражнілі нас, зведзішыся ўніз галавою з дрэва, быццам заманьвалі да сябе ў дупло. Дзяліліся вясною з намі арэхамі, якія нарыхтоўвалі восенню. Нарыхтоўвалі і, дзіравыя галоўкі, забывалі. А мы, прыгнаўшы ў лес кароў, часам знаходзілі гэтыя забытыя вавёркамі арэхі. Лускалі іх — падарунак лесу і людзям, што пеццаць сэрца і вока, звяржоў. І вось адзін з гэтых звяржоў знайшоў і, як у дзяцінстве, адарыў мяне ціхай радасцю на чужыне. Жыві вечно, вавёрка, родная чужэземка. Я так хачу. Хачу, каб радасць пазнавання, пазнання была вечнай, каб яе зведзілі і тыя, хто яшчэ не нарадзіўся, хто народзіцца праз стагоддзі. І гэта няпраўда, што я сказаў, быццам ты брыдка: звярзі і дзеці цудоўныя заўсёды. Нічога больш дасканалага на гэтай планеце, у гэтым не з лепшых свеце ні прыродай, ні чалавекам не створана. Вечны «Мысліцель» Радэна, ля якога ты зараз лускаеш арэхі і п'еш ваду. Ты мудрая, выбарышы менавіта гэтае месца для свайго селішча. І няхай сабе ён пакуль бронзавы і халодны. Ён думае пра цябе, пра таіх дзетак. А рукі майстравога і мастака з магілы — гэта рукі, падстаўленыя, каб падтрымаць цябе. Яны сцвярджаюць жыццё. Яны бласлаўляюць яго і вераць у яго і ў цябе, таму што без гэтай веры няма і не можа быць ні майстравога, ні мастака, ні мысліцеля.

Вывучэнне літаратурнага мінулага як паўнароўнага працэсу ў грамадска-культурнай жыццёвай патрабе выкарыстання шырокага комплексу матэрыялаў, незалежна ад іх характару, зместу і формы. Яны могуць быць асноўнымі ці дапаможнымі, але ніколі не бываюць другароднымі, бо ў асэнсаванні шляхоў літаратуры ўлічваюцца па магчымасці ўсе. Вось чаму перад беларускім літаратуразнаўствам, якое хоць і шмат зрабіла для ўзбагачэння фактаграфічнай асновы працы, але пакуль (як вынік паскоранага развіцця) не выбавілася, мякка кажучы, ад эм-

стагоддзя, ад літаратурных пошукаў аднамоўных (пераважна польскамоўных) пісьменнікаў Беларусі. Гэта былі дзве ўзаемазвязаныя з'явы аднаго літаратурнага жыцця краю, і вывучэнне працэсу, з якога паступова вылучалася ўласна беларуская літаратура, не можа абмежавацца матэрыяламі, што тычацца толькі беларускай творчасці пісьменнікаў. Зразумела, не ў меншай ступені яно павінна абавязвацца на польскамоўны даробак білінгвістычных аўтараў і абавязкова ўлічваць таксама мастацкія дасягненні тых пісьменнікаў Беларусі, якія па-беларуску не пісалі.

А хто ж такі Асорыя? Усеагульная польская энцыклапедыя тлумачыць, што гэта герб і дае яго апісанне. Паводле «Гербоўніка» К. Нясецкага высветлілася, што да герба Асорыя мелі дачыненне носьбіты аднаго пяцінаццаці прозвішчаў. Нічога не дадаў да гэтых звестак і «Гербоўнік» А. Банецкага. Заставалася надзея на «Польскі слоўнік біяграфічны». Але праглядаць яго таму на ўсе магчымыя прозвішчы не спатрэбілася. Вырuchy «Тыгоднік Пятэрсбургскі». У яго сакавіцкіх нумары за 1842 год апублікаваны ўрывак з ліста А. Падбярэскага да рэдакта-

вішча Марцін Цяплінскі. Год нараджэння невядомы. Памёр 3 жніўня 1847 года. Польскі пісьменнік Беларусі, фалькларыст. У 1831-1833 знаходзіўся ў сувязі на Каўказе, дзе быў паранены. Затым жыў на радзіме — у вёсцы Крупава (паводле іншых звестак у Цяшэнкаве), як гаварылі тады, пад Слонімам. З 1837 года выступаў у віленскім друку (альманах «Бірута», часопісы «Атаназум», «Візарункі і ростшосанія наукова»), друкаваўся ў «Одныне друскеніцкіх зьвудзлах». Пісаў рамонтныя вершаваныя творы, перакладаў з французскай, нямецкай, чэшскай паэзіі, збіраў беларускія народныя песні і прымаўкі, намерваўся арганізаваць выданне альманаха «Надв'янскі снапок», ведучы ў сувязі з гэтым перапіску з віленскімі выдаўцамі Заводскімі. У сваёй творчасці шырока выкарыстоўваў беларускі фальклор (паданні, песні, прымаўкі). Тры тамы «Паэзіі» Асорыя, падрыхтаваныя да друку, засталіся ў рукапісе і ці захаваліся — невядома.

Цяпер чарга за архіўнымі пошукамі, каб канчаткова пераканацца, што жыў у Беларусі сучаснік Яна Чачота, які таксама канчаткова збіраў беларускі фальклор, занатоўваў яго на мове арыгінала і меў за правіла не перакладаць народную песню на польскую мову.

Зусім нечакана, як і ў часопісе Юзафа Ігнація Крашэўскага «Атаназум», надарылася адна публікацыя ў пецярбургскім «Край». Яе выйшла з дазвання ні чым іншым, як бібліяграфічнай з'явы. У літаратурным аглядзе «Спеў на ліры вясновай», змешчаным у часопісе «Край» (1888, № 41) пад рубрыкай «Нарысы», падаецца ўрывак польскамоўнай перыфразы «Вясновага лірыка» Сыракомлі, ужо знаёмай паводле кнігі Яна Неслухоўскага «Паэзія» (1898). Урывок папярэдняга таяка слова: «Паэзіявізм пераардаўся ў дэмакратызм і сацыялізм і не дажыў да рэалістычнага часу ў паэзіі. Цяпер не крытыкам, а ўхваляльным можна быць той плейды рэалістаў, дзе першынства трымае пані Канапіцкая (Аснык замоў), а ўтораче ёй Высоцкі, Расоўскі, Каспровіч. Іншым тонам і з іншага свету загаварыў новы талент — Ян Дамброва. У адной з замежных газет ірануеся ён ліры Сыракомлі і здабыў з ён голас чысты і моцны. Паслухайце».

Увазе чытача прапанаваны трыццаць шэсць радкоў верша. У іх сустракаюцца (праўда, не так часта) нязначныя, але цікавыя ў тэксталагічных адносінах разыходжанні з «Лірычным вясновым», змешчаным у польскай паэтычнай кнізе Неслухоўскага.

Ян Дамброва — невядомы, узяты ад назвы родавага герба псеўданім Яна Неслухоўскага, які ўвайшоў у беларускую літаратуру пад імем псеўданіма — Яна Лучына.

У якой жа «адной з замежных газет» верш друкаваўся? Адказ на гэты пытанне дае «Польская бібліяграфія» К. Эстрэйхера, дакладней, дзе другое выданне. Аказваецца, «Лірык вясновы» Яна Дамброва друкаваўся ў двухтыднёвіку «Глос Польскі» які выходзіў у Парыжы. Пра чыя публікацыя верша ў Эстрэйхера звестак няма. Затое даведнік і даследчы прэсы сведчаць: ініцыятыва выдання газеты «Глос Польскі» зыходзіла ад дэмакратычных эмігранцкіх колаў, яна пачала выходзіць летам 1887 года.

Перагортанне старой перыядыкі і этанакіраваныя бібліяграфічныя росішкі не могуць быць марнымі: у часопісах і газетах мінулага стагоддзя тоіцца адзін з рэзерваў паглыбленага даследавання беларускай літаратуры Новага часу.

Уладзімір МАРХЕЛЬ

Рэзервы даследавання

пярэдняга канструявання асобных гісторыка-літаратурных з'яваў, з асаблівай вострай паўстаюць сёння праблемы літаратурнага крыніцтва ўвогуле і бібліяграфічных росішкі ў прыватнасці.

Крыніцтва аналіз польскіх перыядычных выданняў мінулага стагоддзя, якія распаўсюджваліся на тэрыторыі Беларусі і так ці інакш мелі дачыненне да літаратурнага жыцця краю, абмянуе даследчыкам па некалькіх прычынах. Па-першае, станавіцца беларускай літаратуры Новага часу недастаткова — выразна ўсведомлена як гістарычна абумоўлена з'ява ў працэсе працяглага суіснавання і моў, і літаратурна-фальклорных традыцый. Па-другое, іншамовная, не ўласна беларуская перыядыка (яе ў XIX стагоддзі па сутнасці не было) успрымалася, ды і ўспрымаецца, як з'ява другародная. Між тым польскія часопісы і газеты, галоўным чынам тыя, што друкаваліся ў Вільні, не знаходзіліся на перыферыі грамадска-культурнага руху Беларусі, і вызначэнне іх ролі ў літаратурнай працы краю і фарміраванні беларускай літаратуры не можа не абавязвацца на крыніцтваў характарыстыку, якая зыходзіла б з аналізу канкрэтных публікацый, прынамсі, найбольш прыкметных і значных. Гэта наблізіць да паглыбленага дыялектычнага разумення тэндэнцый адраджэння беларускай літаратуры ў XIX стагоддзі і разам з тым паставіць магчымасці супаставлення фактаў на ўзроўні іх супярэчнасці, узаемадапаўняльнага значэння і г. д.

Фарміраванню беларускай літаратуры Новага часу папярэднічала працяглае літаратурнае шматмоўе ў Беларусі і праз усё XIX стагоддзе спадарожнічала традыцыя аўтарскага білінгвізму, перш за ўсё на аснове польскамоўна развітой польскай мовы, з аднаго боку, і на беларускім гутаркова-фальклорным грунце — з другога. Пісьменніцкая двухмоўнасць, спароджаная гістарычнымі абставінамі, выйшла не толькі магчымасці суіснавання разнамоўных твораў аўтара, які працаваў на беларуска-польскім літаратурным сумежжы, але і фарміравала свае асаблівасці ўнутранага мастацкага ўзаемадзеяння ці ўзаемапрацінення ў гэтых творах. Акрамя таго, творчасць беларуска-польскіх пісьменнікаў не адасоблялася, прынамсі, у першай палове XIX

Фактаграфічна забяспечаны разгляд грамадска-культурных абставін і паглыбленне ў параўнальны аналіз, супаставленне беларускага набытку з іншамовнымі творами пісьменнікаў Беларусі несумненна значна канкрэтызуе бачанне пісьменніцкага самавыяўлення на беларускай мове, раскрывае грамадскі сэнс гэтага самавыяўлення, вытокі мастацкага выбару, эстэтычных пошукаў, уплываў, дасягненняў, а мабыць, і страт у беларускамоўнай творчасці асобных аўтараў, у стаўленні беларускай літаратуры, зрэшты, Відоўна, такім чынам, што шлях да поспеху ў гэтым кірунку ляжыць праз вывучэнне ўсіх магчымых крыніц, сярод якіх не апошняе месца займаюць артыкулы, нататкі, допісы, мастацкія творы, водгукі і рэцэнзіі на іх, храніцельныя і іншыя матэрыялы, якія былі змешчаны ў перыядыцы мінулага стагоддзя.

Пад час прагляду часопіса «Атаназум» за 1845 год (кніга 3) мне трапілася на вочы апавяданне — прытча «Штосьці тут сабакам смардзіць» і нейкае незвычайнае імя аўтара — Асорыя. Бліжэйшае ж знаёмства з творам дало нечаканыя вынікі. Апавяданне напісана ў Варшаве, але заснавана яно на беларускім матэрыяле, прытым геаграфічна прывязана да Наваградчыны. Больш таго, мова галоўнага героя — былога ротмістра Саросіа — літаральна перасыпана беларускімі прымаўкамі і рознымі выслоўямі: навучыся кудзелью прасці, яцца пад куру класці, сыры рабіці, есці варыці; залажыўшы рукі, сядзець і глядзець; гатуе грошы; як піньскі ўюн; каб ён так быць на свеце ведаў; карова забыла, як цялушка была; але чыя кароўна, таго і цела; безгалоўе на чалавек прышлося і інш.

Гаворна Саросіа манарыяччана, польскія выразы звязваюцца з трапнымі беларускімі выслоўямі ўступам «як кажучы». Несумненна, апавяданне-прытча — двухмоўны твор. А гэтанік твораў у першай палове XIX стагоддзя не так і шмат: вершы «Плач пакаінутага каханая» і «За пенкаю паненкаю аж душа сумуе», змешчаныя ў кнізе Аляксандра Рыпінскага «Беларусь», вершаваная мініяцюра Ігната Легатовіча «Снажы, вяльможны пане», «Ідылія» Віцэнта Дуніна-Марцінкевіча ды некаторыя раздзелы «Шляхціца Завальні» Яна Баршчэўскага. Вось і ўсё, здаецца.

ра, у якім сказана наступнае: «Дасылаючы гэты матэрыял для твайго «Літаратурнага штогодніка», я не магу не ўспомніць, хоць каротка, пра літаратурны праца Марціна Цяплінскага, я дамага паэтычнымі зобразамі, змешчанымі ў даўнейшых віленскіх альманахах пад псеўданімам Марціна Асорыя. Гэты малады чалавек, не могучы дагэтуль вылучыцца ад ран, атрыманых на Каўказе, пасля ішоў у Цяшэнкаве пад Слонімам і цалкам паглыбіўся ў грамадскія справы, падзяляючы час між гістарычнымі і філалагічнымі працамі, пераплітаючы карпатлівы даследаванні частым сяжаннем у краіну ўяўлення і пачуцця. У выніку гэтага двойнага заняцця былі падрыхтаваны да друку тры томкі «Паэзія» ў большай частцы арыгінальнай. Першы з іх уключае балады, аповесці, легенды-прыказкі і г. д. у большай частцы з народных вясковых паданняў; у другім будучыя песні, узоры якіх былі надрукаваны ў альманахах, а трэці пад назвай «Памінак» (што значыць народны абрад у нашых сялян, падобны на Дзяды) завершыць рыфмаваную гісторыю пачуццяў самотніка-паэта гуц сэрца, іранутага ўспамінамі мінулага. Але значна важнейшай працай з'яўляецца збор народных песень на ўсіх гаворках, якія гучалі калісьці ў межах даўняйшай Польшчы. У яго бачыў я да 300 песень, нідзе дагэтуль неапублікаваных, у большай частцы з арыгінальнымі мелодыямі. Праца гэтая заслужоўвае тым большай увагі, што Цяплінскі, лепш зразумейшы мэта падобных збораў, пакідае іх у першаснай форме і постаці, без прыстасавання да панабывага ўжытку пры фартаўна, як зрабіў Чачот...»

У некратогу, змешчаным у часопісе «Атаназум» (1848, кніга 6) сказана, што М. Цяплінскі «пакінуў пасля слабе літаратурны працы ў зборы паэзіі і некалькіх апавесцяў прозаю і слоўнік польскіх і літвінскіх прымавак, збіранных мазольна і цярпліва; ён не закончаны, але ўжо налічвае некалькі дзесяткаў тысяч прымавак». Цэпла пра творчасць Асорыя выказаўся Юзаф Ігнаці Крашэўскі («Тыгоднік Пятэрсбургскі», 1844, № 91).

Знаёмства з публікацыямі Цяплінскага і іншымі матэрыяламі, не надта шчодрымі на патрэбныя звесткі, дае магчымасць зрабіць наступную даведку: Марцін Асорыя (сапраўднае проз-

З 11 ПА 17 МАЯ

11 мая, 20.10
II УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ, ПРЫСВЕЧАНЫ 70-ГОДДЗЮ ВЯЛІКАГА КАСТРЫЧНІКА.

Канцэрт аркестра народных інструментаў Наваполацкага гарадскога Дома культуры.

12 мая, 17.50
«ЗАПРАШАЕ ЧАСОПІС «БЕЛАРУСЬ».
 Вядзе перадачу галоўны рэдактар А. Шабалін.

13 мая, 21.40
 У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ.
 Г. ІБСЕН. «ЗДАНІ».

Спектакль Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра імя М. Горькага. Рэжысёр — Д. Лібуркін. У ролях: заслужаная артыстка БССР А. Шах-Парон, артыст — У. Шэлестаў, народны артыст рэспублікі Ю. Сідараў і іншыя.

14 мая, 17.50
ЗАПРАШАЕ ЧАСОПІС «ПОЛІМЯ».
 Гутарку вядуць В. Быкаў і галоўны рэдактар С. Законнікаў.

15 мая, 19.50
ПАКАЗВАЕ ВІЦЕБСК, ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСОПІС «ДЗВІНА».

Спачатку сустрэча з палкоўнікам запasu І. Ц. Ткачовым, які вызваляў рускую святліно — Міхайлаўскае.

Размову пра комплексны эксперымент у тэатры імя Я. Коласа вядуць загадчык літаратурнай часткі тэатра С. Дашкевіч, галоўны рэжысёр заслужаны дзеяч мастацтваў БССР В. Мазынін, народны артыст БССР Я. Шыпіла, артыст Г. Шкуратаў.

«Аснова асноў перабудовы — перабудова свядомасці» — сцвярджае пісьменнік А. Жыгунюў, разважаючы аб праблемах сённяшняга дня. Малады скульптар У. Казан думача над тым, каб упрыгожыць горад на Дзвіне. Вы убачыце яго праекты паркавых скульптур. На заканчэнне — аб мерах, прынятых пасля крытычных выступленняў часопіса.

15 мая, 23.25
«НАКЦЮРН».
 У выкананні ансамбля старажытнай музыкі «Кантабіле» гучаць творы Персела, Баха.

16 мая, 12.00
«ВАШ ВОЛЬНЫ ЧАС».
 Вы павыбаеце ў клубе аматараў тэатра пры Палацы культуры чыгуначнікаў імя Ільіча горада Мінска.

16 мая, 13.05
СЛОВА — ПАЭЗІЯ.
 Свае новыя вершы чытае Ю. Голуб.

16 мая, 16.35
«СПАТКАННЕ З ЛЕСАМ».
 Расказвае намеснік старшын Дзяржаўнага камітэта БССР па ахове прыроды В. І. Алешка.

16 мая, 19.55
ТЭЛЕВІЗІЙНЫ ВЕРНІСАЖ, СУСТРЭЧЫ У АНТРАКЦЕ.
 Прымаюць удзел артысты Дзяржаўнага маладзёжнага тэатра БССР.

Будучы паказаны сцэны са спектакляў «Гэтыя незразумелыя старыя людзі», «Рамонт».

16 мая, 23.00
«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦАЦІ».
 Музычная праграма з удзелам артыстаў венгерскай эстрады.

17 мая, 15.30
«ПЯРОМ САТЫРЫКА, ГУМАРЫСТА».
 Перадача падрыхтавана да стагоддзя з дня нараджэння паэта, сатырыка-гумарыста А. Дзеркача, які стаў для вытокаў беларускай савецкай літаратуры.

У перадачы прымаюць удзел пісьменнік С. Шушкевіч, загадчык рэдакцыі «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» імя Петруся Броўкі І. Саламевіч.

17 мая, 18.40
ТВОРЧАСЦЬ МАЛАДЫХ.
 Спявае саліст ДАВТА БССР М. Рысаў. У праграме творы Глінкі, Даргамыжскага, Барадзіна, Масэні, Чайкоўскага.

У «КНИГАРНИ ПИСЬМЕННИКА»

Я. КУПАЛА. Сыны. Вершы. Мн., «Юнацтва», 1987. — 10 к.
 П. ПАНЧАНКА. Прылучэнне. Вершы і паэма. Мн., «Мастацкая літаратура», 1987. — 2 р. 90 к.
 Б. САЧАНКА. Бабна Адарна. Апавяданні. Мн., «Юнацтва», 1987. — 20 к.
 А. ГОМЕС ТЭХАДА. Вось ідзе Лунас Рамэра. Лірыка. Мн., «Мастацкая літаратура», 1987. — 70 к.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
 АТ 02152 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП. Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарысаў — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выяўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталістрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ.**

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказы сакратар **Пятро СУШКО.**